

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Utrecht, 17 november 2025

Geachte heer Buma,

Met deze brief vragen wij – bedrijven, brancheverenigingen, de netbeheerders, energiesector en natuur- en milieuorganisaties – uw aandacht voor een cruciaal thema, elektrificatie van de industrie.

Met een energieverbruik van 616 PJ is de Nederlandse industrie goed voor een derde van het Nederlandse energieverbruik en CO₂-uitstoot. Elektrificatie is de meest efficiënte en concurrerende manier om de industrie te verduurzamen. **Industriële elektrificatie is dan ook een onmisbare schakel voor de verduurzaming van Nederland.** Bovendien biedt industriële elektrificatie ook grote kansen, doordat dit een vliegwiel kan zijn voor windenergie op de Noordzee. Met de juiste randvoorwaarden en stimulansen kunnen we onze economie vergroenen, banen in eigen land houden en onze internationale concurrentiepositie en onafhankelijkheid versterken. **Daarom is het cruciaal dat de randvoorwaarden ingevuld worden en middelen beschikbaar worden gesteld om elektrificatie te stimuleren, zodat het mogelijk wordt voor bedrijven om te investeren.**

Op dit moment is het technisch mogelijk om 62% van de industriële warmtevraag te elektrificeren. Veel industriële partijen willen dan ook elektrificeren – in lijn met de klimaatdoelen – maar ze lopen vast doordat randvoorwaarden niet op orde zijn. Ze kampen met hoge en volatiele elektriciteitsprijzen, zoals bevestigd in de nieuwe [E-Bridge](#) studie, zorgelijke en nog steeds stijgende nettarieven en onvoldoende passende subsidies. Dit alles zorgt voor een ongelijk speelveld van de energie-intensieve industrie t.o.v. omliggende landen. Daarbovenop komen zeer lange wachttijden voor aansluitingen door netcongestie, en een gebrek aan vraag naar duurzame (eind)producten. Het gevolg: noodzakelijke elektrificatie blijft achter. Daardoor is ook de uitrol van wind op zee in gevaar en kan wind op zee niet meer zonder steunmechanisme, zo is recent ook bevestigd door [TNO](#). Elektrificatie van de industrie is broodnodig voor de zekerheid van afname van groene stroom uit wind op zee. Zo kan elektrificatie de blootstelling aan oplopende CO₂ prijzen in het ETS beperken en tegelijkertijd het verdienvermogen van de economie versterken.

Gelukkig kan de Nederlandse industrie met gerichte maatregelen en langjarig beleid toekomstbestendig worden gemaakt. Daarom vragen wij u om de volgende vier acties:

1. Creëer vraag naar groene eindproducten
2. Zorg voor concurrerende en voorspelbare energie- en netwerkkosten
3. Houd vast aan en concretiseer de routekaart elektrificatie
4. Bied elektrificerende partijen en ontwikkelaars van hernieuwbare stroom lagere risico's en financiële ondersteuning, o.a. door de SDE++ passender te maken

Industriële elektrificatie is noodzakelijk om de klimaatdoelen te halen en minder afhankelijk te worden van het buitenland. Wij vragen het nieuwe kabinet om deze uitgangspunten te verankeren in het regeerakkoord en te zorgen voor langjarig perspectief en investeringszekerheid voor bedrijven en netbeheerders. Zie hieronder een uitgebreide toelichting en voorbeelden uit de praktijk.

Voor vragen kunt u contact opnemen met Tessa Dieperink (tessadieperink@nvde.nl).

Met vriendelijke groet,

Anouk van Loon, Voorzitter van de werkgroep Power-to-Industry

Vier kansen voor Nederland en de Nederlandse Industrie

1. **Creëer vraag naar groene eindproducten:** Het creëren van vraag naar groene producten is hét missende puzzelstuk in het beleidspakket voor verduurzaming van de industrie. Vraagcreatie geeft industriële partijen perspectief en zekerheid over de afzet van groene producten, wat hen de moed geeft te investeren in verduurzaming. Een recente studie van [Deloitte](#) schat de meerkosten van een duurzame energie-intensieve industrie op €165 miljard per jaar, onhaalbaar met enkel subsidies, terwijl de consumentenimpact van een groene normering minimaal is (<1%). Een bijmengverplichting van 20% groen staal maakt een auto maar €115 euro duurder, terwijl het leidt tot 1,2 miljoen ton aan CO₂-reductie en zekerheid voor groene staalfabrikanten om een investeringsbeslissing te nemen.
 - *Kom zo snel mogelijk tot concrete verplichtingsinstrumenten voor de EU in specifieke sectoren zoals staal, non-ferro metalen, raffinage, chemie en agrifood*
 - *Zoek in Nederland alvast naar markten waarbij een binnenlandse vraagverplichting niet leidt tot verlies van internationaal concurrentievermogen*

2. **Concurrerende en voorspelbare energie- en netwerkkosten:** De Nederlandse nettarieven voor energie-intensieve industrie behoren tot de hoogste van Europa: tot wel 4 à 12 keer hoger dan in Duitsland, België en Frankrijk. Dit veroorzaakt een groot concurrentienadeel. De energietransitie slaagt alleen als nettarieven betaalbaar blijven en in lijn zijn met die in het buitenland. De overheid kan zekerheid bieden door compensatie te bieden wanneer tarieven te hoog oplopen. Bij versnelde elektrificatie wordt de nodige bijdrage snel minder, omdat de kosten dan over meer afnemers worden verdeeld.
 - *Zorg voor een mechanisme dat nettarieven voorspelbaar en internationaal concurrerend maakt, bijvoorbeeld via tijdelijke compensatie en structurele maatregelen zoals Europese harmonisatie en financiering van netkosten uit algemene middelen*
 - *Maak efficiënter gebruik van het net door flexibiliteit te ontsluiten, energiebesparing, locatiesturing en het beter benutten van zwaardere belasting van het net.*
 - *Blijf inzetten op snellere processen (vergunningen) voor zo snel mogelijke uitbouw*

Ook moeten de elektriciteitstarieven zo worden ingericht dat ze de businesscase voor elektrificatie versterken. **Een verlaging van de energiebelasting op elektriciteit is cruciaal om elektrificatie te stimuleren** en de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen te verkleinen. Het IKC-ETS en het EU-staatssteunkader CISAF bieden kansen om de energiekosten verder te verlagen.

 - *Verlaag de energiebelasting op elektriciteit, vooral voor huishoudens en energie-intensieve industrie*

3. **Houd vast aan en concretiseer de Routekaart Elektrificatie van de Industrie:** Zorg dat opwekking, transport, gebruik en opslag van elektriciteit in samenhang ontwikkeld worden. Bouw hierbij voort op inzichten uit het [IBO-rapport](#) en de Actieagenda Elektrificatie Industrie. Terwijl de vraag naar elektriciteit goed in kaart is gebracht in de [Routekaart Elektrificatie](#), wordt er bij beleids- en investeringsbeslissingen nog te weinig rekening mee gehouden. Het kabinet moet het beleid rond energieplanning verbeteren om de routekaart daadwerkelijk goed te implementeren en de doelen ook echt te halen.
 - *Veranker de Actieagenda Elektrificatie Industrie in concreet beleid en stel voldoende budget en maatregelen beschikbaar om elektrificatie ook te doen slagen*
 - *Monitor de ontwikkeling van vraag, aanbod en transport, en stuur bij wanneer er onvoldoende evenwicht is*

4. **Lagere risico's en financiële ondersteuning:** Elektrificerende bedrijven en ontwikkelaars hebben zekerheid nodig om investeringen te kunnen doen. Voor elektriciteit uit zon en wind is een **Contract for difference** (CfD) in ontwikkeling. Een dergelijke systematiek moet ook mogelijk worden voor elektrificerende bedrijven. Daarin past de overheid subsidie bij op momenten dat de elektriciteitsprijs

hoger is dan de businesscase kan dragen. Bij een lagere elektriciteitsprijs betaalt het industrieel bedrijf de overheid. Hiernaast kan het introduceren van een **PPA-garantiefonds** helpen bij het wegnemen van risico's voor elektrificerende partijen en producenten van groene stroom. Zorg als overheid voor voldoende dekking voor het Invest-NL fonds en houdt bij de implementatie van de tijdelijke en gerichte CfD-tenders voor wind op zee voldoende rekening met de mogelijkheid van PPA-contracten.

- *Creëer zo snel mogelijk meerjarige duidelijkheid over de budgetten voor de SDE++ en CfD na 2026*
- *Herzie de SDE++ zodanig dat het elektrificatie passender ondersteunt*
- *Maak CfD's voor elektrificatie mogelijk om het gat te dichten tussen de elektriciteitsprijzen die elektrificerende bedrijven kunnen betalen en die wind-op-zee-ontwikkelaars nodig hebben voor een rendabele businesscase*
- *Zorg snel voor een PPA-garantiefonds met adequate dekking*

Voorbeelden uit de praktijk

- **Glasfabriek sluit deuren in Nederland:** Verpakkingsglas producent OI Netherlands heeft het voorgenomen besluit genomen om de productiefaciliteit in Maastricht in het eerste kwartaal van 2026 te sluiten. Het niet kunnen uitvoeren van een aanwezig substantieel verduurzamingsprogramma (door netcongestie geen uitbreiding van benodigde elektriciteitsinfrastructuur, energie kosten, level playing field binnen EU), in combinatie met de marktsituatie en arbeidskosten zorgen voor een niet haalbare business case. Net over de grens, in België, worden momenteel een nieuwe verpakkingsglas en een nieuwe vlak glasfabriek op aardgas gebouwd.
- **Uitstel e-boilerproject Diemen door gestegen netkosten:** Vattenfall heeft in Diemen een grootschalige e-boiler van 150 MW_{th} gebouwd, bedoeld om duurzame warmte te produceren op momenten met veel aanbod van wind- en zonnestroom. De installatie is technisch gereed, maar nog niet in gebruik genomen. Door de sterke stijging van de nettarieven – van circa €5 miljoen in 2022 naar ruim €22 miljoen in 2024 (+300%) – is de inzet van de e-boiler momenteel onrendabel. Om dit te verhelpen heeft Vattenfall een TDTR-contract met TenneT afgesloten, waarmee het een korting op het nettatarief krijgt, en is een nieuwe SDE++-aanvraag ingediend. Bij toekenning kunnen de gestegen netkosten grotendeels worden gecompenseerd en kan de e-boiler naar verwachting begin 2026 in bedrijf worden genomen. Dit project laat zien dat hoge nettarieven een serieuze belemmering vormen voor elektrificatieprojecten.
- **Lage investeringszekerheid voor Nyrstar's virtuele batterij:** Nyrstar Budel, één van Europa's grootste en meest (energie)efficiënte zinkproducenten, wil met het project "Virtuele batterij" de maximale productiecapaciteit van haar zink-elektrolyse-installatie aanzienlijk uitbreiden en verduurzamen. Het doel is om aanzienlijk meer flexibiliteit te realiseren, wat cruciaal is voor zowel de rentabiliteit als de waarde voor de Nederlandse maatschappij. De kern van het project is het vervangen en optimaliseren van de elektrische stroomvoorziening, om energieverbruik te verminderen en flexibiliteit in elektriciteitsafname te vergroten. Hierdoor daalt het energieverbruik per ton kathodezink, wordt indirect CO₂ gereduceerd en kan de productie beter worden afgestemd op het aanbod van hernieuwbare energie. Met deze verbeteringen kan een fabriek als Nyrstar Budel haar elektriciteitsafname – vergelijkbaar met het verbruik van de stad Eindhoven – volledig flexibel maken, terwijl de jaarlijkse productie behouden blijft. Door de hoge indirecte CO₂- en netkosten in Nederland dreigt de investering echter naar Nyrstar's zinksmelter in België te verplaatsen.

VATTENFALL

 HyCC

Holland
Solar

 NLHydrogen
Waterstof verbindt vandaag aan morgen

 NedZero
Wind Energy Association

 ENERGIE
NEDERLAND

 tennet

Vereniging van Nederlandse Glasfabrikanten

 Air Liquide

 TKI ENERGIE EN INDUSTRIE
Topsector Energie

 Ministerie van Klimaat en
Groene Groei

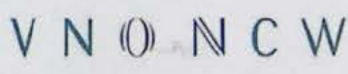
 Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

Copenhagen Infrastructure Partners

Veiligheids
beraad

202500148

Veiligheidsberaad
Postbus 7010
6801 HA Arnhem
Kemperbergerweg 783, Arnhem
www.veiligheidsberaad.nl
info@veiligheidsberaad.nl
088 274 70 00

Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Inlichtingen bij
Secretaris
Vertrouwelijkheid
openbaar
Ons kenmerk
V020-2025

Datum 18 november 2025

Onderwerp Noodkreet Veiligheidsberaad: 'Grip op bovenregionale dreigingen'

Geachte heren Buma, Jetten en Bontenbal,

Nederland wordt geconfronteerd met geopolitieke spanningen, technologische kwetsbaarheden en toenemende veiligheidsrisico's. Dreigingen houden zich niet aan grenzen en vragen om moedige keuzes. De veiligheidsregio's hebben de afgelopen jaren bewezen een onmisbare schakel te zijn in het veiligheidsdomein. Tegelijkertijd is er fors bezuinigd op de kerntaken en lopen veiligheidsregio's aan tegen de beperkingen van het stelsel crisisbeheersing en brandweezorg: een structurele aanpak voor bovenregionale risico's ontbreekt. Juist op dit grensvlak tussen landelijke en regionale verantwoordelijkheid moeten we nu handelen. Doen we dat niet, dan verliezen we grip op onze gezamenlijke veiligheid en wordt Nederland kwetsbaar.

Het huidige stelsel is niet ingericht op de dreigingen van vandaag. De evaluatie van de Wet veiligheidsregio's (commissie-Muller, 2020) wees al op een 'bovenregionaal niemandsland': bij bovenregionale dreigingen is de verantwoordelijkheid niet helder belegd. De wet bemoeilijkt samenwerking tussen veiligheidsregio's en biedt onvoldoende ruimte om slagvaardig op te treden wanneer crises meerdere regio's tegelijk raken.

Ondanks deze beperkingen nemen veiligheidsregio's keer op keer hun verantwoordelijkheid daar waar dat nodig is. Maar die inzet gaat ten koste van kerntaken. Door beperkte capaciteit en expertise komt de regionale paraatheid onder druk te staan bij bovenregionale inzet. Bijstand verlenen aan een andere veiligheidsregio creëert risico's in de eigen regio. Het kan ertoe leiden dat niet meer aan wettelijke vereisten wordt voldaan, zoals de opkomsttijden van de brandweer. Het zou niet zo moeten zijn dat het één ten koste gaat van het ander.

De toename van bovenregionale dreigingen - door klimaatverandering, digitalisering, de energietransitie en geopolitieke ontwikkelingen - maakt dit probleem urgenter dan ooit. Meerdere gelijktijdige grootschalige incidenten zijn geen theoretisch scenario meer, maar een realistische kwetsbaarheid. De schaal van de risico's moet leidend worden bij crisisbeheersing en brandweezorg. Dat uitgangspunt werd vijf jaar geleden al onderstreept in de evaluatie van de Wet veiligheidsregio's. Het wordt dringend tijd dat hier invulling aan wordt gegeven.

De kabinetsformatie vraagt om een positieve agenda die politieke partijen verbindt rondom één urgente, gedeelde opgave: Nederland veilig en weerbaar houden. Een agenda die verder kijkt dan de acute problemen van vandaag en investeert in de structurele veiligheid van Nederland. Het Veiligheidsberaad staat klaar om deze agenda inhoudelijk te versterken en gezamenlijk te realiseren.

Het Veiligheidsberaad stelt daarom een gezamenlijke aanpak van bovenregionale dreigingen voor. Deze kan alleen slagen door samenwerking tussen Rijk en veiligheidsregio's, duidelijke verantwoordelijkheden en structurele investeringen in crisisbeheersing en brandweezorg. Het Veiligheidsberaad doet daarom een dringend appel op de toekomstige regeringspartijen.

Wat is er nodig?

1. Een duidelijke commandostructuur bij bovenregionale dreigingen
Er is een eenduidige verantwoordelijkheidsverdeling en besluitvormingsstructuur nodig voor situaties die de schaal van individuele veiligheidsregio's overstijgen, ook als het slechts twee of drie veiligheidsregio's betreft. Een dergelijke commandostructuur behoeft juridische borging.
2. Gezamenlijke risicoweging en voorbereiding op bovenregionale schaal
Richt een structureel proces in voor het gezamenlijk analyseren, prioriteren en voorbereiden op bovenregionale risico's, zodat maatregelen landelijk consistent en uitvoerbaar zijn.
3. Structurele borging van capaciteit en middelen
Zorg voor duurzame financiering en voldoende capaciteit en specialistische inzet, zodat bovenregionale inzet niet langer ten koste gaat van regionale paraatheid en wettelijke verplichtingen.

Hiervoor is een investering van 200 miljoen euro nodig, waarmee de slagkracht structureel versterkt kan worden.

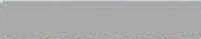
Drie randvoorwaarden om paraat te staan voor de dreiging van vandaag

- > Draai de bezuinigingen op de Brede Doeluitkering Rampenbestrijding (BDuR) definitief terug
De veiligheidsregio's vormen de eerste verdedigingslinie bij crises, maar zijn de afgelopen jaren geconfronteerd met forse bezuinigingen terwijl de risico's juist toenemen en complexer worden. Hierdoor moeten zij méér doen met minder middelen, wat druk legt op de wettelijke regionale kerntaken en operationele paraatheid. Een definitieve reparatie van deze bezuinigingen (27,7 miljoen euro) is noodzakelijk om de basis weer op orde te brengen.
- > Behoud vrijwilligheid bij de brandweer
Vrijwilligers vormen circa 80 procent van de repressieve brandweercapaciteit en zijn daarmee essentieel voor de continuïteit van brandweezorg in heel Nederland. Door nieuwe Europese wetgeving staat het onderscheid tussen vrijwilligers en beroepskrachten onder druk, met grote gevolgen voor inzetbaarheid en continuïteit. Een structurele investering (van 40 miljoen euro) is noodzakelijk om de vrijwilligheid toekomstbestendig te maken.
- > Bescherm binnenlandse veiligheid bij buitenlandse inzet van Defensie
Voor sommige taken zijn veiligheidsregio's afhankelijk van militaire ondersteuning, zoals bij grootschalige natuurbranden of overstromingen. Tijdens (de preparatie op) een NAVO-inzet kan die bijstand wegvallen, waardoor de binnenlandse crisisrespons kwetsbaar wordt. Houd daarom rekening met de binnenlandse veiligheidsbehoeften en voorzie in aanvullende capaciteit, middelen en expertise om het wegvallen van Defensie-capaciteiten te kunnen opvangen.

Nederland verdient een veiligheidsstelsel dat meebeweegt met de risico's van deze tijd. Met een gezamenlijke bovenregionale aanpak houden we grip op de dreigingen van vandaag en morgen, en dragen we bij aan een positieve agenda voor Nederland. Het Veiligheidsberaad staat klaar om dit, samen met het Rijk, voortvarend vorm te geven.

Onderaan deze brief treft u tekstsuggesties aan voor uw regeerakkoord. Een afschrift van deze brief wordt verstuurd aan de fractievoorzitters van de Tweede Kamer.

Met vriendelijke groet,

voorzitter Veiligheidsberaad

Bijlage: Tekstsuggesties regeerakkoord

Aanpak bovenregionale risico's

Er komt gezamenlijke aanpak van het Rijk en de veiligheidsregio's voor bovenregionale dreigingen. Er wordt 100 miljoen euro beschikbaar gesteld voor het inrichten van deze aanpak, de weging van bovenregionale risico's en de benodigde capaciteit en specialistische inzet om passende maatregelen te kunnen nemen. Hiermee wordt verzekerd dat bovenregionale inzet niet ten koste gaat van de regionale paraatheid en dat Nederland als geheel beter is voorbereid op de dreigingen van deze tijd.

Reparatie Brede Doeluitkering Rampenbestrijding (BDuR)

Het kabinet herstelt de bezuinigingen op de Brede Doeluitkering Rampenbestrijding en brengt de structurele financiering van veiligheidsregio's op een niveau dat past bij de toenemende risico's en wettelijke taken.

Behoud vrijwilligheid bij de brandweer

Er wordt structureel 40 miljoen euro beschikbaar gesteld om vrijwilligersvergoedingen van de brandweer te laten aansluiten op Europese wet- en regelgeving, met als uitgangspunt 'gelijke vergoeding voor gelijk werk'. Hiermee zorgen we ervoor dat de continuïteit en inzetbaarheid van de brandweer in alle regio's behouden blijft.

Civiel-militaire samenwerking

Het kabinet zorgt ervoor dat bij (preparatie op) buitenlandse inzet van Defensie de binnenlandse veiligheidsbehoefte is gewaarborgd. We investeren in aanvullende capaciteit en gegarandeerde inzetbaarheid voor rampen en crises in eigen land.

Continueren versterking weerbare samenleving

Het kabinet versterkt de weerbaarheid van Nederland. Samen met veiligheidsregio's en gemeenten voeren we de landelijke pilots voor noodsteunpunten uit, geven we burgerhulpverlening verder vorm en zorgen we voor een goed afgestemde uitvoering van de weerbaarheidsopgave.

Oog voor nieuwe risico's

Het kabinet anticipeert op nieuwe veiligheidsrisico's. Daarom wordt de bouwregelgeving geactualiseerd op basis van nieuwe risico's van de energietransitie en er wordt gericht geïnvesteerd in natuurbrandbestrijding.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Veiligheidsberaad

[Redacted]

Kenmerk: 202500149

Den Haag, 21 november 2025

Geachte [Redacted]

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hooftend.

[Redacted]

Sybrand Buma
Informateur

202500150

Federatie
**Medisch
Specialisten**

Aan: De Tweede Kamer der Staten-Generaal
T.a.v. Bureau woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Mercatorlaan 1200
Postbus 20057
3502 LB Utrecht
(088) 505 34 34

Datum: 18 november 2025

Onze referentie: [REDACTED]

Uw referentie: -

Onderwerp Suggesties regeerakkoord medisch specialisten

www.demedischspecialist.nl
info@demedischspecialist.nl

KvK nummer 40483480

Geachte heer Van Haersma Buma,

Binnenkort gaat u met de formerende partijen aan tafel om te onderhandelen over een regeerakkoord. Allereerst wensen wij u veel succes met deze zwaarwegende taak. Ik breng graag namens de Federatie Medisch Specialisten enkele punten onder uw aandacht.

De Nederlandse medisch-specialistische zorg behoort nog altijd tot de wereldtop, terwijl de zorguitgaven al meer dan tien jaar stabiel rond 11 à 12 procent van het BBP liggen. Om de best mogelijke zorg aan de patiënt te kunnen blijven bieden, moeten we blijvend investeren in al die bevlogen mensen en hun werkplezier. Daarom vragen wij uw aandacht voor de volgende punten:

- **Het tekort aan personeel is het grootste probleem voor de zorg.**
- **Passende zorg is essentieel om zorg van goede kwaliteit te houden bij de toenemende schaarste.**
- **Zorgprofessionals hebben toegang nodig tot patiëntgegevens, dat is een voorwaarde voor spreiding en concentratie en voor veilige en passende zorg.**
- **Behoud de vrije beroepskeuze voor medisch specialisten.**

Het tekort aan personeel is het grootste probleem voor de zorg

Wij zien het tekort aan artsen, verpleegkundigen en andere zorgprofessionals als de grootste bedreiging voor de toegankelijkheid en de kwaliteit van zorg. Er zijn grote zorgen over het effect daarvan op de wachttijden voor de patiënt. Daarnaast is de druk op de zorgprofessional hoog en door vergrijzing, multimorbiditeit en technologische ontwikkelingen zal die druk de komende jaren toenemen. Hierdoor is er een groeiend aantal specialisten dat het vak verlaat.

Daarom vragen wij de nieuwe regering om te investeren in al die bevlogen vakmensen en hun werkplezier. Behoud de verpleegkundigen, artsen en alle andere zorgverleners, zowel in de eerste en tweede lijn als in de ggz, voor het vak. Halveer daadwerkelijk de administratielast en zorg voor meer tijd voor de patiënt. Tenslotte: behoud de flexibele schil van zelfstandigen in de zorg, die onmisbaar is in tijden van schaarste.

Passende zorg is essentieel om zorg van goede kwaliteit te houden bij de toenemende schaarste

Passende zorg is essentieel om de toenemende schaarste het hoofd te bieden. Bijna alle medisch specialisten onderschrijven de urgentie van passende zorg en zetten zich actief in voor de implementatie ervan, blijkt uit een peiling onder onze achterban. Op de werkvloer is deze beweging al in volle gang. Met het programma Less is More verminderen we aantoonbaar onnodige zorg – bijvoorbeeld door onnodige controles bij laagrisicogroepen te schrappen of niet langer standaard te opereren bij een eenvoudige blindedarmontsteking. Tegelijkertijd blijkt dat passende zorg nog te vaak tot stand komt *ondanks* in plaats van *dankzij* het systeem.

Passende zorg is per definitie persoonsgericht. Medisch specialisten ervaren echter onvoldoende ruimte om maatwerk te bieden. Het ontbreekt hen aan voldoende tijd, goede ICT-ondersteuning, duidelijke kaders en ruimte voor samenwerking over domeinen heen. Daarnaast zijn ziekenhuizen financieel afhankelijk van het aantal behandelingen dat medisch specialisten uitvoeren. Wanneer specialisten kiezen voor passende zorg – bijvoorbeeld door af te zien van een operatie en de patiënt verder te verwijzen – lopen ziekenhuizen financiële risico's.

De politiek moet de ruimte bieden om passende zorg mogelijk te maken voor iedere patiënt. Dat vraagt om vertrouwen in de zorgprofessional, om ondersteuning van ziekenhuizen bij het sturen op kwaliteit in plaats van volume, en om investeringen in tijd en digitale ondersteuning. Passende zorg vraagt ook iets van de hele samenleving: begrip van patiënten en naasten bij het afwegen van behandelopties – en respect voor de werkelijkheid in de spreekkamer. Want die werkelijkheid is complex, net als het menselijk lichaam. We vragen de politiek om het starten van een bewustwordingscampagne op dit maatschappelijke thema.

Zorgprofessionals hebben toegang nodig tot patiëntgegevens

De gebrekkige beschikbaarheid van patiëntgegevens is volgens 97% van de medisch specialisten een direct gevaar voor de patiëntveiligheid en kwaliteit van zorg. Zij ervaren dit als een grote belemmering in hun dagelijkse werk. Het belemmert samenwerking en vormt een showstopper voor passende zorg, evenals voor spreiding en concentratie van zorg.

Wanneer zorgverleners uit verschillende instellingen samenwerken bij de behandeling van een patiënt, moeten zij altijd toegang hebben tot relevante patiëntinformatie. Omdat elektronische patiëntendossiers (epd's) van verschillende zorginstellingen niet goed met elkaar communiceren, beschikt de behandelaar niet altijd over de volledige medische voorgeschiedenis van de patiënt, zoals medicatiegebruik of allergieën. Dat leidt niet alleen tot risico's voor de patiëntveiligheid, maar ook tot extra administratieve lasten en dubbel werk. Onderzoeken zoals bloedprikken, röntgenfoto's en echo's worden daardoor vaak onnodig herhaald – met hogere zorgkosten en frustratie bij zowel patiënten als zorgverleners tot gevolg.

Daarom vragen we het nieuwe kabinet om de regie te pakken over de ontwikkeling van een gezondheidsinformatiestelsel dat in de hele zorg hetzelfde werkt en aanvoelt als één epd.

Behoud de vrije beroepskeuze voor medisch specialisten

Onder onze achterban is er grote bezorgdheid over de intenties van enkele politieke partijen om te komen tot een verplicht dienstverband voor medisch specialisten. 70% van de medisch specialisten in Nederland werkt in dienstverband, en 30% is vrijgevestigd. De mogelijkheid tot een vrije keuze is een voorwaarde om het vak aantrekkelijk te houden. De ene arts geeft de voorkeur aan werken in dienstverband, terwijl de ander zich juist prettig voelt bij werken in vrij beroep, net als veel huisartsen, tandartsen, fysiotherapeuten.

Tornen aan de vrije beroepskeuze betekent een enorme tijdsinvestering en grote negatieve effecten op de organisatie van zorg. Ingrijpen in het eigendom van 7000 zorgverleners leidt tot onzekerheid, demotivatie en afleiding, juist op het moment dat we iedereen in de zorg keihard nodig hebben. De Landsadvocaat constateert dat het afnemen van het recht op ondernemerschap in strijd is met het Unierecht. Daarnaast kunnen de kosten voor het onteigenen van ondernemingen oplopen tot € 3,75 miljard, terwijl het niet zal leiden tot lagere zorguitgaven. Ziekenhuizen zijn financieel afhankelijk van het aantal behandelingen dat medisch specialisten uitvoeren.

Productieprikkels bestaan niet op het niveau van de individuele dokter, zij komen voort uit afspraken tussen zorgverzekeraars en ziekenhuizen.

We vragen het nieuwe kabinet om de vrije beroepskeuze voor medisch specialisten te behouden.

Federatie
**Medisch
Specialisten**

Pagina 3 van 3

We moeten alles op alles zetten om de zorg toegankelijk, van hoge kwaliteit en betaalbaar te houden. Dat kan alleen als we zorgvuldig omgaan met de mensen die daarin werken. Zij vragen om ruimte en vertrouwen. Namens al die zorgprofessionals hoop ik dat zij op de nieuwe regering mogen rekenen.

Met vriendelijke groet,

Voorzitter Federatie Medisch Specialisten

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Federatie Medisch Specialisten

[Redacted]
[Redacted]
[Redacted]

Kenmerk: 202500151

Den Haag, 21 november 2025

Geachte [Redacted],

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hooftend.

[Redacted signature area]

Sybrand Buma
Informatieur

Aan de informateur Van Haersma Buma
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Amsterdam, Monday 17 November 2025

Betreft: Nederland als koploper in biotech en life sciences.

Geachte heer Van Haersma Buma,

Nederland huisvest één van de meest dynamische en internationaal toonaangevende life sciences- en biotechsectoren van de Europese Unie (EU). Dankzij een unieke combinatie van excellente kennisinstellingen, hoogwaardige R&D-faciliteiten van multinationals, durfinvesteerders, EU-lidmaatschap, een hoogopgeleide Engelssprekende beroepsbevolking en steden van wereldklasse is ons land in staat om baanbrekende innovaties op het gebied van medicijnontwikkeling, vaccins, cel- & genterapieën en food & agri te ontwikkelen, te produceren en naar de markt te brengen. Deze positie is ons niet aan komen waaien, we hebben er hard voor moeten werken. Om onze leidende rol te behouden en verder uit te bouwen, zijn gerichte keuzes en politieke aandacht noodzakelijk.

Met deze brief dragen wij graag bij aan het informatieproces en doen wij zes concrete aanbevelingen die u in uw discussies tot vorming van een nieuw kabinet mee kunt nemen en die van strategisch belang zijn voor de toekomst van Nederland als biotechland.

1. Meer kapitaal voor investeerders in life sciences en biotechnologie

Waarom

Spin-offs van universiteiten, start-ups en scale-ups hebben kapitaal nodig om innovatieve medicijnen en therapieën te ontwikkelen en succesvol naar de markt te brengen. Voor deze financiering zijn zij grotendeels afhankelijk van durfinvesteerders. Nederland verkeert in de unieke positie drie leidende Europese life sciences en biotech investeerders te herbergen¹. Hun slagkracht is essentieel voor het ecosysteem. Het is daarom cruciaal dat deze venture capitalhuizen voldoende kapitaal kunnen blijven aantrekken om de financiering van Nederlandse biotech-start-ups en scale-ups te waarborgen.

Hoe

Nederlandse institutionele beleggers (zoals pensioenfondsen, verzekeraars en banken) zouden actief gestimuleerd moeten worden om meer te beleggen in venture capital. Hoewel Nederland beschikt over enkele van de grootste pensioenfondsen ter wereld, wordt nog relatief weinig belegd in Nederlandse venture capitalfondsen. Door in te zetten op het versterken van de bestaande fondsinfrastructuur, kunnen we ervoor zorgen dat Nederlandse biotechbedrijven minder afhankelijk worden van buitenlands kapitaal. Versterk ook het early-stage investeringsecosysteem door initiatieven als het Dutch Venture Initiative (DVI), Seed Faciliteit en Invest-NL te continueren. Zo blijft Nederland een leidende rol vervullen binnen het Europese life sciences- en biotechecosysteem en blijven winsten en belastingopbrengsten in Nederland.

2. Creëer een volwassen afzetmarkt voor medicijnen in Europa

Waarom

De EU streeft naar strategische autonomie en wil minder afhankelijk zijn van de Verenigde Staten (VS) en China op het gebied van defensie, energie, microchips en medicijnen. De ontwikkeling van een nieuw medicijn kost gemiddeld tien jaar en vergt circa drie miljard euro. Die hoge investeringskosten moeten worden terugverdiend en dat gebeurt momenteel vooral in de VS, waar de markt volwassen is en hogere prijzen worden betaald. De Amerikaanse eindgebruiker draagt daardoor feitelijk het grootste deel van de

¹ <https://fd.nl/financiele-markten/1474582/miljarden-voor-medicijnen-de-groeiende-slagkracht-van-nederlandse-biotechinvesteerders>

wereldwijde biotechinnovatie. Europa betaalt nauwelijks mee aan deze innovatie, met als gevolg dat nieuwe medicijnen hier later, of zelfs niet, beschikbaar zijn. Europese bedrijven dreigen weg te trekken naar de VS, waar het innovatieklimaat gunstiger is. De gezondheidswinst van Europees ontwikkelde geneesmiddelen komt daardoor eerst in Amerika terecht. Europa lift mee op de Amerikaanse betalingsbereidheid. Maar nu de VS daar steeds kritischer op wordt, dreigt Europa de deksel op de neus te krijgen.

Hoe

Om strategische autonomie in geneesmiddelen te realiseren, moet de EU niet alleen de obstakels die naar voren komen in de beoogde Biotech Act aanpakken, maar ook actief bouwen aan een volwassen Europese afzetmarkt. Net zoals bij de financiering van defensie en veiligheid, moeten we het gesprek voeren over waar en door wie biotechinnovatie wordt betaald. Een bloeiend life sciences-ecosysteem levert bovendien aanzienlijke belastingopbrengsten op wanneer Europese bedrijven hun geneesmiddelen wereldwijd verkopen.

3. Harmoniseer Europese regelgeving en vereenvoudig nationale regelgeving

Waarom

Het Europese regelgevingslandschap voor life sciences en biotech is complex en versnipperd. Er is sprake van een mix van EU-wetgeving, nationale implementaties en sectorspecifieke regels. Dit belemmert innovatie en vormt een rem op de groei van start-ups en scale-ups. Hoewel Nederland stappen heeft gezet om binnen Europa koploper te zijn, blijven vergunningstrajecten relatief traag, conservatief en weinig innovatiegericht. Regelgeving is onvoldoende afgestemd op snelle ontwikkelingen in technologieën als cel- en genterapie. Dit leidt soms tot verminderde aantrekkelijkheid voor internationale investeerders en biotechbedrijven. Ondanks sterke ecosystemen zoals het Leiden Bio Science Park.

Hoe

Harmoniseer, simplificeer en moderniseer Europese regelgeving. Stimuleer vroegtijdige en gestructureerde samenwerking tussen bedrijven en Europese toezichthouders. Introduceer in Nederland 'regulatory sandboxes' voor medische biotech, waarin bedrijven en onderzoekers sneller kunnen testen, opschalen en produceren. Verminder bureaucratie en stel één centraal loket in voor vergunningverlening en interdepartementale coördinatie. Sluit aan bij Europese initiatieven zoals de Biotech Act, zodat Nederland niet achterblijft maar koploper wordt in het benutten van biotech voor gezondheid, duurzaamheid en economische groei. Zo creëren we een klimaat waarin innovatie kan floreren en maatschappelijke waarde sneller gerealiseerd wordt.

4. Investeer in talent voor biotech

Waarom

Een belangrijk aandachtspunt voor de Nederlandse biotechsector is het vinden en behouden van gespecialiseerd talent. De afhankelijkheid van internationale kenniswerkers is groot. Nederlandse opleidingen sluiten vaak onvoldoende aan op de behoeften van de sector, waardoor we leunen op topuniversiteiten uit o.a. Stanford, Cambridge en Oxford, maar ook uit Zuid-Europese landen als Spanje, Italië en Portugal. Juist deze Europese talenten zijn goed opgeleid, mobiel en bereid zich in Nederland te vestigen. Zij dragen direct bij aan innovatie, bedrijvigheid en maatschappelijke impact. Zorg ervoor dat dit talent blijft komen en wil blijven.

Hoe

Stimuleer samenwerking tussen Nederlandse universiteiten en bedrijven om curricula beter af te stemmen op de praktijk. Investeer indien nodig in gerichte omscholingstrajecten binnen Nederlandse opleidingen. Maak Nederland aantrekkelijker voor internationaal biotech-talent door gerichte beleidsmaatregelen. Behoudt de 30%-regeling zodat Nederland concurrerend blijft met landen als België en Zwitserland. Versoepel de toelating van Europese afgestudeerden in tekortsectoren zoals biotech. Zet in op het behoud van talent via aantrekkelijke werk- en verblijfsvoorwaarden, en benut het EU-netwerk om jonge onderzoekers en ondernemers naar Nederland te halen. Verwelkom Amerikaans talent met open armen. Zo versterken we onze positie als Europese koploper in biotech en bouwen we aan een toekomstbestendige kenniseconomie.

5. Versterk toegang tot innovatieve geneesmiddelen

Waarom

De vooruitgang in de gezondheidszorg van de afgelopen decennia is grotendeels te danken aan innovatieve geneesmiddelen. Waar kanker, HIV of reuma vroeger verkorte levensvatbaarheid of blijvende arbeidsongeschiktheid betekenden, bieden medicijnen vandaag levensverlenging, herstel en kwaliteit van leven. Dit is goed voor patiënt én economie. Toch staat de beschikbaarheid van (de beste) medicijnen in Nederland onder druk. Het preferentiebeleid en prijsdruk door zorgverzekeraars leiden tot beperkte toegang. Dit resulteert in relatief lage overlevingscijfers bij kanker vergeleken met omliggende landen. Ook moeten we meten wat geneesmiddelen daadwerkelijk opleveren: gezondheidsuitkomsten worden niet systematisch bijgehouden, in tegenstelling tot landen als Denemarken. Wat betreft generieke geneesmiddelen sluit Nederland vaak de goedkoopste contracten af, bijvoorbeeld met Chinese leveranciers, maar als er tekorten ontstaan, vist Nederland als eerste achter het net.

Hoe

Maak geneesmiddelenbeleid toekomstbestendig door uit te gaan van waarde in plaats van alleen prijs. Schuw dure medicijnen niet als ze aantoonbaar bijdragen aan betere uitkomsten, zoals bij ALS of de ziekte van Huntington. Hervorm het preferentiebeleid zodat het niet leidt tot tekorten en beperkingen in keuzevrijheid. Versterk de rol van zorgverzekeraars als hoeders van toegang tot zorg, met een verplichting om patiënten te geven wat ze nodig hebben, niet alleen wat het goedkoopst is. Investeer in het structureel meten van gezondheidsuitkomsten, zoals via real-world data en patiëntgerapporteerde uitkomsten (PROMs). Dit maakt zorg transparanter, efficiënter en beter stuurbaar. Meten is weten en weten is beter zorgen. Zorg dat toekomstige leveringen van generieke geneesmiddelen gegarandeerd blijven.

6. Verbeter de biotech infrastructuur

Waarom

Nederland beschikt over sterke academische instellingen en een groeiend aantal innovatieve biotechbedrijven, maar de infrastructuur om deze bedrijven te ondersteunen blijft achter. Er is een tekort aan gespecialiseerde laboratoriumruimte, onvoldoende toegang tot klinische testcapaciteit en versnippering in het techtransfer ecosysteem. Hierdoor lopen veelbelovende innovaties vertraging op en wordt de doorgroei van start-ups naar scale-ups belemmerd wat ertoe leidt dat start-ups uitwijken naar het buitenland. Dit schaadt onze strategische autonomie en vermindert onze internationale concurrentiekracht.

Hoe

Verbeter de klinische trial infrastructuur, introduceer centrale ethische toetsing, fiscale stimulering en snellere doorlooptijden. Idealiter verdubbelen we hiermee het aantal klinische trials in Nederland. Investeer in flexibele, schaalbare productiecapaciteit voor geneesmiddelen, wat leveringszekerheid versterkt. Stimuleer en ondersteun de ontwikkeling van meer laboratoriumruimte rond kennisinstellingen. Versterk het techtransfer ecosysteem door initiatieven als de biotechbooster verder te omarmen en door te laten gaan. Dit bevordert efficiëntie en versnelt de valorisatie van academische innovaties. Leer van initiatieven in landen om ons heen (bv INSERM of VIB). Stimuleer de ontwikkeling van hoogwaardige elektronische patiëntendossiers die het delen van kennis vergemakkelijken, uitkomsten beter meetbaar maken en Nederland positioneren als koploper in datagedreven zorg en onderzoek. Dit is ook essentieel voor het doelmatig implementeren van AI in de gezondheidszorg.

Mocht u vragen hebben, extra informatie willen ontvangen, inzage wil krijgen in feiten en cijfers of willen spreken met investeerders dan staan wij tot uw beschikking.

Met vriendelijke groet

Co-founder Forbion

Co-founder Forbion

Over Forbion

Forbion is een Nederlandse venture capital firma met een investeringsfocus op vroege fase medicijnontwikkeling. De rol van Forbion is het ondersteunen van de ontwikkeling van nieuwe medicijnen – van laboratorium tot markt. Forbion begon in 2000 als ABN AMRO Capital Life Sciences, de durfkapitaaltak van ABN AMRO Bank. In 2006 spon Forbion uit als onafhankelijke investeringsmaatschappij. Sindsdien is zij uitgegroeid tot Europa's grootste venture capital firma gericht op de biotechsector.

Sinds 2006 heeft Forbion meer dan €5 miljard aan kapitaal opgehaald, verdeeld over drie complementaire strategieën. Naast kapitaal investeert Forbion ook kennis en een netwerk. Door te sturen op bedrijfsgroei en operationele verbeteringen weet Forbion efficiënt biotechbedrijven te bouwen en op te schalen. Forbion heeft in 134 life sciences en biotech start-ups geïnvesteerd, 19 medicijnen ontwikkeld waar in totaal meer dan 1.45 miljoen mensen baat bij hebben gehad.

Forbion is wereldwijd actief, maar het liefst investeert Forbion in Nederland. Het hoofdkantoor is gevestigd in Naarden met aanvullende kantoren in München en Boston. Hierdoor is de positie in met name de Europese en de Amerikaanse life sciences-markten sterk. Strategische regio's zoals Denemarken, het VK, Italië en Zwitserland krijgen extra aandacht. Deze internationale aanwezigheid biedt toegang tot toonaangevende innovatie, talent en marktkansen.

Innovatie in geneesmiddelen

Door vergrijzing en leefstijl gerelateerde aandoeningen neemt de ziektelast toe. Dit versterkt de vraag naar innovatieve therapieën en medicijnen. Wetenschappelijke en technologische vooruitgang stelt ons in staat om ziekteprocessen beter te begrijpen en gerichte behandelingen te ontwikkelen.

Vroeger vertrouwden farmaceutische bedrijven op interne research & development. Dit was duur, tijdrovend en inefficiënt. Een nieuwe strategie werd ontwikkeld. In plaats van innovatie intern te financieren werd dit verschoven en uitbesteed aan kleinere biotech-bedrijven. Start-ups in biotech zijn wendbaar, kostenefficiënt en innovatief. Zij ontwikkelen nieuwe medicijnen voor patiënten die vaak onvoldoende behandelopties hebben. Start-ups in biotech spelen dus een cruciale rol in het beschikbaar maken van nieuwe medicijnen. De start-ups worden gefinancierd door durfkapitaal, dat daarmee een essentiële motor is geworden voor innovatie in de sector.

Impact & ESG

Forbion gelooft dat impact op patiënten centraal staat bij investeringen in geneesmiddelenontwikkeling. Maatschappelijke waarde en financieel rendement gaan hand in hand. Voordat wordt geïnvesteerd wordt gekeken naar de potentiële impact op patiëntgezondheid en het zorgsysteem. Hiervoor wordt het SUCCESS Impact Factor-framework gehanteerd: Severity of disease, Unmet medical need, Cost-saving potential, Curative potential, ESG, Size of patient population and Significance of innovation.

Dit stelt Forbion in staat om de impact van investeringen te beoordelen en te monitoren, gegevens te verzamelen en verantwoording af te leggen. Het framework helpt bij het selecteren van kansen met significant impactpotentieel.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Forbion

Kenmerk: 202500153

Den Haag, 21 november 2025

Geachte ,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma,
Informatieur

Amsterdam, 18 november 2025

Geachte heer Buma,

Voor het eerst in de geschiedenis slaan alle grote Nederlandse media, publiek en privaat, de handen ineen om de informateur te benaderen. Daar is een urgente reden voor: onze samenleving verliest haar greep op een op waarheidsvinding gerichte en pluriforme informatievoorziening door de dominante rol van mondiale techbedrijven. Dit vormt een ernstige bedreiging voor de democratische weerbaarheid, maar ook voor de strategische autonomie en daarmee de veiligheid van Nederland.

De nieuws- en informatievoorziening aan burgers komt steeds meer in handen van mondiale techbedrijven met commerciële doelstellingen. Democratische waarden maken daar geen deel van uit. Een goed antwoord op deze ontwikkeling vraagt om innovatie en creativiteit van ons, maar ook om een vernieuwende aanpak van het mediabeleid in Nederland. Een aanpak die niet primair de huidige structuren beschermt, maar het toekomstige medialandschap – en daarmee onze democratie – versterkt.

Nu 'veiligheid' een van de hoofdpunten is op uw agenda voor de komende periode, pleiten wij er bij u voor om ook de veiligheid van de informatievoorziening een urgent thema te maken in de komende formatiebesprekingen.

Nederlandse media onder druk

Waar sociale media ons informatielandschap al ingrijpend veranderden, zetten generatieve AI-toepassingen nu een volgende, fundamentele transformatie in gang. Burgers die online informatie zoeken, krijgen hun antwoorden steeds vaker van een op AI gebaseerde zoekmachine, chatbot of virtuele assistent, in plaats van journalistieke of andere redactioneel gecontroleerde bronnen. Inmiddels gebruikt één op de negen kinderen uitsluitend generatieve AI voor hun informatievoorziening.

AI biedt ongekend veel mogelijkheden, die mediapartijen zullen omarmen. Maar er zijn ook grote risico's aan deze technologie verbonden. De antwoorden van AI-toepassingen zijn regelmatig niet betrouwbaar, vaak eenzijdig, en moeilijk te controleren. De systemen zijn gevoelig voor beïnvloeding en produceren bovendien dikwijls onnauwkeurige of verzonden informatie, die niet weersproken kan worden. De onderliggende algoritmes en de oorsprong van trainingsdata blijven grotendeels een black box. AI-bedrijven laten zich niet aanspreken op de inhoud of het resultaat van hun productie. Dit heeft grote gevolgen voor de kwaliteit, betrouwbaarheid en diversiteit van informatie die mensen bereikt.

Omdat gebruikers hun informatie rechtstreeks van AI-toepassingen krijgen, houden techbedrijven gebruikers op hun eigen platform. Tegelijkertijd gebruiken deze bedrijven

onze journalistieke content zonder onze toestemming om hun modellen te trainen. Samen zorgt dat ervoor dat nieuwsorganisaties op grote schaal bereik en inkomsten mislopen. Dat verzwakt niet alleen ons medialandschap, maar vervolgens ook de kwaliteit van de informatie waarop AI-modellen zijn getraind. Die verarmt naarmate er minder onafhankelijke, door mensen gemaakte journalistiek overblijft. Zo dreigt een neerwaartse spiraal die de kwaliteit van de publieke informatievoorziening en daarmee de democratische weerbaarheid van onze samenleving aantast. Hoe minder ruimte voor journalistieke verslaggeving, hoe minder we weten wat er in ons land en in de wereld werkelijk gebeurt.

Dit is geen normale concurrentiestrijd meer tussen een oude en nieuwe sector. Het gaat nu om de vraag: welke digitale infrastructuur voor informatievoorziening aan de samenleving krijgt uiteindelijk de overhand? Zijn het de algoritmes van Amerikaanse en Chinese techreuzen waar we geen zeggenschap over hebben en die geen verantwoordelijkheid nemen? Of bouwen we aan een innovatief, door democratische waarden gedreven Nederlands digitaal ecosysteem waarbij AI kan floreren maar mediapartijen de ruimte houden om burgers van betrouwbare informatie te voorzien?

Daadkrachtig beleid nodig

We zijn bereid de handen ineen te slaan om onze innovatiekracht in te zetten voor een krachtig, onafhankelijk en aantrekkelijk digitaal medialandschap. Wat we hiervoor nodig hebben, is vernieuwende politieke visie en daadkrachtig beleid van onze overheid.

1. Geïntegreerd media- en technologiebeleid

- De overheid moet media- en technologie geïntegreerd benaderen, bij voorkeur onder verantwoordelijkheid van één (coördinerend) bewindspersoon. Mediaproductie, -presentatie en -consumptie worden immers gedreven door technologie; de twee beleidsterreinen zijn niet langer te scheiden. Die integrale benadering in beleid is bovendien noodzakelijk om de Nederlandse media als geheel te versterken.
- Er wordt veel geïnvesteerd in AI, en Nederland wil daarin koploper zijn, maar de nieuwsvoorziening en haar cruciale rol in het AI-ecosysteem is nu geen integraal onderdeel van die plannen. Betrek de mediasector er expliciet bij. En zorg dat het beleid de media in staat stelt bij te dragen aan nieuwe AI-technologie.
- Een geïntegreerde aanpak vereist bovendien geïntegreerd toezicht - zeker waar sprake is van oneerlijke concurrentie tussen lokale en mondiale spelers - dat erop is gericht de pluriformiteit, onafhankelijkheid en aanspreekbaarheid van de informatievoorziening aan Nederlandse burgers te waarborgen, op welk platform dan ook.

2. Snelle, stevige implementatie van Europese wetgeving

De Europese Unie heeft stappen gezet om de Europese democratieën te beschermen tegen de machtsconcentratie van 'Big Tech'. In het belang van een weerbare democratische samenleving en een innovatieve en pluriforme Europese technologie- en mediasector is het essentieel dat Nederland op Europees toneel een steviger positie inneemt.

- In Nederland moet Europese wetgeving, zoals de Europese AI Act, snel en strikt worden doorgevoerd, op een wijze die onze mediasector daadwerkelijk beschermt tegen mondiale techreuzen. Daarbij is vooral transparantie door techbedrijven en mogelijkheden om illegale scraping tegen te gaan van cruciaal belang. Zo worden deze partijen gedwongen om binnen democratische en rechtsstatelijke kaders te opereren en behoudt de mediasector op haar beurt de waarborgen die nodig zijn om te innoveren.

Op initiatief van Stichting Democratie en Media vraagt de voltallige Nederlandse mediasector, zowel privaat als publiek, de politiek om een daadkrachtig antwoord in het eerstvolgende regeerakkoord. Wachten op een volgende kabinetsperiode zal te laat zijn.

Met vriendelijke groet,

ANP, [redacted] (directeur)
BDUmedia, [redacted] (algemeen directeur)
De Correspondent, [redacted] (directeur)
De Groene Amsterdammer, [redacted] (directeur)
Erdee Media Groep, [redacted] (directeur)
DPG Media, [redacted] (CEO)
FD Mediagroep, [redacted] (algemeen directeur)
Follow the Money, [redacted] (directeur)
Mediahuis Nederland, [redacted] (CEO)
NDP Nieuwsmedia, [redacted] (directeur)
Nedag Uitgevers/Nederlands Dagblad, [redacted] (directeur-uitgever)
NLPO, [redacted] (directeur-bestuurder)
NOS, [redacted] (algemeen directeur)
NPO, [redacted] (bestuursvoorzitter)
NVJ, [redacted] (algemeen secretaris)
OneWorld, [redacted] (uitgever)
Roularta Media Nederland, [redacted] (CEO)
RPO, [redacted] (directeur-bestuurder)
RTL Nederland, [redacted] (CEO)
Talpa Network, [redacted] (CEO)
Vrij Nederland, [redacted] (hoofdredacteur)
Stichting Democratie en Media, [redacted] (directeur-bestuurder)

de Correspondent

DE GROENE
AMSTERDAMMER

FOLLOW THE MONEY

Nedag Uitgevers

NOS

NVJ | Nederlandse
Vereniging van
Journalisten

one
w rld

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Stichting Democratie & Media

[Redacted]
[Redacted]

Kenmerk: 202500155

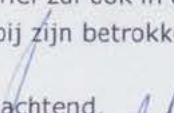
Den Haag, 21 november 2025

Geachte heer/mevrouw,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

[Redacted signature block]

Sybrand Buma
Informatieur

202500156

Aan: De Informatie en fractievoorzitters D66 en CDA van het Koninkrijk der Nederlanden

Betreft: Dierentuinen als partners in natuurbehoud, educatie en duurzaamheid

Datum: 18 November 2025

Geachte heer Buma, geachte heren Jetten en Bontenbal,

Namens de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen (NVD) - bestaande uit de Stichting Apenheul, AquaZoo, Artis, Avifauna, Beekse Bergen, Burgers' Zoo, DierenPark Amersfoort, Diergaarde Blijdorp, Eindhoven Zoo, GaiaZOO, Ouwehands Dierenpark, WILDLANDS en ZooParc - vragen wij uw aandacht voor de essentiële rol van moderne dierentuinen in Nederland.

Onze dertien dierentuinen ontvangen jaarlijks meer dan **tien miljoen bezoekers**, waaronder circa **400.000 leerlingen** die deelnemen aan educatieve programma's, spreekbeurten en colleges. Daarmee vormen wij één van de grootste publieksnetwerken in het land voor natuureducatie, biodiversiteit en duurzaamheid.

Wij verzoeken het nieuwe kabinet om structurele erkenning en ondersteuning op drie terreinen:

1. **Erkenning van de onmisbare maatschappelijke rol van dierentuinen**
2. **Ondersteuning van educatie, onderzoek en natuurbehoud**
3. **Ruimte voor impact door vermindering van regeldruk en bureaucratie**

1. Erkenning van de maatschappelijke rol van dierentuinen

Goedgekeurde, moderne dierentuinen zijn veel meer dan recreatieve instellingen. Zij fungeren als kenniscentra voor biodiversiteit, educatieve platforms en internationale partners in natuurbehoud. Wij vragen het nieuwe kabinet om deze rol expliciet te erkennen in beleid en communicatie, door dierentuinen structureel te betrekken bij de nationale biodiversiteitsstrategie, de onderwijsagenda en de duurzaamheidsdoelstellingen. Zo benutten we de unieke positie van dierentuinen om miljoenen bezoekers per jaar te inspireren en mobiliseren voor een gezondere planeet.

2. Ondersteuning in educatie, onderzoek en conservatie

In een tijd van toenemende klimaat- en biodiversiteitscrises zijn dierentuinen een cruciale schakel tussen wetenschap en samenleving. Onze instellingen werken nauw samen met universiteiten, kennisinstellingen en NGO's aan onderzoek, soortbehoud en herintroductieprogramma's, zowel in Nederland als daarbuiten.

Wij verzoeken de overheid om:

- Cofinanciering van educatieve programma's, zodat elk kind ervaart waarom natuurbehoud ertoe doet.
- Facilitering van kennisnetwerken en onderzoeksagenda's waarin dierentuinen als volwaardige partners participeren.
- Langjarige partnerschappen voor nationale en internationale conservatieprojecten, waarin publieke middelen private investeringen versterken.

Dierentuinen maken abstracte milieuthema's tastbaar en brengen burgers letterlijk in contact met de natuur, een voorwaarde voor draagvlak voor toekomstig beleid.

3. Focus op impact: minder regels, meer resultaat

De huidige regeldruk remt innovatie en verbetering, zonder aantoonbare winst voor dierenwelzijn of natuurbeheer. Wij pleiten voor doelgerichte, op vertrouwen gebaseerde regelgeving die kwaliteit beloont in plaats van belemmert.

Concreet stellen wij voor:

- Maatwerkafspraken voor instellingen met een bewezen kwaliteitsniveau, inclusief ruimte voor gecertificeerde zelfregulering.
- Versnelde vergunningprocedures voor projecten die dierenwelzijn of duurzaamheid direct verbeteren.

In landen als het Verenigd Koninkrijk, Ierland en Duitsland erkent de overheid expliciet de rol van dierentuinen in natuurbehoud en educatie. Een vergelijkbare benadering in Nederland versterkt zowel onze internationale positie als de maatschappelijke opbrengst van publieke investeringen.

Dierentuinen brengen jong en oud in direct contact met de natuur, en daarmee met hun eigen verantwoordelijkheid voor de toekomst. Wij vragen het nieuwe kabinet om deze verbindende kracht te erkennen en te benutten.

Wij lichten onze voorstellen graag toe in een gesprek, en leveren graag een bijdrage aan de totstandkoming van een regeerakkoord waarin natuur, educatie en toekomstbestendige dierentuinen een vanzelfsprekende plaats krijgen.

Met vriendelijke groet,

namens de Nederlandse Vereniging van Dierentuinen (NVD)

- [redacted] – Directeur NVD
- [redacted] – Directeur Artis
- [redacted] – Directeur DierenPark Amersfoort
- [redacted] – Directeur Diergaarde Blijdorp
- [redacted] – Directeur GaiaZOO
- [redacted] – Directeur Koninklijke Burgers' Zoo
- [redacted] – Divisiedirecteur Libéma (Beekse Bergen, Eindhoven Zoo, ZooParc Overloon, Aquazoo Leeuwarden)
- [redacted] – Directeur Ouwehands Dierenpark
- [redacted] – Directeur Stichting Apenheul
- [redacted] – Directeur Vogelpark Avifauna
- [redacted] – Directeur WILDLANDS Adventure Zoo Emmen

PostNL frankering betaald

R Aangetekend

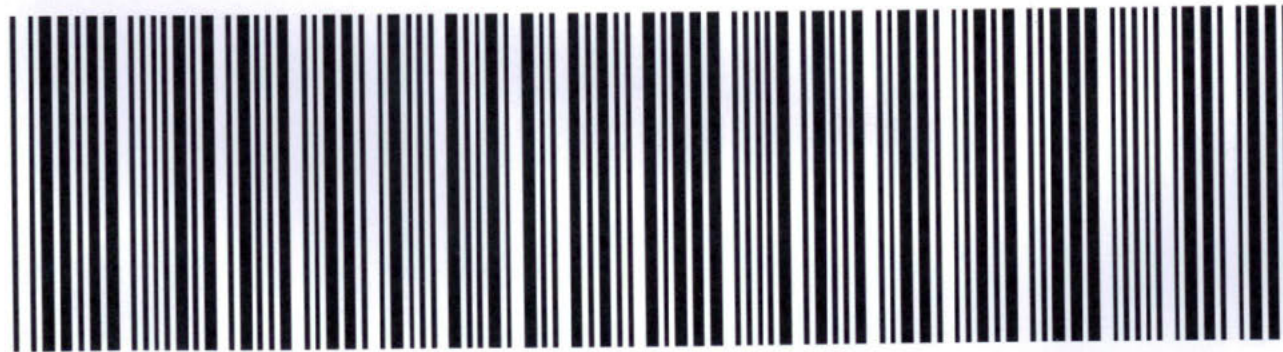
D

19/11

POSTNL

**Alleen Huisadres
Handtekening voor ontvangst**

De Tweede Kamer
BureauWoordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500EA 'S-GRAVENHAGE

3SRPKN443921237

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Nederlandse Vereniging van Dierentuinen

[Redacted]
[Redacted]

Kenmerk: 202500157

Den Haag, 21 november 2025

Geachte heer/mevrouw,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoodachtend, / /

[Redacted Signature]
Sybrand Buma
Informatieur

202500150

Landelijke Studentenvakbond

Retouradres Drieharingstraat 6 3511 BJ Utrecht

Dr. S. Van Haersma-Buma
Informatie voor de kabinetsformatie 2025/2026

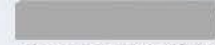
De Tweede Kamer
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum 20 November
Betreft Informatie en adviezen aan de informateur

**Landelijke Studentenvakbond
bestuur**

Drieharingstraat 6
3511 BJ, Utrecht
www.lsvb.nl

Contactpersoon

vicevoorzitter@lsvb.nl

Geachte heer Van Haersma-Buma,

Als informateur bent u recent gestart om een vervolg te geven aan het huidige (in)formatieproces. Vanuit de eigen taak en verantwoordelijkheid denkt de Landelijke Studentenvakbond (LSVb) ook graag mee in de kabinetsformatie. Het welzijn van studenten staat onderdruk en met deze brief vragen wij uw aandacht voor een aantal punten uit onze advisering die hierin behulpzaam zijn.

De basisbeurs moet verhoogd worden

Om het welzijn van studenten te verbeteren moet het nieuwe kabinet de basisbeurs verhogen. Studeren wordt steeds duurder en voor vele jongeren onbetaalbaar. Slechts 12% van de jongeren zegt financieel gezond te zijn.¹ Huurprijzen stijgen fors en blijven dit doen. Hierdoor zal studeren alleen nog betaalbaar zijn voor studenten die draagkrachtige ouders hebben. De basisbeurs was terug gebracht om het studeren toegankelijker te maken. Door de hoge kosten zijn studenten alsnog gedwongen om bij te lenen en te werken naast hun studies en stages. Nederlandse studenten werken het meest naast hun studie in geheel Europa.² Dat terwijl meeste studies 30 á 40 uur in de week van studenten vragen. Op basis van de gemiddelde kosten vastgesteld door NIBUD komen studenten 651,- euro tekort.³ De uitwonende basisbeurs moet daarom worden verhoogd naar 965,- euro per maand. Dan kunnen studenten die werken naast hun studie en geld van hun ouders krijgen rondkomen zonder ook nog te hoeven lenen. Hiermee blijft studeren toegankelijk en betaalbaar voor alle studenten.

De rente op studie schuldnaar0%

Maandlijks groeit de schuld van miljoenen studenten en afgestudeerden. De rente op een studieschuld wordt elke maand bepaald over het totale bedrag wat een student bij DUO heeft geleend. Dat betekent dat ook de rente die vorige maand is bijgeschreven hierin wordt meegenomen. De LSVb pleit voor een directe beëindiging van deze nachtmerrie voor studenten. Toen het leenstelsel ingesteld werd was de belofte dat het rentevrij lenen zou zijn, een belofte die niet

¹ Deloitte: Financiële gezondheid van Nederlandse huishoudens in 2024.

² Statistieken van Eurostat - Employment rates by citizenship - quarterly data.

³ Cijfers van Nibud - wat kost studeren.

Landelijke Studentenvakbond

is nagekomen. Miljoenen studenten hebben daarom massaal geleend en gigantische schulden opgebouwd door de rente. Als de rente op 0% zou worden gezet, dan hoeven studenten alleen te betalen voor wat zij daadwerkelijk hebben geleend. Dat zorgt voor financiële en mentale rust voor huidige en oud-studenten.

Breid de huurtoeslag uit voor jongeren en onzelfstandige kamers

Studentenhuisvesting verkeert in een betaalbaarheidscrisis. Uitwonende studenten zijn gemiddeld bijna de helft van hun inkomsten kwijt aan woonkosten. De (on)betaalbaarheid van huisvesting is een van de belangrijkste redenen waarom studenten ervoor kiezen om niet uit huis te gaan, en hiermee stellen ze een belangrijk stap richting het volwassen worden uit.⁴ De formerende partijen moeten overwegen huurtoeslag beschikbaar te maken voor onzelfstandige kamers en het huurtoeslagstelsel gelijkrekken voor alle volwassenen. Het huidige systeem maakt daarbij investeren in onzelfstandige huisvesting simpelweg niet aantrekkelijk. Dit zorgt ervoor dat huisvesters op grote schaal kiezen voor het bouwen van studio's. Deze woonvorm is echter veel minder duurzaam vergeleken met het delen van voorzieningen en verergert eenzaamheid en isolatie onder studenten.⁵ Het bouwen van onzelfstandige kamers moet daarom extra gestimuleerd worden en het uitbreiden van huurtoeslag is hierin een belangrijke stap.

Schaf het "bindend" af van het studieadvies

Steeds meer hoger onderwijsinstellingen schaffen het bindend studie advies (bsa) af. De kans op afstuderen verschilt bijna niet tussen studenten die wel of niet een bsa-norm halen. Onderzoek laat zien dat studieresultaten tussen deze groepen niet verschilt en de vertraging van studenten die de norm niet halen minimaal is.⁶ 54% van de studenten ervaart prestatiedruk en 97% ervaart stress in hun studietijd. Studenten noemen het bsa expliciet als voorbeeld van een maatregel die stress en prestatiedruk verhoogt.⁷ Door het bindend van het bsa af te halen kan de politiek met een simpele maatregel het mentale welzijn van studenten verbeteren.

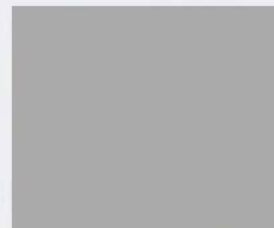
Het doel van de nu lopende informatieronde is om de mogelijkheden te onderzoeken voor een vruchtbare politieke samenwerking met voldoende steun in de volksvertegenwoordiging. Ook vanuit het belang om zo spoedig mogelijk te komen tot een gezaghebbende en daadkrachtige regering, wensen wij u hierbij veel wijsheid en succes. Indien gewenst, zijn wij graag bereid een nadere toelichting te geven op onze adviezen.

Met vriendelijke groet,

Maaïke Krom
Voorzitter

Luuk Bruijnen
Vicevoorzitter

⁴ Landelijke Monitor Studentenhuisvesting 2025.

⁵ Landelijke Monitor Studentenhuisvesting 2023.

⁶ Dit blijkt uit onderzoek van Cornelisz et al. (2024).

⁷ Trimbos Instituut 2023.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Landelijke Studentenvakbond
T.a.v. mevrouw M. Krom en
de heer L. Bruijnen
Drieharingstraat 6
3511 BJ UTRECHT

Kenmerk: 202500159

Den Haag, 21 november 2025

Geachte mevrouw Krom en de heer Bruijnen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

202500160a

Dow Benelux B.V.
Postbus 48
4530 AA Terneuzen
the Netherlands
Telephone: 0115 - 671234

De Tweede Kamer
T.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Aan: De Informatieur en fractievoorzitters D66 en CDA van het Koninkrijk der Nederlanden

Terneuzen, 18 november 2025

Betreft: Een sterk en duurzaam Nederland vraagt om een robuuste industrie

Geachte heer Buma, geachte heren Jetten en Bontenbal,

Dow Nederland is verheugd dat de recente Tweede Kamer verkiezingen de mogelijkheid van een stabiel kabinet mogelijk maakt. Er zijn meerdere opties mogelijk, waarbij het voor ons van het grootste belang is dat dit kabinet snel tot stand zal komen en ons en Nederland het zo benodigde lange termijnperspectief en stabiliteit geeft.

Namens Dow Nederland wil ik u graag enkele overwegingen meegeven die, naar onze overtuiging, van belang zijn voor de formatie van zo'n nieuw kabinet. Onze boodschap is helder: Nederland kan zijn ambities op economisch, maatschappelijk en geopolitiek gebied alleen waarmaken met een sterke industriële basis. De chemische sector vormt daarin een onmisbare schakel.

1. De waarde van de chemische industrie voor Nederland

Wij schrijven deze brief vanuit het bredere perspectief van een industrie die diep verweven is met de Europese, Nederlandse en Zeeuwse regio en leefomgeving. De chemie vormt het fundament onder vrijwel elke andere sector: van gezondheidszorg en landbouw tot woningbouw, energietransitie en hightech.

In Zeeland alleen al werken zo'n 15.000 mensen direct of indirect voor Dow. Het is een belangrijke levensader van Zeeuws-Vlaanderen: 10% van de bevolking is voor hun inkomsten afhankelijk van de inkomsten van Dow. In onze fabrieken in Terneuzen produceren wij meer dan 800 soorten materialen die wereldwijd worden gebruikt. Daarmee is Dow niet alleen een werkgever, maar ook een innovatiemotor voor de regio, voor Nederland en de EU.

De toegevoegde waarde van de chemie is niet alleen economisch. De sector is ook van strategisch belang. Zonder een eigen chemische basis is Nederland afhankelijk van buitenlandse productie — en dus kwetsbaar in een tijd waarin grondstoffen, energie en technologie steeds vaker geopolitieke instrumenten zijn. Hierbij kan in het bijzonder met betrekking tot Dow nog worden opgemerkt dat het de zo gewenste sterke trans-Atlantische band met de Verenigde Staten ondersteunt en versterkt waar dat kan. Dat is juist in deze tijd een nuttige band.

2. Nederland op een kruispunt

Nederland staat voor fundamentele keuzes over de toekomst van zijn economie. De chemische industrie wil verduurzamen, maar dat vraagt om realistische en stabiele, langjarige randvoorwaarden. Op dit moment staat de positie van de Nederlandse economie in het algemeen en de chemie in het bijzonder onder ongekende druk. De randvoorwaarden voor economische groei en stabiliteit zijn helaas onvoldoende aanwezig. Hoge energieprijzen, netcongestie, vertraging bij CCS, 380Kv, onduidelijkheid over regelgeving en extra nationale heffingen zorgen voor een oneerlijk speelveld en zorgen voor onzekerheid bij het nemen van de zo noodzakelijke investeringen. We beseffen dat dit veel investeringen kost, ook van het kabinet, maar we hebben samen de kans om het voor Nederland nu goed te gaan doen. Laten we die kans ook pakken.

De speelveldtoets van het ministerie van EZK toont aan dat Nederland duurder is dan de omliggende landen op bijna alle kostenposten bovenop de groothandelsprijs voor elektriciteit — belastingen, nettarieven en nationale heffingen. Daarnaast blijven ook nationale koppen op het gebied van stikstofregulering alsook onzekerheid rond CO₂- en plastic-heffingen boven de markt hangen. Daardoor zien we nu investeringen in verduurzaming naar het buitenland verschuiven. Op deze manier leidt dit tot de-industrialisatie ipv de-carbonisatie en verschuift de uitstoot naar het buitenland en missen we de kans op structurele verbeteringen.

Willen we als land de transitie hier laten plaatsvinden, dan moet investeren in Nederland aantrekkelijk blijven. Een voorspelbaar en concurrerend investeringsklimaat is daarvoor een eerste voorwaarde.

3. Dow als partner in de transitie

Bij Dow willen we woorden omzetten in daden en vragen om maatwerk dat echt op maat gemaakt is. In Nederland werken we aan baanbrekende projecten die bijdragen aan een circulaire en klimaat neutrale toekomst. We hebben tijd nodig om dit te kunnen doen. Installaties bouwen en optimaliseren van processen kost tientallen jaren, daar hebben we stabiliteit voor nodig. Wij vragen een nieuw kabinet die kansen te bieden en dat voorspelbaar en langjarig te doen, zodat wij ook echt kunnen investeren. Steun uitspreken voor onze industrie en dat ondersteunen met daden is nu echt gewenst.

We willen actie nemen en laten zien dat we het menen:

- Via internationale programma's delen we kennis en technologie die ook andere bedrijven kunnen helpen de stap naar klimaatneutraliteit te maken.
- In Rotterdam bouwen we samen met Xycle aan een eerste installatie die plastic afval omzet in herbruikbare grondstoffen — een concreet voorbeeld van hoe circulaire technologieën hun weg vinden naar de praktijk via integratie met bestaande industrie.
- In Terneuzen willen we graag investeren in elektrificatie, waterstof, met als doel om onze CO₂-emissies te reduceren en afhankelijkheid van fossiele grondstoffen te verminderen.

Onze visie is helder: de transitie moet plaatsvinden binnen de bestaande infrastructuur, door nieuwe technologieën te integreren in wat er al is. Zo blijft de transitie uitvoerbaar, sociaal verantwoord én betaalbaar.

4. Wat Nederland nu nodig heeft.

Om de basis onder ons verdienvermogen te versterken en de duurzame transitie te versnellen, vragen wij van een nieuw kabinet met prioriteit aandacht voor vijf hoofdpunten in een nieuw regeerakkoord:

1. Een gelijk speelveld om binnen Europa en mondiaal mee te kunnen doen

Nederland moet de concurrentiepositie van zijn industrie herstellen door energie- en netwerkkosten te verlagen en nationale koppen op Europese regelgeving te vermijden. Schaf de nationale CO₂-heffing volledig af, zoals de Tweede Kamer heel recent heeft gevraagd, zorg dat stikstofregulering met Europees beleid correspondeert, en zorg dat verduurzaming wordt beloond door het stimuleren van nieuwe markten en duurzame vraag.

2. Versnelling van infrastructuur

De transitie kan alleen slagen als er voldoende energie- en CO₂-infrastructuur beschikbaar is. Zonder aansluiting geen elektrificatie. De aanleg van netwerken moet daarom versneld worden, met aandacht voor regionale spreiding en betaalbaarheid.

3. Betaalbare energie

Nederland zou net als Duitsland de netwerkkosten voor en belastingen op elektriciteit fors moeten verlagen. Dat hebben zeven industrie- en energieorganisaties recent bepleit. Duitsland wil vanaf 2026 6,5 miljard euro vrijmaken om burgers en bedrijven te helpen met hun energierekening en de energietransitie. Die aanpak verdient hier navolging.

4. Stimulering van duurzame vraag

Ontwikkel beleid dat de afzet van duurzaam geproduceerde producten bevordert, zo dicht mogelijk bij de consument — vergelijkbaar met het bijmengbeleid in de brandstofsector. Dit geeft bedrijven zekerheid dat investeringen in verduurzaming ook economisch renderen. Anders is er geen afnamemarkt na de transitie, we moeten competitief kunnen opereren voor, tijdens en na de transitie

5. Consistent en voorspelbaar beleid

Als we willen investeren hebben we behoefte aan duidelijkheid. Zorg voor stabiele en langdurige beleidskaders, heldere en kortere vergunningverlening en beschikbare stikstofruimte, zodat bedrijven kunnen plannen en investeren met vertrouwen in de toekomst.

5. Een gezamenlijke verantwoordelijkheid

Wij beseffen dat Nederland voor grote maatschappelijke opgaven staat — van klimaat en natuur tot betaalbaarheid en bestaanszekerheid. De industrie wil hieraan bijdragen, niet alleen door emissies te reduceren, maar ook door nieuwe banen, kennis en technologie te creëren. Daarvoor is samenwerking nodig: tussen overheid, industrie, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties. De overheid kan hierbij het verschil maken door richting, stabiliteit en vertrouwen te bieden.

Nederland heeft alles in huis om succesvol te zijn: een sterke kennisbasis, innovatieve bedrijven en een uitstekend logistiek netwerk en installaties. Het is beter om wat er is duurzamer te maken dan opnieuw te beginnen. Wat verdwijnt komt niet meer terug, we zien dat nu al gebeuren. Dat moeten we voorkomen. Wat nodig is, is consistent beleid en het lef en de moed om industrie en duurzaamheid als twee kanten van dezelfde medaille te zien.

Tot slot

Dow staat klaar om samen met de overheid en andere partners te werken aan een concurrerende industrie die de basis vormt waar Nederland haar toekomst op kan bouwen. De chemische sector wil deel zijn van de oplossing. Niet alleen voor haar eigen toekomst, maar voor die van ons allemaal. Een sterk, duurzaam en weerbaar Nederland begint met een robuuste industriële basis.

Met vriendelijke groet,

Tabita Verburg

Area President
Dow Nederland

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Dow Benelux B.V.
T.a.v. mevrouw T. Verburg
Postbus 48
4530 AA TERNEUZEN

Kenmerk: 202500161

Den Haag, 21 november 2025

Geachte mevrouw Verburg,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoodachtend,

Sybrand Buma
Informateur

Voorstel Duurzaam Evenwicht: Een Robuuste Routekaart uit de stikstofimpasse **(definitieve versie d.d. 18 november 2025)**

Nederland blijft geconfronteerd met het stikstofprobleem, dat natuurherstel en vergunningverlening belemmert. We presenteren daarom als brede maatschappelijke Duurzame Evenwichtscoalitie een robuust en gefaseerd pakket dat juridische zekerheid geeft over de reductie van stikstofuitstoot en natuurherstel bij Natura-2000 gebieden. Voor dat robuuste pakket zijn de volgende elementen cruciaal:

1: Doelen en wettelijke borging van emissiereductie.

- **Doelstelling 2030:** Voldoen aan de juridische verplichting door 40% emissiereductie te realiseren ten opzichte van 2019. Dit percentage moet evenwichtig worden verdeeld over de verschillende sectoren. Dit wordt bereikt via een combinatie van geborgde generieke bronmaatregelen, langjarige afspraken over natuursysteemherstel en een gebiedsgerichte aanpak met behulp van zoning rondom alle Natura 2000-gebieden. Ook wordt er in deze fase gestart met de voorbereiding voor implementatie van doelsturing. Indien het doel niet wordt bereikt moeten dwingende instrumenten worden ingezet om dat wel te bereiken.
- **Doelstelling 2035:** Een structurele emissiereductie van 50% te realiseren ten opzichte van 2019. Dit percentage moet evenwichtig worden verdeeld over de verschillende sectoren en wordt geborgd door de volledige transitie naar een efficiënt systeem van doelsturing (het sturen op emissiedoelen in plaats van maatregelen) te voltooien, waarmee een duurzaam evenwicht tussen economie en natuur wordt bereikt. In plaats van de huidige spoedwet om de KDW te schrappen stellen we als doel om een goed juridisch houdbaar alternatief voor de KDW te hebben dat stuurt op systeemherstel van de natuur.

2: Generieke landelijke aanpak landbouw, om NH₃-emissies in 2030 en 2035 gegarandeerd te verlagen. Doelsturing wordt ingezet om boeren op bedrijfsniveau wettelijk duidelijkheid te geven hoeveel emissiereductie zij dienen te realiseren, waarbij zij geholpen worden om hiertoe stappen te zetten. Het bedrijfsdoel wordt zo opgesteld dat opgeteld alle bedrijfsdoelen komen tot de noodzakelijke reductie voor het behalen van nationale en gebiedsdoelen. Verder wordt een norm voor grondgebondenheid voor de melkveehouderij bepaald. Omdat doelsturing qua uitvoering niet al per 2030 ingevoerd én geborgd kan worden, maar er per 2030 al wel geborgde emissiereducties nodig zijn, zetten we in op 2 fases:

Fase 1: 2026 – 2030

- Een combinatie van verplichte en vrijwillige maatregelen in lijn met het “Trappetje van Remkes”: vrijwillig stoppen (LBV+), innovatie (aanscherping stalnormen inclusief financiële middelen), verplichte managementmaatregelen en extensiveren (vrijwillige partiele beëindiging) en nieuwe verdienmodellen.
- Het emissiereductiedoel voor de landbouw wordt wettelijk geborgd door een generieke korting op dierrechten, voor zover het doel in 2030 niet aantoonbaar behaald wordt. Bedrijven die al aantoonbaar stappen hebben gezet, worden met een lagere/geen korting ontzien. Hiermee is voor de rechter zeker dat de emissiereductie in 2030 behaald wordt.
- In deze fase wordt parallel de aanpak doelsturing voor fase 2 uitgewerkt, samen met de betreffende deelsectoren in de landbouw (melkvee, varkens, pluimvee, akkerbouw). Hierbij worden de doelen per bedrijf vastgesteld voor de uitstoot van stikstof (NH₃), klimaat (methaan en lachgas) en water. En wordt een gemeenschappelijke taal en data-uitwisseling ontwikkeld, waarbij zekerheid is over de betreffende reducties. De KPI's en rekenwijze zijn handhaafbaar, uitvoerbaar, fraude-robust. De data worden geverifieerd door een onafhankelijke instantie.

Fase 2: 2030 – 2035: doelsturing toepassen

- De normen op middelsturing (uit fase 1) worden vervangen door de uitgewerkte normen voor doelsturing. Deze bedrijfsnormen worden zo snel mogelijk gepubliceerd (medio 2026), zodat boeren hier al in fase 1 rekening mee kunnen houden.
- Deze dwingende normen zijn wettelijk verankerd, en afrekenbaar op bedrijfsniveau in 2035; zo weten boeren waar ze aan toe zijn, en kunnen zij zelf bepalen hoe ze hun doelen realiseren.
- Er is financiële ondersteuning om maatregelen te treffen om de doelen te halen.

3: Gebiedsgerichte zonerings, met landelijke regie

Alleen een generieke aanpak is onvoldoende om verslechtering van N2000-gebieden te voorkomen. Daarom stellen we een gebiedsgerichte aanpak voor met een geborgde zonerings rondom alle stikstofgevoelige N2000-gebieden. Omdat zonerings voor alleen stikstof, volgens het PBL, niet doelmatig is wordt de opgave op het gebied van water, bodem en biodiversiteit volwaardig meegenomen. Het doel van deze landelijk geborgde zonerings is integraal natuurherstel en regionaal maatwerk. Hierdoor ontstaat er juridische zekerheid en ruimte voor vergunningverlening en het legaliseren van PAS-melders. We beogen hier een integrale benadering en een zeer lage stikstofuitstoot.

Hoe werkt het?

- Het Rijk legt in juli 2026 vast dat bij elk N2000-gebied met stikstofgevoeligheid een zone wordt vastgelegd. Voor maximaal resultaat voor de overige opgaven (water, bodem en biodiversiteit) is een flexibele omvang van de zonerings vereist, maar er wordt een minimale bandbreedte van ten minste 1 km vastgelegd (op basis van een recente WUR-scenariostudie). Alle N2000-gebieden komen aan bod. De aanpak en volgorde worden vastgelegd in een Uitvoeringsagenda Zonerings. De volgorde wordt mede bepaald op basis van urgentie voor de economie, woningbouw en de urgente gebieden op basis van het Greenpeace-vonnis.
- Provincies krijgen dan de gelegenheid uiterlijk 1 januari 2027 deze integrale zones vast te stellen, binnen deze door het Rijk bepaalde bandbreedtes. Lokale differentiatie is mogelijk o.b.v. stand van de natuur in de gebieden, intensiteit landbouw, hydrologie en leefgebieden. De Ecologische autoriteit geeft hier advies over.
- Het Rijk maakt middelen beschikbaar (voor de diverse opties, Trappetje van Remkes en omschakeling naar biologisch in de zones) en instrumenten beschikbaar (zoals ruilverkaveling, grondbank) om de doelen in deze zones te halen.
- De emissiereductie in deze zones wordt in 2030 en 2035 wettelijk geborgd; indien de emissies in een zone toch hoger is, zal de provincie voor zover nodig om het doel wel te halen, vergunningen intrekken en betreffende boeren zullen uit een landelijk fonds gecompenseerd worden. Het Rijk zorgt ervoor dat provincies deze bevoegdheid tot intrekken krijgen, en ook gebruiken wanneer nodig. Beperkingen in het grondgebruik in deze zones worden ruimtelijk vastgelegd (via bijv. Instructieregels van het Rijk).

4: Natuurherstel en beheer

Herstel en beheer van onze natuur, via maatregelen zoals hydrologie, bodemkwaliteit, kalk, aanpak exoten en agrarisch natuurbeheer. De Bouwsteen Natuur biedt de minimale basis voor langjarige afspraken voor goed natuurbeheer en de borging daarvan. Het kabinet gaat ook door met de gebiedsgerichte aanpak natuurherstel rond de haven van Rotterdam, als voorbeeld voor andere economisch strategische gebieden in Nederland. En het kabinet geeft een impuls aan de tijdige afronding van het Natuurnetwerk Nederland (NNN).

5: Financiële middelen, 17,7 mld euro extra nodig

De bedragen hieronder totalen voor de periode 2025 – 2035. Aangegeven is welke bedragen nodig zijn bovenop de reeds gereserveerde budgetten in het start- en vervolgpakket. Ten opzichte van start- en vervolgpakket ca. 17,7 mld euro extra nodig tussen 2025 en 2035.

- **Generieke landelijke aanpak en doelsturing landbouw 2025-2035**

Totaal € 6,4 mld (+ € 2,5 mld t.o.v. start-/vervolgpakket):

- Beëindigingsregeling LBV+ (€1,1 mld), partiële beëindiging melkvee (€0,6 mld), omschakeling biologisch (€1,0 mld), managementmaatregelen & stalnormen (2,4 mld), ontwikkeling doelsturing (€ 0,2 mld), innovatie (€ 0,4 mld), ondersteuning transitie landbouw (€ 0,7 mld)

- **Zonering & gebiedsgerichte aanpak 2025 - 2035**

In totaal € 11,0 mld incidenteel (+ € 10,4 mld t.o.v. start-/vervolgpakket):

- ruilverkaveling, nadeelcompensatie/afwaardering, grondbank, uitvoering (op basis van WUR-scenariostudie)

- **Industrie/mobiliteit/bouw 2025 – 2035**

In totaal € 1,3 mld (+ € 1,0 mld t.o.v. start-/vervolgpakket):

- Extensivering t.b.v. economische regio's Rotterdam, Groene Hart, Eindhoven (€ 0,25 mld), NH3-reductie industriële piekbelasters (€ 0,09 mld), stimuleren emissieloze bouw (€ 0,6 mld), schone binnenvaart (€ 0,4 mld).

- **Natuurherstel en beheer 2025-2035**

In totaal € 4,2 mld (+ € 3,6 mld t.o.v. start-/vervolgpakket)

Natuurbeheer en monitoring € 0,2 mld euro, langjarige afspraken Herstelbudget Natuur € 3,5 mld euro (conform de Bouwsteen Natuur), aanvullend € 0,5 mrd euro voor impuls afronding Natuurnetwerk Nederland (NNN).

- **Agrarisch natuurbeheer 2025 - 2035**

In totaal € 4,95 mld (+ € 0,2 mld t.o.v. start-/vervolgpakket)

6: Nederland kan van het slot: legaliseren PAS-melders, drempelwaarde, etc

Zodra bovenstaande wettelijk is vastgelegd, kan het kabinet starten met:

- Legaliseren PAS-melders;
- Invoeren van een juridisch houdbare drempelwaarde, mits emissiereductie en natuurherstel daadwerkelijk zijn geborgd. Een drempelwaarde moet het in ieder geval mogelijk maken dat projecten met geringe en tijdelijke stikstofuitstoot (in het bijzonder woningbouw, verduurzaming en energietransitie) doorgang vinden.
- Intern salderen, extern salderen en stikstofbanken weer mogelijk maken, omdat voldaan is aan “additionaliteit” (eis van de Raad van State).

Betreft: Brief FBNed | Familiebedrijven Nederland aan de informateur

202500164

Langbroek, 20 november 2025

Geachte informateur, geachte heer van Haersma Buma,

Vanuit FBNed | Familiebedrijven Nederland willen wij u bedanken dat u deze gewichtige en eervolle taak als informateur op u heeft genomen. Nederland staat voor grote keuzes. We moeten ons verdienvermogen versterken, de overgang naar een duurzame economie vormgeven en onze strategische autonomie versterken. Dat vereist een goed ondernemings- en vestigingsklimaat. In deze formatie wordt de koers bepaald voor de komende decennia.

FBNed vertegenwoordigt de belangen van Nederlandse familiebedrijven. Familiebedrijven zijn verreweg de meest voorkomende ondernemingsvorm in ons land: zij vormen ruim 60% van alle ondernemingen en zijn goed voor 2,8 miljoen banen. Familiebedrijven hebben een stabiliserende werking op economische schommelingen en bieden duurzame werkgelegenheid en sterke ondersteuning van lokale gemeenschappen. Het gaat om bedrijven die verspreid zijn over alle sectoren van de Nederlandse economie.

Een goed ondernemingsklimaat voor het familiebedrijf

Familiebedrijven zijn gebouwd op waarden die breed worden gedeeld in de Nederlandse samenleving. Familiebedrijven denken en handelen over generaties heen. Zij voelen de verantwoordelijkheid om de onderneming gezond en krachtig door te geven aan de volgende generatie. Dat zie je terug in hun manier van werken: zorgvuldig en stabiel financieel beleid en consistente investeringen in mensen, innovatie en verduurzaming. Zij ondernemen niet voor de volgende kwartalen, maar voor de volgende generaties.

Zij bieden kansen door werk, opleiding en ontwikkeling. Vaak juist in regio's waar de economie kwetsbaarder is. Medewerkers blijven lang verbonden aan het bedrijf, omdat zij zich gezien en gewaardeerd voelen. Daarnaast spelen familiebedrijven een actieve rol in hun omgeving. Zij ondersteunen lokale initiatieven, dragen bij aan de leefbaarheid en voelen zich nauw verbonden met de gemeenschap waarin zij geworteld zijn. Kort gezegd, het doet ertoe wie de aandeelhouder is. Zowel voor de maatschappelijke bijdrage als het behoud van Nederlandse economische activiteit.

Wij vragen daarom om:

1. Een voorspelbaar ondernemingsklimaat waarin de kracht van familiebedrijven optimaal benut wordt.

Erken het familiebedrijf juridisch

Het familiebedrijf is een unieke ondernemingsvorm die gekoesterd dient te worden. Toch wordt er op dit moment geen gericht beleid gemaakt voor het familiebedrijf. Dit komt doordat het familiebedrijf in wet- en regelgeving niet als aparte categorie wordt gedefinieerd.

Hierdoor slaan de effecten van beleid vaak onbedoeld hard neer op deze ondernemingen die juist bijdragen aan de duurzame groei.

Wij vragen daarom om:

1. Een formele definitie van het familiebedrijf in wet- en regelgeving, gebaseerd op de definitie van de Europese Unie;
2. Gebruik de definitie bij effecttoetsen, zodat beleidsgevolgen inzichtelijk worden;
3. Structurele monitoring van de economische en maatschappelijke bijdrage van het familiebedrijf.

Bescherm het ondernemingsvermogen

Bij deze manier van ondernemen is het ondernemingsvermogen cruciaal. Voor investeringen in innovatie en verduurzaming, voor stabiliteit in moeilijke tijden en voor onze brede welvaart. Een beperking van dit ondernemingsvermogen zal grote gevolgen hebben voor onze economie. Het ondernemingsvermogen moet daarom ook beschermd worden zodat bedrijven de belangrijke maatschappelijke rol op zich kunnen nemen.

Heffing op momenten waarop geen liquiditeit beschikbaar is, zoals bij papieren waardestijgingen of illiquide aandelen, haalt middelen uit de onderneming en verzwakt de investerings- en verduurzamingskracht, werkgelegenheid, continuïteit en daarmee de Nederlandse brede welvaart.

Wij vragen daarom om:

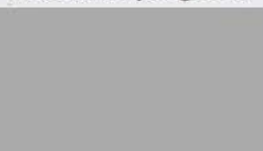
1. Heffing bij realisatie in plaats van op papieren winsten;
2. Geen generieke vermogensbelasting op ondernemingsvermogen;
3. Bescherm de continuïteit van familiebedrijven bij bedrijfsopvolging zodat cruciale waarden, investeringskracht en innovatievermogen behouden blijven;
4. Stabiele en voorspelbare fiscale regels voor investeringen, innovatie, verduurzaming en opvolging.

Tot slot

Nederland is een land waar familiebedrijven al generaties lang hebben kunnen ondernemen. Zo hebben zij kunnen laten zien wat hun bijdrage zowel economisch als maatschappelijk is voor ons land. Dat deze bijdrage onder druk staat door diverse transitie en geopolitieke belangen maakt het des te noodzakelijker dat de politiek gericht beleid maakt zodat het familiebedrijf de aankomende generaties opnieuw mag floreren.

Bij verdere vragen over het familiebedrijf en haar bijdrage, of meer inzichten uit de praktijk, houdt FB Ned zich altijd beschikbaar. Wij hebben goede hoop dat er na deze kabinetsformatie een kabinet zit die het juiste zal doen voor onze brede welvaart van de aankomende decennia.

Met hartelijke groet,

Albert Jan Thomassen
Directeur FB Ned | Familiebedrijven Nederland

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

FBNed
T.a.v. A.J. Thomassen
Sandenburgerlaan 4a
3947 CS Langbroek

Kenmerk: 202500165

Den Haag, 21 november 2025

Geachte heer Thomassen,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

BetalingsgegevensIBAN NL55 INGB 0677 9218 45
KvK 27177094**Pagina**

1/3

202500166

De Tweede Kamer
T.a.v. de informateur de heer Mr. S. van Haersma Buma
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum 19 november 2025
Ons kenmerk [REDACTED]
Uw kenmerk -
Behandeld door [REDACTED]
Betreft Input informatiegesprekken

Geachte informateur,

De Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Pharmacie (KNMP) vertegenwoordigt de apothekers in Nederland. Vanuit onze verantwoordelijkheid voor de farmaceutische patiëntenzorg dragen wij dagelijks bij aan veilige, effectieve en betaalbare geneesmiddelenzorg voor miljoenen Nederlanders.

De kabinetsformatie biedt een belangrijk moment om richting te geven aan een toekomstbestendig zorgstelsel. De KNMP wil u in dat kader wijzen op het belang van een stevige positie van de farmaceutische zorg binnen het nieuwe regeerakkoord.

De apotheker is altijd dichtbij. In de wijk, in het ziekenhuis. Hij is dé toegankelijke zorgverlener in de buurt. Apothekers zorgen voor medicatieveiligheid bij patiënten. Daarmee is er ook ruimte om de zorg in de keten overeind te blijven houden. Tegelijkertijd worden vermijdbare medicatiegerelateerde ziekenhuisopnames voorkomen.

Apothekers staan aan de lat voor het verstrekken van geneesmiddelen, medicatiebeoordelingen, begeleiding bij therapietrouw of bij het afbouwen van slaappillen, pijnstillers en dergelijke. Dat zijn allemaal zaken die fundamenteel zijn voor goede farmaceutische patiëntenzorg.

Maar die zorg staat onder druk. Tekorten aan voldoende arbeidskrachten, geneesmiddelen en financiële middelen vormen een belemmering voor toekomstbestendige apotheekzorg. Daardoor staat de toegang tot optimale patiëntenzorg en medicatieveiligheid op de tocht.

Om de farmaceutische patiëntenzorg ook in de toekomst te borgen, is een aantal zaken essentieel:

- Investerings in de eerstelijnszorg
- continuïteit van geneesmiddelen
- een gezonde arbeidsmarkt.

Want heeft de patiënt straks nog vertrouwen in het geneesmiddel en de zorgverlening als dat niet op orde is? Om daarvoor te zorgen doet de KNMP de volgende aanbevelingen.

1. Borg medicatieveiligheid: samen werken aan medicatieveiligheid en medicatiebewaking

Apothekers voeren medicatiebewaking uit vanuit hun expertise op het gebied van geneesmiddelen. Dit doen apothekers op basis van hun diepgaande farmacologische en farmacotherapeutische kennis. Ook huisartsen voeren medicatiebewaking uit, vanuit hun rol tijdens het voorschrijven van geneesmiddelen. Apothekers en huisartsen dragen via medicatiebewaking bij aan optimale gezondheid voor hun patiënten.

In de nabije toekomst zullen zich door vooruitgang in techniek meer handelingsmomenten voor medicatiebewaking voordoen. Bijvoorbeeld rondom een nieuwe labwaarde, een patiëntkenmerk of informatie van de patiënt uit het PGO. Daardoor wordt medicatiebewaking door de apotheker geavanceerder en meer proactief (onder meer door ontwikkelingen in het VWS-programma VIPP Farmacie). Hierdoor kunnen apothekers eerder interventies toepassen en dragen apothekers bij aan het voorkomen van gezondheidsschade bij patiënten en het verminderen van verdere druk op de zorg.

De veranderende zorgfunctie van apothekers vraagt om aanpassingen in de bekostiging. Momenteel is de bekostiging van apotheekzorg nog gekoppeld aan een vast bedrag per receptregel. Maar de zorg wordt proactiever en vraagt hiermee juist om bekostiging die past bij de zorg die geleverd wordt aan de patiënt. En dat is niet altijd zorg die gekoppeld is aan een receptregel. Toekomstbestendige zorg vraagt om toekomstbestendige bekostiging.

Onze voorstellen:

- Stel patiëntgebonden zorgverlening centraal met passende bekostiging.
- Haal farmaceutische zorg uit het eigen risico om te komen tot een eerlijk speelveld én het stroomlijnen van de juiste zorgvraag bij de juiste zorgverlener (vragen over geneesmiddelen richting de apotheker, vragen over aandoeningen aan de huisarts). Patiënten moeten nu nog betalen voor een consult bij hun apotheker en ervaren dit als belemmering.
- Borg, en verruim zo mogelijk, de financiële middelen die beschikbaar zijn voor structurele investeringen in medicatieoverdracht in de keten/VIPP Farmacie omdat hierdoor de veiligheid van de zorg aantoonbaar verbetert en risico's voor patiënten afnemen
- Stimuleer de landelijke doorontwikkeling en toepassing van medicatiebewaking door apothekers en voorschrijvers, bijvoorbeeld door gericht financiële ruimte te creëren.

2. Pak geneesmiddeltekorten structureel aan: waarborg toegankelijkheid en beschikbaarheid

Geneesmiddeltekorten blijven zorgwekkend hoog en treffen miljoenen Nederlanders. Tegelijkertijd staan de toegankelijkheid en beschikbaarheid van geneesmiddelen onder druk. Het wordt voor apothekers steeds complexer, soms zelfs onmogelijk, om alternatieven te vinden.

Om adequate oplossingen te vinden bij het omgaan met tekorten worden apothekers nu ongewenst gedwongen om buiten de wet te handelen. Een voorbeeld is dat apothekers door tijdgebrek en belasting van andere zorgverleners als huisartsen, geen nieuw recept aanvragen voor een alternatief geneesmiddel in geval van een tekort. Als zij dit wel zouden doen, dan loopt de farmaceutische patiëntenzorg acuut vast en moeten patiënten veel langer wachten op hun geneesmiddelen. Dit is onwenselijk en niet houdbaar. Zowel voor patiënten, als voor apothekers.

De huidige wetgeving vraagt van zorgverleners onevenredig veel inspanningen. En dat terwijl de zorg onder grote druk staat. De oplossing hiervoor is om het voor apothekers mogelijk te maken om recepten aan te passen bij tekorten.

In de huidige praktijk maken veel apothekers en huisartsen in hun eigen regio inhoudelijke samenwerkingsafspraken over de omzetting van een geneesmiddel bij een tekort. De koepels van huisartsen, medisch specialisten hebben deze samenwerkingsafspraken vertaald naar een leidraad. Deze regionale aanpakken dienen ook naar een landelijk niveau getild te worden. Daarmee kunnen apothekers de continuïteit van zorg voor patiënten borgen én zijn apothekers en artsen geholpen in de omgang met geneesmiddeltekorten. Pas daarop de wetgeving aan zodat apothekers niet langer worden gedwongen om die te overtreden.

Relatie geneesmiddeltekorten en geneesmiddelprijzen

Het prijsniveau van frequent voorgeschreven geneesmiddelen in Nederland is door de jaren heen gedaald. Gecombineerd met het lage inwonertal en de lage geneesmiddelenconsumptie maken de lage prijzen Nederland tot een relatief oninteressant afzetgebied voor steeds meer geneesmiddelfabrikanten, getuige het afnemend aantal registraties bij het CBG. De lage prijzen zijn het gevolg van de instrumenten die de overheid en zorgverzekeraars inzetten om de farmaceutische zorg betaalbaar te houden. Het inkoopbeleid van zorgverzekeraars is een voorbeeld van een prijsdrukkend instrument. Om de beschikbaarheid van geneesmiddelen en de continuïteit van farmaceutische zorg te kunnen borgen doet de KNMP de volgende voorstellen.

Onze voorstellen:

- Maak het voor apothekers mogelijk om bij tekorten recepten aan te passen. Apothekers handelen nu buiten wet. Dit is onwenselijk en niet houdbaar.
- Pas het preferentiebeleid aan.
 - Wijs snel alternatieven aan bij tekorten op preferente geneesmiddelen. Zorg dat opgebouwde voorraden van alternatieven tijdelijk vergoed blijven zodra het preferente geneesmiddel weer leverbaar is. Hierdoor kunnen voorraden worden afgebouwd.
 - Geen preferentiebeleid op geneesmiddelen met een beperkte jaaromzet
 - Breder aanbesteding van preferente middelen om de markt minder afhankelijk te maken van één of enkele leveranciers, bijvoorbeeld via regionale aanbesteding.
- Stimulering van productie in Nederland en West-Europa.
- Verdere uitbouw van geneesmiddelenvoorraden. Voer een aanvullende kwetsbaarhedenanalyse uit voor de productie- en leveringsketen van kritieke geneesmiddelen.
- versnelde uitlevering van de G-Standaard.
- uniforme declaratieafhandeling bij leveringsproblemen.
- verbetering van de concurrentiepositie van de Nederlandse markt ten opzichte van andere Europese landen om tekorten te verminderen en voorkomen.

3. Behoud een breed verzekerd basispakket voor essentiële geneesmiddelen

De KNMP ziet grote risico's voor passende zorg nu het Zorginstituut Nederland zich buigt over een grotere uitstroom van goedkope geneesmiddelen uit het verzekerd pakket. Een grote uitstroom van goedkope geneesmiddelen uit het verzekerd pakket staat haaks op de passende zorg die we in Nederland voorstaan. Patiënten worden onzeker als ze niet alle geneesmiddelen meer vergoed krijgen die de (huis)arts voorschrijft. Dat betekent extra werk voor huisarts en apotheker én hogere kosten en inzet van schaars personeel elders in de zorg.

Momenteel zien we dat het Zorginstituut bij allergiemiddelen per saldo een advies geeft voor uitstroom van apotheekzorg. Zonder dat eerst de noodzaak van die apotheekzorg wordt beoordeeld. En waar het (gedeeltelijke) uitstroom van goedkope eerste keus geneesmiddelen uit de NHG-richtlijnen betreft, gaat dit ten koste van de toegankelijkheid. De KNMP pleit er dan ook voor om een breed verzekerd basispakket voor essentiële geneesmiddelen te behouden.

4. Integrale aanpak van de arbeidsmarktproblematiek

Binnen de (openbare) apotheek ervaren apothekers en hun medewerkers veel knelpunten die gevolgen hebben voor de aantrekkelijkheid van het vak van apothekersassistenten, farmaceutisch consultants en apothekers. Uit recente cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en onderzoeksbureau TNO blijkt dat apothekersassistenten het vaakst stressvol werk hebben. Door toenemende personeelstekorten staat de toegankelijkheid van de apotheekzorg steeds meer onder druk. Het behouden van voldoende arbeidskrachten in de apotheeksector vereist inzet van de overheid.

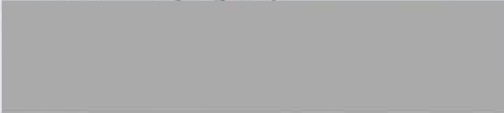
Onze voorstellen:

- Investeer in opleidingscapaciteit voor apothekers en apothekersassistenten.
- Ontwikkel stimuleringsprogramma's voor werving en behoud van zorgpersoneel.
- Garandeer marktconforme beloning door adequate toedeling van OVA-gelden.
- Creëer een structureel programma voor het terugdringen van administratieve lasten.

De KNMP vraagt de informateur en toekomstige coalitiepartijen om in het regeerakkoord expliciet aandacht te besteden aan de rol van de apotheker rondom medicatiebewaking, aan passende bekostiging van farmaceutische patiëntenzorg en aan beleid dat de beschikbaarheid van geneesmiddelen waarborgt.

Wij zijn graag bereid om onze inzichten en concrete voorstellen nader toe te lichten.

Met vriendelijke groet,

Aris Prins, openbaar apotheker

Voorzitter

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

KNMP
T.a.v. A.Prins
Postbus 30460
2500 GL Den Haag

Kenmerk: 202500167

Den Haag, 21 november 2025

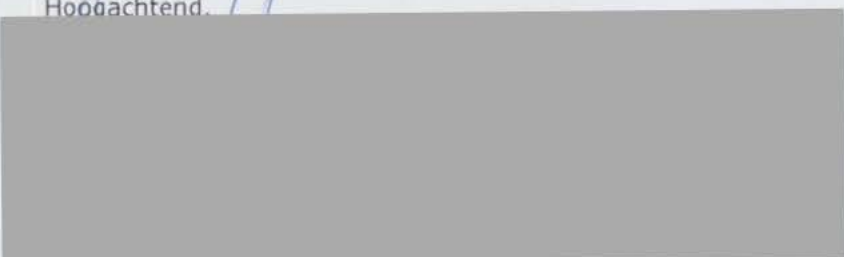
Geachte heer Prins,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hooftachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

Bureau Woordvoering Kabinetsformatie

Informatieur kabinetsformatie 2025, de heer Mr. S. van Haersma Buma
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Datum: 19 November 2025
Contactpersoon: Laura van Ommeren, directeur Fedet (info@fedet.nl)
Onderwerp: **Elektrotechnische sector biedt oplossingen voor netcongestie**

Geachte heer Van Haersma Buma,

Namens de Federatie Elektrotechniek (hierna: Fedet) breng ik graag de bijdrage van onze sector aan een toekomstbestendig Nederland onder uw aandacht.

Fedet verbindt de bedrijven die met slimme oplossingen de energietransitie mogelijk maken; de elektrotechnische maakindustrie. Slim betekent dat technologie meetbaar, sturend en gebaseerd is op wat vandaag al werkt. Van slimme energienetten en elektrische warmteopwekking tot energieopslag, besturingssoftware, slimme verlichting en eigen opwekking: onze leden ontwikkelen, produceren en distribueren de technologieën die deze transitie dragen. Zo is ieder Fedet-lid een onmisbare schakel in het geheel. Voor meer informatie: www.fedet.nl

Strategische prioriteiten voor een toekomstbestendig Nederland

De komende kabinetsperiode wordt bepalend voor het oplossen van netcongestie en het versterken van het verdienvermogen van Nederland. Cruciale keuzes moeten worden gemaakt over de inrichting van onze energie-infrastructuur en de randvoorwaarden voor een concurrerende, innovatieve economie richting 2030 en 2050. In het licht van de coalitieonderhandelingen vraagt Fedet daarom nadrukkelijk aandacht voor de volgende strategische prioriteiten:

- **Maximale benutting slimme oplossingen:** Slimme oplossingen zijn vandaag al beschikbaar en kunnen direct bijdragen aan het verlichten van netcongestie. Zo is een versnelling van de uitrol van slimme meters cruciaal om netcapaciteit optimaal te benutten en de energietransitie te versnellen. Het Landelijk Actieprogramma Netcongestie (LAN), een samenwerkingsverband van netbeheerders, overheden, ACM en marktpartijen, werkt hieraan sinds eind 2022. Toch worden niet alle beschikbare kennis, kunde en resources ingezet. Om de technieksector beter te betrekken is een herziening van de LAN-structuur noodzakelijk. Als sector willen wij actief de samenwerking met andere brancheverenigingen richting de overheid opzoeken. Fedet roept het nieuwe kabinet op samen een propositie te formuleren die zowel de Nederlandse uitdagingen als alle sectoroplossingen benut.

- **Herziening aanbestedingsbeleid:** Het aanbestedingsbeleid kan zo worden hervormd zodat niet-prijscriteria zoals duurzaamheid, nationale productie en sectorale circulaire doelstellingen structureel worden meegewogen naast prijs en kwaliteit. Daarmee ontstaat een gelijk speelveld voor bedrijven die investeren in innovatie en duurzame productie, in lijn met Europese standaarden en zonder extra regeldruk. Dit versterkt de Nederlandse elektrotechnische maakindustrie, stimuleert economische bedrijvigheid en vergroot de werkgelegenheid. Bovendien versnelt het de productiecapaciteit van oplossingen voor de energietransitie, waardoor netcongestie sneller kan worden aangepakt. Om deze aanpak blijvend te verankeren, is een nationale strategie voor publieke inkoop noodzakelijk.
- **Versnelling Energiebesparing:** energiebesparing is cruciaal om netbelasting te verlagen maar het potentieel wordt niet volledig benut doordat de toepassing van bewezen, slimme oplossingen achterblijft. Fedet benadrukt de volgende prioriteiten:
 - **Nationaal Programma Energiebesparing:** gericht op de praktische implementatie van bewezen energiebesparende maatregelen. Fedet werkt hierin graag samen met de overheid om concrete handvatten te bieden voor energiebesparing in verschillende sectoren.
 - **Herziening Erkende Maatregelenlijst (EML):** creëert kansen voor brede uitrol van slimme oplossingen zoals ledverlichting en energiemonitoring, en moet een centrale rol spelen naast het Nationaal Programma.
 - **Handhaving op bestaande verplichtingen:** zoals energielabel C voor kantoren en de energiebesparingsplicht, met concrete steun voor capaciteitsproblemen en boetebepalingen.
 - **Overheid als launching customer:** uitvoering versnellen om alle rijksgebouwen en -wegen van ledverlichting te voorzien (motie Thijssen/Kroger - 36410-XIII-59); maatregelen zoals versnelde afschrijving van armaturen, koppeling van investeringen aan klimaatbudgetten, verlichtingsscans en centrale inkoop dienen te worden benut¹.
 - **Vorbereiding EPBD IV:** landelijke implementatie zorgvuldig uitvoeren, zonder vooruit te lopen op Europese doelstellingen, inclusief duidelijke kaders voor rapportage.

De bij Fedet aangesloten bedrijven zijn geïnteresseerd om bij te dragen aan een beter Nederland en verzoeken u om bovenvermelde kernthema's te betrekken in de verdere onderhandelingen. Voor een nadere toelichting zijn wij graag beschikbaar.

Hoogachtend,

Taco Leeftang
Voorzitter Fedet

¹ Berenschot Rapport d.d. juli 2025: <https://www.berenschot.nl/nieuws/versneld-omschakelen-naar-led-bespaart-3-miljard-euro>

202500169

Cumela Nederland

Nijverheidsstraat 13
3861 RJ Nijkerk

Postbus 1156
3860 BD Nijkerk

T (033) 247 49 00
E info@cumela.nl
I www.cumela.nl

IBAN NL08 RABO 0364 2084 30
KvK 40477842
BTW NL0026.10.590.801

Bureau Kabinetsformatie
t.a.v. de heer S. Van Haersma Buma
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Nijkerk, 19 november 2025

Betreft: Inbreng t.b.v. formatie

Geachte heer van Haersma Buma,

Nederland is nooit af. De leden van Cumela weten dat maar al te goed. Als ondernemers in groen, grond en infra geven zij Nederland vorm; ze versterken dijken en bruggen, leggen wegen aan en maken grond bouwrijp. Ook ondersteunen ze de landbouw, onderhouden natuur en watergangen, leggen parken en sportvelden aan en bij winterweer houden ze onze wegen begaanbaar. Zo dragen zij op grote schaal bij aan de leefbaarheid en weerbaarheid van Nederland.

Ook nu Nederland aan de vooravond staat van diverse grote transitie's, kan ons land rekenen op Cumela-ondernemers. Elektrificatie, modernisering van de landbouw, de Nota Ruimte, natuurherstel; het zijn thema's waar wij ons als brancheorganisatie zeer mee verbonden voelen en waaraan we graag een bijdrage willen leveren. Samen beschikken de professionals van Cumela en de ondernemers in onze achterban over ruime expertise, die neer komt op grondige inhoudelijke kennis in combinatie met praktische ervaring en uitvoeringskracht. Dat maakt dat wij goed inzicht hebben in de ingewikkelde afwegingen die gemaakt moeten worden in de buitenruimte en de vertaling van beleid naar uitvoering.

Hoewel het komen tot een nieuw kabinet een flinke klus zal zijn, hebben wij goede hoop dat Nederland de komende jaren grote stappen vooruit zal maken. Vanuit die hoop hebben alle Kamerleden vorige week van ons een succeswens ontvangen, begeleid door een zelfde paar werkhandschoenen als u bij deze brief aantreft. Het motto 'Kan niet, bestaat niet' hebben wij hoog in het vaandel staan en wij hopen u en het toekomstige kabinet ook.

Willen wij echter onze toegevoegde waarde voor Nederland blijven leveren - of zelfs opschroeven - dan is het van belang dat de politiek oog heeft voor de ruimte die onze leden nodig hebben om te kunnen blijven ondernemen. Dat betekent o.a.:

- dat de regeldruk voor ondernemers nu echt omlaag moet;
- dat onze mkb-ondernemers – veelal familiebedrijven – moet kunnen rekenen op stabiel beleid, zodat zij plannen kunnen maken voor hun toekomst;

- dat niet alleen gekeken moet worden naar minder stikstofuitstoot, maar ook meer aandacht besteed moet worden aan ideeën voor structureel natuurherstel;
- dat investeren in elektrisch materieel alleen kan als er voldoende perspectief is op rendabiliteit;
- dat Nederland meer prioriteit moet geven aan vervanging en renovatie van onze infrastructuur; en
- dat (over)werken moet lonen, zodat onze ondernemers het volledige arbeidspotentieel binnen de sector kunnen benutten.

Wij hopen dan ook dat deze aandachtspunten worden meegenomen in de gesprekken die u nu voert over de toekomst van ons land. Mocht u daarop toelichting wensen, dan zijn wij uiteraard bereid die te geven.

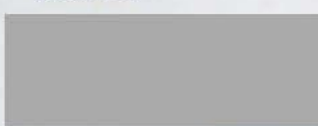
Wij wensen u veel succes en wijsheid in de komende weken. Mocht het echt pittig worden, dan hopen wij dat u zich gesterkt voelt door de boodschap op de handschoenen.

Met vriendelijke groet,
mede namens onze 2048 leden,

Leo de Boer
algemeen directeur

Carolien van Vliet
voorzitter

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Cumela
T.a.v. L. de Boer
Postbus 1156
3860 BD Nijkerk

Kenmerk: 202500170

Den Haag, 21 november 2025

Geachte heer De Boer,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

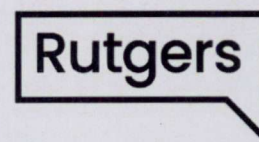
Hooftchtend.

Sybrand Buma
Informatieur

datum
18 November 2025

pagina
1 > 2

Onderwerp: Goede seksuele gezondheid is essentieel voor een sterke en veilige samenleving

De Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

SOAIDS
Nederland

 aidsfonds

202500171

Geachte informateur, geachte meneer Buma,

We wensen u veel succes met deze belangrijke taak voor Nederland. We juichen een positieve agenda toe en dragen hier graag aan bij vanuit onze maatschappelijke opdracht. Wij roepen u daarom op om seksuele en reproductieve gezondheid mee te nemen in de gesprekken over Nederland en het Nederlands buitenlandbeleid. Dit is essentieel voor een sterke, weerbare, veilige en toekomstbestendige samenleving.

Seksuele Gezondheid: een onmisbare basis voor Nederland

Investeren in seksuele gezondheid van de Nederlandse bevolking is op de korte en lange termijn onmisbaar voor het welzijn van zowel individuen als de samenleving als geheel. Seksuele gezondheid omvat bescherming tegen de belasting van soa's en hiv, communiceren over elkaars wensen en grenzen en de capaciteit om gezonde en veilige relaties aan te gaan en te onderhouden. Maar ook veilige en prettige seksuele ervaringen en het kunnen maken van bewuste keuzes over seksualiteit, kindwens en zwangerschap. Seksuele gezondheid is een essentieel onderdeel van mentale en fysieke gezondheid, en is daarmee cruciaal voor individueel én collectief welzijn. Een maatschappij waarin seksuele gezondheid wordt gekoesterd en bevorderd, zorgt niet alleen voor een samenleving waarin het risico wordt vermindert op hiv, soa's, ongewenste zwangerschappen en seksuele grensoverschrijding, maar ook voor een samenleving waar respect, wederzijds begrip en gelijkwaardigheid groeien en bloeien.

Nederland was lange tijd koploper in seksuele gezondheid en de strijd tegen hiv. Andere landen keken met bewondering naar hoe het ons lukte het aantal tienerzwangerschappen laag te houden en de verspreiding van hiv sterk af te remmen. Maar inmiddels staat ons systeem voor preventie en de infrastructuur voor testen, zorg en ondersteuning onder druk. Het aantal soa's loopt op, de daling in hiv stagneert, en (seksuele) grensoverschrijding blijft een groot maatschappelijk probleem. Om te werken aan een positieve agenda voor Nederland is goede seksuele gezondheid essentieel. Zodat we samen werken aan een sterke en veilige samenleving. Daarom doen wij vier concrete voorstellen voor uw onderhandelaarsakkoord.

- 1) Versterk toegang tot betrouwbare informatie en educatie op het gebied van gezonde en veilige relaties en seksualiteit.

Door te investeren in toegang tot betrouwbare informatie en educatie over seksuele gezondheid, zorg, en ondersteuning van seksuele en reproductieve gezondheid: verminderen we de verspreiding van seksueel overdraagbare aandoeningen (soa's) en hiv, voorkomen we onbedoelde (tiener)zwangerschappen, verminderen we seksueel geweld en grensoverschrijdend gedrag, dragen we bij aan het algehele welzijn van individuen en bevorderen we een gezonde cultuur van respect, gelijkheid en veiligheid. Zo zorgen we voor een gezonde en sterke samenleving, die niet geremd wordt door de voorkombare kosten van zorg, politie en justitie.

2) Investeer in preventieve, laagdrempelige, seksuele gezondheidszorg bij GGD'en

De GGD'en zijn een onmisbare pijler in ons zorgsysteem, ze bieden laagdrempelige en anonieme hulp en zijn een gewaardeerde expert voor jongeren en mensen in kwetsbare omstandigheden met een verhoogd risico op soa's, hiv en andere zorgvragen rondom seksualiteit. (Stijgende) soa's en hiv hebben als gevolg hoge kosten voor de maatschappij en belasting voor het individu. Belangrijke factor hierin is een gebrek aan toegang tot laagdrempelig toegankelijke soa- en hiv-zorg voor doelgroepen met een verhoogd risico op soa's en hiv. De Centra Seksuele Gezondheid van de GGD'en voorzien hierin maar blijken in de praktijk niet altijd toereikend, gezien de hoge vindpercentages bij de CSG's. Die duiden namelijk op twee zaken: de CSG's leveren uitstekend werk, wat blijkt uit de hoge vindpercentages: zij weten de juiste doelgroepen te bereiken en infecties op te sporen. Tegelijk laat dat hoge vindpercentage zien dat de vraag naar deze zorg groter is dan het huidige aanbod en het doel om transmissieketens te doorbreken en soa-aantallen te verminderen niet wordt bereikt. Als we nu niet ingrijpen en investeren in seksuele en reproductieve gezondheid zullen we in Europa en wereldwijd steeds verder achterop raken.

3) Voorkom seksueel geweld door effectieve voorlichting en interventies, en zorgen voor goede hulpverlening en daderaanpak.

Elke 8 dagen wordt er in Nederland een vrouw vermoord, vaak door een (ex)partner. Meer dan de helft van de vrouwen heeft seksueel grensoverschrijdend gedrag meegemaakt, en bijna een kwart heeft (ernstig) seksueel geweld ervaren. Seksueel geweld bedreigt de gezondheid en welzijn, met name van jongeren. De impact op individuele personen kan groot en langdurig zijn. Het kan leiden tot fysieke en mentale problemen zoals chronische pijn, eet- en slaapstoornissen, PTSS, depressie en angst. Bovendien leidt seksueel geweld tot torenhoge maatschappelijke kosten, bijvoorbeeld door zorgverlening en economische schade door productiviteitsverlies.

Het is dan ook essentieel dat preventie prioriteit blijft, naast signalering en hulpverlening. Zonder preventie is de aanpak van seksueel geweld een schoolvoorbeeld van dweilen met de kraan open. Preventief beleid dient op individueel, professioneel en maatschappelijk niveau plaats te vinden. Bijvoorbeeld door bewustwordingscampagnes, educatie voor jongeren, en trainingen voor professionals in het onderwijs, de zorg en bij de politie. Alleen zo brengen we de cijfers van seksueel geweld en de daarmee gemoeide individuele en maatschappelijke kosten duurzaam naar beneden.

4) Zet in op seksuele en reproductieve gezondheid en rechten wereldwijd, zowel via internationale samenwerking als diplomatie.

Wereldwijd staan seksuele en reproductieve gezondheid en rechten onder druk. Bijna 1 op de 10 vrouwen kan niet zelf besluiten of ze anticonceptie gebruikt. En ruim 10 miljoen mensen met hiv wereldwijd hebben nog geen toegang tot levensreddende medicijnen. Lokale organisaties en activisten financieel en diplomatiek steunen zijn essentieel bij het waarborgen van de veiligheid van vrouwen en seksuele minderheden, en het verdedigen van democratische waarden. Deze groepen zijn namelijk de eersten om aangevallen te worden door autocraten als zij democratieën willen ondermijnen. De internationale inzet van Nederland op seksuele en reproductieve gezondheid en rechten, zowel via internationale samenwerking als diplomatie, is daarom onmisbaar.

Investeren in seksuele en reproductieve gezondheid in Nederland en het buitenland is investeren in onze toekomst. Als we nu niet ingrijpen, riskeren we niet alleen de gezondheid en het welzijn van individuen, maar ook de cohesie, vitaliteit en kracht van onze maatschappij.

Met vriendelijke groet

Marieke van der Plas
Directeur Rutgers

Mark Vermeulen
Directeur Aidsfonds – Soa Aids Nederland

Rutgers

Postbus P.O. Box 9022
3506 GA Utrecht
The Netherlands

PostNL
Afz. 3506 GA 9022

€2,62

NEDERLAND
18.11.25
NetSet FR 954233

 biodegradable window film

RC2CC - #X830X0X#00#0000#

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Rutgers
T.a.v. M. van der Plas
Postbus 9022
3506 GA Utrecht

Kenmerk: 202500172

Den Haag, 21 november 2025

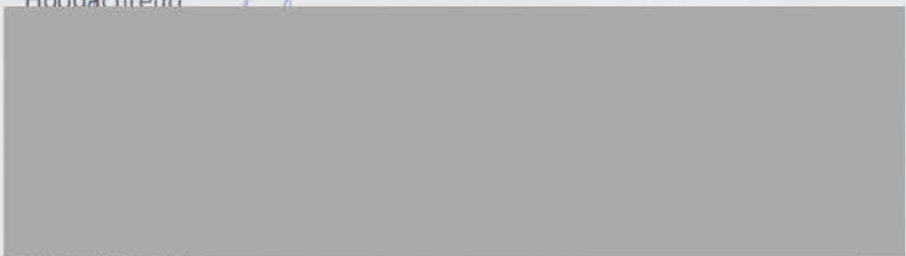
Geachte mevrouw Van der Plas,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend

Sybrand Buma
Informatieur

Inbreng van de MKB-maakindustrie voor de formatie

Geachte heer Buma,

Koninklijke Metaalunie, vertegenwoordiger van ruim 15.000 ondernemers in de MKB-maakindustrie, is blij dat de kabinetsformatie een volgende fase ingaat. De grote economische en maatschappelijke opgaven vragen om duidelijke politieke keuzes. Met dit schrijven bieden wij inspiratie om die keuzes te maken.

Zet in op 'Gemaakt in Europa en een belangrijke positie van Nederland binnen Europese ketens'

De MKB-maakindustrie is de stille kracht achter onze economie: ze creëert werkgelegenheid, levert innovatieve oplossingen voor de energietransitie en vergrijzing, leidt vakmensen op en versterkt lokale gemeenschappen. In een onzekere wereld is het van groot belang voor minder afhankelijkheid, strategische autonomie en duurzame groei om stevig te investeren in (maak)ketens en ecosystemen. Europese ketens en ecosystemen met een belangrijke positie voor de Nederlandse MKB-maakindustrie.

Versterk onze verdienketens/ecosystemen

De kracht van de Nederlandse economie ligt in sterke ketens van ondernemers: van grote bedrijven tot hun vele mkb-toeleveranciers. Bedrijven als ASML laten zien hoe dit ecosysteem innovatie en ontwikkeling stimuleert. Maar ook bijvoorbeeld onze machinebouwketen, de bouwketen, de halfgeleidersector, de maritieme keten en onze defensie-industrie drijven op zo'n netwerk.

Oplossingen voor een florierende en duurzame MKB-maakindustrie

Voor brede welvaart, strategische autonomie en duurzame groei vraagt Metaalunie om politieke oplossingen die de MKB-maakindustrie versterken. Liever dan over uitdagingen, spreekt de sector over kansen, mits energie- en grondstoffenposities zijn geborgd. Kansen liggen in een krachtig industriebeleid met duidelijke keuzes, minder regeldruk, meer ruimte voor innovatie en hogere arbeidsproductiviteit, én voldoende instroom van technisch talent. In het vervolg van dit schrijven doen wij hiervoor concrete voorstellen.

1. Omarm de MKB-maakindustrie als motor voor welvaart en strategische onafhankelijkheid

De MKB-maakindustrie is de ruggengraat van het Nederlandse verdienvermogen en cruciaal voor strategische autonomie ten opzichte van het buitenland. Dat vraagt om gericht beleid dat de kracht van onze maakbedrijven benut. Concrete voorstellen:

- **Geef Economische Zaken doorzettingsmacht**

Geef het ministerie van Economische Zaken regie en doorzettingsmacht om industriële ketens te versterken en investeringen in Nederland te houden. Richt beleid op onze sterke markten én ketens, niet alleen op technologie. Stimuleer sterke sectoren zoals halfgeleiders, agro, medtech, (machine)bouw, energie en defensie. Gebruik succesvolle voorbeelden als Project Beethoven (ASML) als model voor andere sectoren en richt per sector programma's in.

SAMEN AAN
DE SLAG
VOOR

EEN STERKE
MAAKINDUSTRIE
IN NEDERLAND

Voorbeelden:

- Defensie: laat defensie-investeringen meer in de Nederlandse productieketen landen
 - Agro & machinebouw: creëer ruimte voor innovatie en export.
 - Chips & halfgeleiders: behoud wereldleiderschap via sterke toeleverketens.
 - Medtech-sector: sluit logisch aan op de bestaande ASML-keten en versterk het ecosysteem.
- **Maak arbeidsproductiviteit speerpunt van industriebeleid**
Versnel digitalisering, innovatie en automatisering om productiviteit te vergroten. Reserveer voldoende middelen voor innovatieprogramma's gericht op procesinnovatie en die als doel hebben de arbeidsproductiviteit te verhogen. Benut hiervoor bijvoorbeeld ook de verhoging van het defensiebudget (een deel van de 1,5% ruimte bovenop de NAVO-norm) voor programma's die de toeleverketens voor defensiemateriaalproductie en infrastructuur kunnen versterken. Zo versterken we economie, werkgelegenheid en strategische autonomie. Investeren in arbeidsproductiviteit voor MKB-maakbedrijven hebben groot effect. Zeker omdat hiermee de hele keten versterkt wordt, draagt dit bij aan strategische autonomie voor defensie-investeringen.

2. Opleiden voor de toekomst – investeer in (technisch)onderwijs, mensen en vakmanschap

Technische sectoren waaronder de MKB-maakindustrie hebben een structureel tekort van tienduizenden vakmensen. Alleen door een sterke samenwerking tussen overheid, onderwijs en bedrijfsleven kan Nederland de tekorten in techniek oplossen.

Concrete voorstellen:

- **Versterk praktijkgericht leren en Leven Lang Ontwikkelen (LLO)**
Maak praktijkgericht opleiden de norm, zodat jongeren, zij-instromers en werkzoekenden via de praktijk een loopbaan kunnen starten, mensen zich kunnen blijven ontwikkelen en bedrijven innoveren en de arbeidsproductiviteit omhooggaat. Hiervoor is nodig:
 - Dat bedrijfsvakscholen een formele plek krijgen in het onderwijsstelsel, zodat ze structureel kunnen bijdragen aan instroom, bijscholing en innovatie op de werkvloer.
 - Dat wettelijk wordt vastgelegd dat Leven Lang Ontwikkelen een formele gezamenlijke opdracht van onderwijs en bedrijfsleven is.
 - De Subsidieregeling Praktijkleren (SPL), essentieel voor opleiden op de werkvloer, wordt uitgebreid.
- **Kies nadrukkelijk voor opleidingen die aansluiten bij maatschappelijke opgaven en economische groei**
We moeten opleidingen die aansluiten op maatschappelijke opgaven en economische groei (extra) stimuleren. Dat vraagt om een andere manier van kijken naar het onderwijsaanbod. Hiervoor is nodig:
 - Dat het onderwijsaanbod meer gestuurd wordt op sectoren met grote tekorten en strategisch belang: techniek, zorg en energie.
 - Verhoging van de bekostiging van technische opleidingen, zodat praktijkonderwijs betaalbaar blijft.
 - Om techniek in de gehele onderwijslijn, van primair onderwijs tot aan hbo, vast in het curriculum op te nemen.
 - Om leeromgevingen te versterken en harde afspraken te maken met regionale opleidingscentra (roc's) over het opleidingsaanbod via bijvoorbeeld mbo-regio-plannen.

SAMEN AAN
DE SLAG
VOOR

EEN STERKE
MAAKINDUSTRIE
IN NEDERLAND

3. Breng de MKB-maakindustrie qua verduurzaming in positie

De MKB-maakindustrie is cruciaal voor het oplossen van klimaat-, energie- en autonomie-uitdagingen. Daarnaast heeft Nederland een sterke, onderscheidende positie in verduurzamingstechnologie. De MKB-maakindustrie wil van Nederland de Europese circulaire koploper maken. Met een lage eco-footprint levert de MKB-maakindustrie al een hoge maatschappelijke en economische toegevoegde waarde. Voor verdere verduurzaming en groei zijn bestendig beleid, lagere lasten en investeringsruimte nodig. Randvoorwaarde daarbij is dat de energie- en grondstoffenpositie geborgd is.

Concrete voorstellen:

- **Zet vol in op de circulaire (MKB-)maakindustrie**

Borg dat grondstoffen, eenmaal beschikbaar, langere gebruikscycli maken door overtuigende beleidsmatige en financiële ondersteuning te bieden aan het definitief circulair krijgen van de MKB-maakindustrie.

- **Los netcongestie versneld op: versnel uitbreiding en maak slimmer gebruik van het net mogelijk**

Om economische groei en de energietransitie mogelijk te maken, moet het nieuwe kabinet drastische maatregelen nemen om netcongestie op te lossen. Alleen met een integrale aanpak en nauwe samenwerking tussen overheid, netbeheerders en bedrijfsleven blijft Nederland in beweging. Hiervoor is nodig:

- Versneld investeren in kabels, trafo's en slimme netinrichting, zodat elektrificatie, verduurzaming en groei samen kunnen gaan.
- Ontkoppel energie-investeringen tijdelijk van stikstofregels om onnodige vertraging te voorkomen.
- Flexibel netgebruik makkelijker maken. Door de Flex-e subsidie toegankelijker te maken voor kleinere aansluitingen en bedrijven met meerdere panden en door regionale oplossingen te stimuleren door barrières voor initiatieven zoals cable pooling en directe lijnen weg te nemen. Maar ook door meer tijdelijke fossiele oplossingen (max. 750 uur per jaar) en eerlijke vergoedingen bij congestie-management te verruimen.

Tenslotte

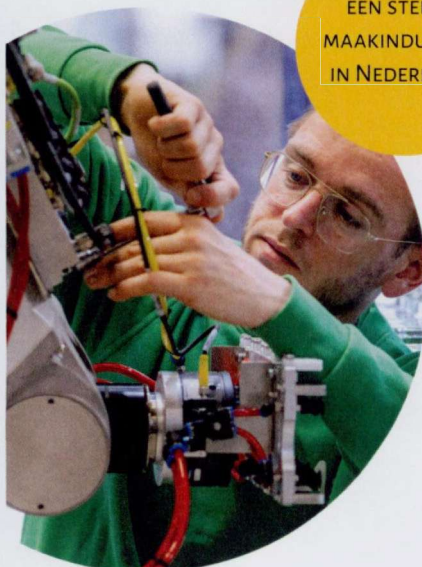
De MKB-maakindustrie wenst u veel succes bij deze eerste belangrijke fase van de formatie. Uiteraard zijn wij altijd bereid om onze wensen en oplossingen toe te lichten in een persoonlijk gesprek.

Met vriendelijke groet,

Mark Helder
Voorzitter Koninklijke Metaalunie

SAMEN AAN
DE SLAG
VOOR

EEN STERKE
MAAKINDUSTRIE
IN NEDERLAND

Voor nadere informatie over het belang van de MKB-maakindustrie in Nederland kunt u contact opnemen met Wijnand van Zanten (manager Public Affairs van Koninklijke Metaalunie via zanten@metaalunie.nl of 06 - 532 899 37)

koninklijke
metaalunie

Koninklijke Metaalunie | Einsteinbaan 1 | 3439 NJ Nieuwegein
info@metaalunie.nl | www.metaalunie.nl | tel 030 - 605 33 44

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Koninklijke Metaal Unie
T.a.v. M. Helder
Einsteinbaan 1
3439 NJ Nieuwegein

Kenmerk: 202500174

Den Haag, 21 november 2025

Geachte heer Helder,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

eni energy
netherlands

Prinses Beatrixlaan 5
2595 AK Den Haag

eni netherlands
ccus

Prinses Beatrixlaan 5
2595 AK Den Haag

202500175

De Tweede Kamer
Ter attentie van Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

17 november, 2025

Een robuust energiesysteem: De strategische rol van offshore gas en Carbon Capture and Storage (CCS)

Geachte heer Van Haersma Buma,

Als internationaal energiebedrijf ziet Eni Nederland als een belangrijke markt en wil het zijn rol als **betrouwbare partner in de energietoekomst van Nederland** verder versterken. Uiteraard zijn wij er ons daarbij van bewust dat de weg naar een robuust en duurzaam energiesysteem uitdagend is. Geopolitieke spanningen en hoge energieprijzen maken de energietransitie urgenter dan ooit. Tegelijkertijd biedt de Noordzee unieke kansen om de energietransitie in Nederland te versnellen en **betrouwbaarheid, betaalbaarheid en onafhankelijkheid** te borgen, met oog voor belangen van natuur en andere gebruikers.

Daarom gelooft Eni dat het essentieel is om het volledige potentieel van de aardgasproductie in de Noordzee te benutten. Ook het hergebruik van bestaande energie-infrastructuur en de ontwikkeling van CO₂-afvang- en opslaginitiatieven (CCS) zouden de komende jaren een integraal onderdeel van het Nederlandse energiebeleid moeten vormen.

Eni ziet volop kansen om hieraan bij te dragen en doet graag enkele aanbevelingen voor een betrouwbare en betaalbare energietransitie:

1. Zet in op gasproductie uit de Noordzee: veiliger, betrouwbaarder en minder vervuילend.

Met het Sectorakkoord Gaswinning (april 2025) zet het kabinet een belangrijke stap in de energietransitie. Door meer gebruik te maken van kleine gasvelden in de Noordzee zorgen we voor een veilige, betrouwbare en duurzamere energievoorziening:

- **Energieonafhankelijk:** minder afhankelijk van instabiele buitenlandse markten.
- **Schoner:** gas uit eigen bodem stoot 30-50% minder uit dan geïmporteerd LNG.
- **Kostenefficiënt:** binnenlandse productie levert direct inkomsten op voor de schatkist.

In deze context vinden wij dat **een efficiëntere en voorspelbare vergunningsprocedure** hoge prioriteit moeten krijgen. Een gestroomlijnde aanpak helpt om het volledige potentieel van binnenlandse gasbronnen te benutten en tijdig een bijdrage te leveren aan een veilig en veerkrachtig energiesysteem.

2. Ondersteun de industrie met CCS – voor het klimaat en concurrentiekracht

Door gebruik te maken van veilige en bewezen technologieën voor CO₂-afvang en -opslag zijn CCS-projecten cruciaal om **de klimaatdoelen te behalen** en **werkgelegenheid te behouden**. CCS vermindert op korte termijn de CO₂-uitstoot aanzienlijk en houdt de industrie internationaal concurrerend. Om dit te versnellen is nodig:

- **Voortzetting van de SDE++-ondersteuning** voor CO₂-afvangprojecten;
- **Snellere vergunningsprocedures;**
- **Gedeelde risicodragerschap** binnen de gehele CCS-waardeketen.

3. (Her)gebruik energie-infrastructuur op de Noordzee.

Het benutten van bestaande infrastructuur voor alternatieve offshore gasproductieprojecten, evenals voor CO₂-afvang en -opslag (CCS) en de productie van CO₂-arme waterstof is **kostenefficiënt, technisch goed uitvoerbaar, versnelt de realisatie en** en levert **grote duurzaamheidsvoordelen** op. Leg daarom de focus op:

- Het **(her)gebruiken van bestaande pijpleidingen** voor CO₂-transport, en op termijn waterstoftransport.
- Het **benutten van de Nederlandse expertise** in bestaande infrastructuur en historische gasproductie.
- Maak gebruik van bestaande haveninfrastructuur die betrokken is bij energiehandel om **nieuwe CO₂-shippinghubs te ontwikkelen** binnen de CCS-waardeketen.
- **Ondersteun pilotprojecten gericht** en faciliteer **nauwe publiek-private samenwerking**.

Nederland heeft een sterke concurrentiepositie dankzij zijn uitgebreide en geïntegreerde energie-infrastructuur. Deze kan worden benut om CO₂-arme waterstof – zowel groen als blauw – aan te trekken en te produceren, in combinatie met CCS. Zo kan de Nederlandse industrie **snel en kostenefficiënt verduurzamen**.

Hergebruik van bestaande gasinfrastructuur biedt bovendien grote voordelen voor de versnelling van CCS-, waterstof- en offshore-energieprojecten, terwijl het de positie van Nederland als leidende industriële- en energiehub in Europa verder versterkt. Wij hopen dat deze input waardevol is voor de verdere ontwikkeling van uw programma. Wij denken graag mee en lichten onze standpunten desgewenst verder toe.

Met vriendelijke groet,

Jacqueline Reukema

Head of External Relations

Thomas Vanhauwaert

Public Affairs & Stakeholder Management

Over Eni in Nederland

Eni is een wereldwijd energiebedrijf dat actief is in de volledige waardeketen van de energietransitie. Als een gevestigde speler in Nederland koopt Eni al sinds het begin van de jaren 70 Nederlands gas en is het vandaag de dag actief in zowel de productie en verkoop van aardgas als in de CCS-sector, waarin wij de inspanningen van de Nederlandse industrie ondersteunen om te verduurzamen. Daarnaast verkopen wij een breed scala aan smeermiddelen en streven we ernaar onze activiteiten uit te breiden met biobrandstoffen en mobiliteitsdiensten. Door de overname van Neptune Energy is Eni uitgegroeid tot een belangrijke speler in de Nederlandse energiesector, en willen wij een essentiële partner zijn in de energietoekomst van Nederland.

- Eni behoort momenteel tot de grootste gasproducenten in het Nederlandse deel van de Noordzee.
- Als partner in de Aramis-keten streeft Eni ernaar een offshore faciliteit te ontwikkelen voor permanente CO₂-opslag op de Nederlandse Noordzee — een cruciale stap om op korte termijn industriële CO₂-uitstoot te verminderen en noodzakelijk om de concurrentiepositie van Nederland te behouden.
- Eni faciliteert PosHYdon — het eerste offshoreproject ter wereld voor de productie van groene waterstof op een operationeel gasplatform.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Eni Energy
T.a.v. J. Reukema
Prinses Beatrixlaan 5
2595 AK Den Haag

Kenmerk: 202500176

Den Haag, 21 november 2025

Geachte mevrouw Reukema,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informateur

202500177

Betreft: Nederland is geen Eiland

Den Haag, 18 november 2025

Geachte heren Jetten, Paternotte, Bontenbal, Van den Brink en Buma, geachte onderhandelaars,

Met waardering volgen wij uw inspanningen om te komen tot een inhoudelijke en ambitieuze agenda die antwoord geeft op de grote vraagstukken van deze tijd. Nederland staat op een kruispunt, ook internationaal: oorlog en instabiliteit komen dichterbij, klimaatverandering versnelt en er zijn meer dan 123 miljoen mensen op de vlucht. Juist nu is het van belang dat Nederland zijn internationale verantwoordelijkheid serieus neemt.

Nederland is geen eiland. Onze veiligheid, welvaart en toekomst zijn onlosmakelijk verbonden met die van anderen. Investeren in defensie is noodzakelijk, maar ware veiligheid vraagt méér dan militaire paraatheid. Het vraagt om stabiliteit, rechtvaardigheid en perspectief wereldwijd. Ontwikkelingssamenwerking is daarin geen kostenpost, maar een strategische investering in gedeelde veiligheid, menselijkheid en helpt conflicten te voorkomen. Daarnaast opent het deuren voor economische groei en werkgelegenheid.

Den Haag: kijk dus vooruit, juist in deze onzekere tijden! We kunnen niet doen alsof de problemen in de wereld ons niet raken. Of dat nou klimaatverandering is of de groeiende kloof tussen arm en rijk. We snijden onszelf in de vingers als we geen stappen zetten om de bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking ongedaan te maken. Want een eerlijke en veilige wereld is goed voor ons allemaal.

Wij doen daarom een dringend beroep op u om in de inhoudelijke agenda het volgende te borgen:

1. **Versterk internationale samenwerking ten behoeve van de Nederlandse veiligheidsagenda.** Als het defensiebudget stijgt, moet ontwikkelingssamenwerking gelijke tred houden. *Hard power* en *soft power* gaan hand in hand. Zoals oud-commandant der strijdkrachten Tom Middendorp stelt: "Zonder veiligheid is ontwikkeling niet mogelijk, maar zonder duurzame ontwikkeling is veiligheid niet blijvend."
2. **Herstel de koppeling tussen het ODA-budget en het Bruto Nationaal Inkomen (BNI)** Nederland heeft zich internationaal gecommitteerd aan de norm van 0,7% van het BNI voor ontwikkelingssamenwerking. Toch is de actuele stand van zaken circa 0,44%, wat onze geloofwaardigheid en positie op het wereldtoneel ondermijnt. Wij vragen u om de koppeling te herstellen en significante stappen richting terugkeer naar de 0,7%-norm te zetten conform afspraken binnen de OESO en de Verenigde Naties (SDG's), en conform de wens van een meerderheid van partijen in de Tweede en Eerste Kamer en het advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) d.d. 13 maart 2024.
3. **Versterk het maatschappelijk middenveld en partnerschappen** Wereldwijd staat de ruimte voor maatschappelijke organisaties onder sterk toenemende druk, zo blijkt uit een reeks publicaties van onder meer Civicus, Freedom House, AIV, College voor de Rechten van de Mens en de Europese Commissie. Nederland moet juist nu langjarig investeren in democratisering, mensenrechten en vrije media. Dit is niet

alleen een morele keuze, maar ook een strategische: sterke samenlevingen zijn de beste garantie tegen conflict en migratie en voor economische ontwikkeling.

4. **Behoud een volwaardige minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking**

Deze dient ook verantwoordelijk te blijven voor coherentiebeleid en naleving van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN (SDG's). Dit waarborgt politieke zichtbaarheid en duidelijke verantwoording richting beide Kamers en internationale partners.

Met deze keuzes houdt Nederland zichzelf op de kaart – niet alleen als betrouwbare bondgenoot in NAVO-verband, maar ook als land dat verantwoordelijkheid neemt voor een vreedzame, rechtvaardige wereld. Dat is in ons eigen belang én in het belang van toekomstige generaties.

Wij rekenen op uw inzet om deze balans te verankeren in de inhoudelijke agenda waar u momenteel aan werkt. Nederland is geen eiland. Laten we samen zorgen dat ons land koers houdt in een wereld die uit evenwicht dreigt te raken.

Met vriendelijke groet,
namens de Coalitie '**Nederland is geen eiland**'

FNV, KNVB, Raad van Kerken, Partos

Nederland is geen eiland is een brede coalitie van maatschappelijke organisaties die zich gezamenlijk inzetten voor wereldwijde ontwikkeling en internationale solidariteit. Het bijzondere aan deze coalitie is dat zij bestaat uit veel meer dan alleen traditionele ontwikkelingsorganisaties: ook maatschappelijke partijen die vanuit hun eigen werk bijdragen aan ontwikkeling sluiten aan. Zo staan FNV en de KNVB zij aan zij met Partos en haar leden, verenigt in de overtuiging dat Nederland niet op zichzelf staat. Samen benadrukken zij dat investeren in internationale samenwerking essentieel blijft voor een rechtvaardige, welvarende, veilige en stabiele wereld en daarmee ook voor Nederland.

Tweede Kamer
t.a.v. Bureau Woordvoering
Kabinetformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

NS3CV - #XB30X0X#00#0000#

afz: Fluwelen Burgwal 50
25 11 CJ Den Haag

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Coalitie 'Nederland is geen Eiland'
Fluwelen Burgwal 58
2511 CJ Den Haag

Kenmerk: 202500178

Den Haag, 21 november 2025

Geachte heer/ mevrouw,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoodachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

202500179

Tweede Kamer
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Datum 18 november 2025
Telefoon 0657805912
E-mail kuipers@unl.nl

Onderwerp **Formatiebrief Universiteiten van Nederland**

Geachte heer Buma,

Nederland staat voor grote uitdagingen. Zoals de druk op betaalbare zorg, het lerarentekort, klimaatverandering, geopolitieke ontwikkelingen, biodiversiteit, vragen over strategische autonomie, stikstof en de energietransitie. Het zijn complexe en onderling verweven vraagstukken die om gezamenlijke oplossingen en een langetermijnvisie vragen. Op ons, de universiteiten van Nederland, mag u daarbij rekenen.

Universiteiten leveren een belangrijke bijdrage aan de toekomst van Nederland. Universitair onderzoek stimuleert productiviteitsgroei en innovaties, en levert kennis en oplossingen voor maatschappelijke en economische vraagstukken. Universitair onderwijs draagt bij aan het oplossen van strategische arbeidsmarkttekorten, bijvoorbeeld op het gebied van techniek, veiligheid en weerbaarheid. Het is niet voor niets dat bedrijven zich graag in Nederland vestigen; de nabijheid van goed opgeleide studenten en onderzoekers is daarbij een doorslaggevende factor. Universiteiten vervullen bovendien een cruciale maatschappelijke rol als pijler van onze democratische samenleving: zij vormen jonge mensen tot goed geïnformeerde burgers en bieden onderzoekers een vrijplaats om alle vragen te kunnen onderzoeken.

Juist nu de Nederlandse en Europese slagkracht onder druk staan, is deze kennisbasis van strategisch belang. De komende jaren zullen we veel publieke middelen moeten besteden aan onder andere veiligheid, defensie en zorg. Als we nu niet investeren in onderwijs, onderzoek en innovatie, zal de komende jaren het verdienvermogen ontbreken om dat te kunnen betalen. Zoals Mario Draghi recent nog waarschuwde: het concurrentievermogen van Europa is in gevaar en daarmee ook onze waarden, onze strategische autonomie en onze weerbaarheid¹.

Een noodzakelijke koerswijziging

Het is van groot belang om het concurrentie- en verdienvermogen van Nederland weer op peil te brengen en onze strategische autonomie te versterken. Publieke en private investeringen in onderzoek en innovatie (R&D) zijn hiervoor cruciaal. Enkel met voldoende investeringen in R&D realiseren we productiviteitsgroei, bevorderen we een aantrekkelijk vestigingsklimaat en voorkomen we dat we voor cruciale kennis en kunde afhankelijk worden van andere landen of continenten.

¹ Europese Commissie. *The Draghi report on EU competitiveness: The future of European competitiveness — rapport van Mario Draghi*. Brussel, 9 september 2024.

Vereniging Universiteiten van Nederland

Lange Houtstraat 2
Postbus 13739
2501 ES Den Haag

Tel +31 70 302 14 00
E-mail post@unl.nl
Web universiteitenvannederland.nl

KvK 40480226
IBAN NL61 INGB 0001 5964 15
BTW NL007088784B01

Terwijl meer investeren dus noodzakelijk is, lopen de publieke investeringen in R&D in Nederland juist terug. De afgelopen jaren werd besloten tot bezuinigingen van meer dan een half miljard op het hoger onderwijs en de wetenschap en tot het afschaffen van het Nationaal Groeifonds, goed voor miljarden aan publieke R&D-investeringen. Volgens het actieplan 3% R&D van demissionair minister Karremans dalen onze publieke investeringen in R&D van 0,81 procent van het bbp in 2025 naar slechts 0,63 procent in 2030². Een dergelijke daling van publieke investeringen zal ook het vertrouwen van bedrijven schaden en minder private investeringen tot gevolg hebben.

Het is kortom essentieel dat we het tij keren en de publieke uitgaven aan R&D juist laten groeien naar 1 procent van het BBP. Alleen zo halen we de Lissabon-doelstelling van 3 procent totale R&D-investeringen. Een doelstelling die landen om ons heen overigens al lang en breed halen. In 2023 bedroegen de totale R&D-investeringen in Nederland slechts 2,3 procent van het bbp, fors onder het OESO-gemiddelde en ver achter Duitsland (3,1 procent), België (3,3 procent) en Zweden (3,6 procent).

Voor het realiseren van 1 procent van het BBP aan publieke R&D-investeringen is een structurele extra investering van **2,6 miljard euro extra per jaar** nodig. Niet alleen in universiteiten, maar ook in hogescholen, TO2-instituten en onderzoeksfaciliteiten.

Goed onderwijs vraagt stabiele en toereikende bekostiging

De noodzaak tot investeren in kennis en innovatie is des te groter gezien de structurele onderbekostiging van universiteiten. In het onafhankelijke PwC-rapport uit 2021 werd vastgesteld dat universiteiten jaarlijks honderden miljoenen euro's tekortkomen om hun wettelijke taken goed te kunnen uitvoeren. Sindsdien is de context verder verslechterd³.

Universiteiten staan bovendien onder druk door krimp van studentenaantallen en sterk gestegen kosten voor huisvesting, digitale- en kennisveiligheid, personeel en energie, terwijl ze tegelijkertijd te maken hebben met bezuinigingen van meer dan een half miljard euro onder het kabinet Schoof. Deze financiële druk leidt nu al tot forse reorganisaties, meer tijdelijke contracten en hogere werkdruk. Daardoor hebben universiteiten minder ruimte om onderwijs en onderzoek van hoge kwaliteit te bieden en een omgeving te creëren die aantrekkelijk is voor toptalent. Dat is zorgelijk, omdat het haaks staat op de ambitie van Nederland om toptalent aan te trekken en te behouden, en om een volgende generatie op te leiden tot veerkrachtige burgers die onze samenleving vooruithelpen. Universiteiten hebben met de investeringen van kabinet-Rutte IV belangrijke stappen gezet om de basis te versterken, maar het systeem wankelt door de bezuinigingen van het kabinet Schoof opnieuw. Zonder structurele publieke financiering komt de kwaliteit van onderwijs en onderzoek, en daarmee onze innovatiekracht en toekomstige welvaart, in gevaar.

Tegelijkertijd verandert de demografische samenstelling van Nederland: het aantal jongeren neemt af, waardoor de instroom van studenten in het wo daalt. Die krimp zal de komende jaren toenemen. Volgens cijfers van OCW zullen universiteiten de komende tien jaar krimpen met 9,6%, harder dan mbo (-4%) en hbo (-7,8%). Dit terwijl er – zeker in tekortsectoren – juist behoefte is aan meer hoogopgeleid talent. Deze ontwikkelingen vragen om een stabielere financiering die universiteiten in staat stelt ook in krimpregio's een voldoende breed opleidingsaanbod te blijven garanderen, terwijl er tegelijkertijd voldoende ruimte is voor gerichte groei.

² Ministerie van Economische Zaken & Klimaat. *Kamerbrief "Investeren in een weerbare en toekomstbestendige economie: het 3%-R&D-actieplan"* [Kamerstuk DGBI-I&K/99497318 van 11 juli 2025]. Den Haag, 2025.

³ PwC Strategy&. *Toereikendheid, doelmatigheid en kostentoerekening in het mbo, hbo en wo&o*. Februari 2021. Den Haag, 2021.

Universiteiten van Nederland

Gerichte investeringen met bewezen effect

We vragen het nieuwe kabinet om in het regeerakkoord investeringen in kennis op te nemen langs de volgende lijnen:

- 1) *Investeren in onderwijs, onderzoek en innovatie is cruciaal om de grote maatschappelijke transitie en geopolitieke uitdagingen het hoofd te bieden. **Het kabinet verhoogt de publieke R&D-investeringen met 2,6 miljard euro extra per jaar om het publieke aandeel van 1% van het bbp te realiseren.** Deze middelen komen ten goede aan het gehele kennisveld: universiteiten, hogescholen, TO2-instituten en onderzoeksfaciliteiten. Met deze en andere investeringen herstelt het kabinet het groeipad dat ertoe leidt dat Nederland structureel 3% van het bbp investeert in R&D.*

Bij de universiteiten worden deze middelen geïnvesteerd in (zie tabel 1):

- a *Het verstevigen van de basis van **onderzoeksfinanciering** door te investeren in ongebonden en fundamenteel onderzoek, wetenschappelijke infrastructuur, matching van Europees onderzoek en het bekostigen van valorisatie en impact, waaronder ook leven lang ontwikkelen.*
 - b *Het versterken van de nationale veiligheid en weerbaarheid van Nederland met het meerjarige onderzoeks- en innovatieprogramma **Weerbaar Nederland**. Dit investeringsprogramma bundelt bestaande en nieuwe middelen voor kennis, innovatie en technologie om onze samenleving, economie en infrastructuur beter te beschermen tegen toenemende dreigingen. **De universiteiten geven dit vorm via het programma Wetenschap voor Weerbaarheid.***
- 2) *Het kabinet maakt in samenspraak met de sector beleid om de krimp in de universitaire sector (dalende studentenaantallen) op te vangen en een landelijk dekkend en kwalitatief hoogwaardig aanbod in het hoger onderwijs te behouden. Het kabinet zorgt voor **stabiele en toereikende bekostiging**, zodat instellingen kunnen blijven investeren in kwaliteit en continuïteit. Instellingen bepalen vanuit institutionele autonomie hun opleidingsaanbod en – capaciteit. De universiteiten stemmen onderling landelijk en regionaal met hbo en mbo af over profilering en samenwerking.*
 - 3) *Het kabinet ontwikkelt in samenspraak met de sector en werkgevers **een Nationale Talentstrategie** om Nederland concurrerend en veerkrachtig te houden in een snel veranderende wereld. Deze strategie is van belang in het licht van demografische krimp en de toenemende behoefte aan strategische autonomie: Nederland moet over voldoende wetenschappelijk opgeleid talent beschikken om minder afhankelijk te zijn van buitenlandse kennis en om economische en maatschappelijke veerkracht te waarborgen. Deze strategie richt zich op het ontwikkelen, aantrekken en behouden van nationaal en internationaal talent, met nadruk op vaardigheden en leven lang ontwikkelen, in nauwe samenwerking tussen mbo, hogescholen en universiteiten. De strategie zorgt voor een gezamenlijke koers op nationaal niveau, met behoud van de autonomie van instellingen.*

Verdeling van de extra R&D-investeringen

De universiteiten pleiten voor een structurele extra investering van 2,6 miljard euro per jaar in kennis en innovatie, voor de gehele publieke kennissector. Hiervan is 1,6 miljard euro bestemd voor universiteiten. De onderstaande tabel laat zien hoe het aandeel voor universiteiten verstandig verdeeld zou kunnen worden, met een evenwichtige balans tussen ongebonden en thematisch onderzoek.

Tabel 1. Uitwerking investeringen extra R&D-investeringen, **aandeel universiteiten**

	Maatregel (bedragen x €1 miljoen)	Bedrag (structureel)
	1. Onderzoeksfinanciering	1250
A.	Ruimte voor ongebonden en fundamenteel onderzoek	400
B.	Fonds Onderzoek & Wetenschap structureel maken	200
C.	Financiering kermtaak valorisatie en leven lang ontwikkelen	185
D.	Matchingsregeling Horizon Europe en cofinanciering EU-partnerschappen	165
E.	Investering in wetenschappelijke infrastructuur en duurzame en toekomstbestendige huisvesting.	300
	2. Thematische financiering	395
F.	Wetenschap voor Weerbaarheid	250
G.	Kennis-, cyber- en integrale veiligheid	145
	Totaal maatregelenpakket wetenschappelijk onderzoek	1.645

Ik wens u alle wijsheid toe in de formatie en ben natuurlijk altijd bereid specifieke suggesties te doen of nadere informatie aan te leveren. Daarvoor kunt u contact opnemen met ondergetekende.

Hoogachtend,

Caspar van den Berg
voorzitter Universiteiten van Nederland

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Universiteiten van Nederland
T.a.v. C. van den Berg
Postbus 13739
2501 ES Den Haag

Kenmerk: 202500180

Den Haag, 21 november 2025

Geachte heer Van den Berg,

beste Caspar

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

202500181

Beste heer Buma,

Het aantal elektrische voertuigen in Nederland groeit explosief. Naar verwachting rijden er in 2030 al 1,9 miljoen elektrische personenauto's op onze wegen. Daarnaast komen er in hoog tempo emissieloze bussen, bestelauto's, vrachtwagens, bouwwerktuigen en boten bij. Deze ontwikkeling is essentieel voor het halen van onze klimaatdoelen, maar zet ons elektriciteitsnet onder grote druk.

Zonder gerichte keuzes in deze kabinetsperiode wordt het stroomnet een rem in plaats van een motor voor de mobiliteitstransitie. Om te zorgen dat al deze elektrische voertuigen daadwerkelijk kunnen laden, zijn niet alleen voldoende laadpunten nodig, maar vooral ook voldoende capaciteit en flexibiliteit op het stroomnet.

ElaadNL is het kennis- en innovatiecentrum voor laadinfrastructuur en slim laden in Nederland. In opdracht van de Nederlandse netbeheerders werkt ElaadNL aan een soepele inpassing van elektrisch vervoer op ons elektriciteitsnet. Vanuit deze centrale positie in het veld ziet ElaadNL zowel de kansen als de knelpunten scherp.

Juist nu, bij de vorming van een nieuw regeerakkoord, is richtinggevend beleid nodig om investeringen, regelgeving en innovatie op elkaar aan te laten sluiten. Om de transitie naar emissieloos vervoer in goede banen te leiden en netcongestie te voorkomen, legt ElaadNL u daarom een aantal concrete aandachtspunten voor.

1. Maak vaart met de tijdige uitrol van bi-directioneel laden, zodat dit in 2030 de norm is.

Naast de kwantiteit (voldoende laadpunten) is de kwaliteit van laadpunten van groot belang. Ons dringende advies is om alle laadpunten zo te configureren dat ze netbewust kunnen laden. Met netbewust laden worden de snelheid en het tijdstip van laden aangepast aan de ruimte op het lokale stroomnet. Zo wordt de schaarse ruimte op het bestaande elektriciteitsnet optimaal benut. In dit kader heeft een pilot van Enexis en Liander al laten zien dat netbewust laden voor 68% meer ruimte op het stroomnet kan zorgen. Bij bi-directioneel laden leveren auto's zelfs stroom terug op piekmomenten om het elektriciteitsnet te ontlasten. De eerste grootschalige pilot voor deze manier van laden is recent van start gegaan in Utrecht. Het is belangrijk dat voortgang wordt gemaakt rond bi-directioneel laden, en dat het interdepartementaal programma bi-directioneel laden zo snel mogelijk wordt gepubliceerd en uitgevoerd.

2. Garandeer dat de dubbele energiebelasting bij bi-directioneel laden in het volgende Belastingplan wordt afgeschaft.

Elektrische voertuigen kunnen bijdragen aan het oplossen van congestie op het elektriciteitsnet door flexibiliteit aan te bieden in laadpatronen. Op dit moment zit wet- en

Elk elektrisch voertuig moet bij elke laadpaal kunnen laden en alle aanbieders van nieuwe EV-laaddiensten moeten zonder drempels kunnen meedoen. Deze open communicatie in dezelfde taal wordt interoperabiliteit genoemd en dit is een belangrijke stap op weg naar duurzame elektrische mobiliteit. Om de communicatie tussen alle apparaten in de laadketen goed te laten verlopen, is het van belang dat laadinfrastructuur wordt aangelegd met de Nederlandse laadprotocollen OCPP en OCPI. Deze open protocollen zijn nu al de *de facto* norm het grootste deel van de wereld, waaronder Nederland. Landen zoals de VS, Zuid-Korea en India hebben de open protocollen ook al officieel de norm gemaakt. Om de uitrol van laadinfrastructuur zo soepel mogelijk te laten verlopen, moeten OCPP en OCPI ook *officieel* de standaard worden in Europa en Nederland.

7. Garandeer de power quality door de RDW te laten controleren op strengere normen voor elektrisch vervoer

Als veel elektrische voertuigen op één locatie worden opgeladen of enkele voertuigen met een hoog vermogen worden opgeladen kan de spanningskwaliteit (power quality) op het elektriciteitsnet afnemen. Dit kan leiden tot slijtage of zelfs uitval van elektrische apparaten die aangesloten zijn op het net. Om verminderde power quality te voorkomen, is het van belang dat Nederland zich zowel op VN, Europees als nationaal niveau inzet voor strengere normen voor spanningskwaliteit bij elektrische voertuigen.

8. De RDW en haar Europese zusterorganisaties moeten elektrische auto's niet alleen op rijgedrag testen, maar ook of er veilig, slim en interoperabel geladen kan worden.

In de toekomst zullen de aantallen elektrische auto's de komende jaren toenemen. Zoals in de bovenstaande punten al is aangegeven, is het van belang dat deze elektrische auto's veilig, slim en interoperabel geladen kunnen worden. Om te garanderen dat alle auto's die de weg op gaan ook daadwerkelijk voldoen aan de juiste standaarden, zouden de RDW en haar Europese zusterorganisaties ook moeten testen op deze nieuwe aspecten van elektrische auto's.

Wij wensen u veel succes bij het uitvoeren van uw opdracht en geven u desgewenst graag nadere informatie.

Hoogachtend

Unoph Caron
Directeur ElaadNL

Over ElaadNL

Kennis- en innovatiecentrum ElaadNL test en onderzoekt het slim en duurzaam opladen van elektrische voertuigen. ElaadNL is een initiatief van de gezamenlijke Nederlandse netbeheerders.

BEZOEKADRES
Industriepark Kleefse Waard
Westervoortsedijk 73
Gebouw KB | 6827 AV Arnhem

POSTADRES
Postbus 882
6800 AW Arnhem

ELAADNL
+31 (0)26 312 02 2
info@elaad.nl | www.elaad.nl

Elk elektrisch voertuig moet bij elke laadpaal kunnen laden en alle aanbieders van nieuwe EV-laaddiensten moeten zonder drempels kunnen meedoen. Deze open communicatie in dezelfde taal wordt interoperabiliteit genoemd en dit is een belangrijke stap op weg naar duurzame elektrische mobiliteit. Om de communicatie tussen alle apparaten in de laadketen goed te laten verlopen, is het van belang dat laadinfrastructuur wordt aangelegd met de Nederlandse laadprotocollen OCPP en OCPI. Deze open protocollen zijn nu al de *de facto* norm het grootste deel van de wereld, waaronder Nederland. Landen zoals de VS, Zuid-Korea en India hebben de open protocollen ook al officieel de norm gemaakt. Om de uitrol van laadinfrastructuur zo soepel mogelijk te laten verlopen, moeten OCPP en OCPI ook *officieel* de standaard worden in Europa en Nederland.

7. Garandeer de power quality door de RDW te laten controleren op strengere normen voor elektrisch vervoer

Als veel elektrische voertuigen op één locatie worden opgeladen of enkele voertuigen met een hoog vermogen worden opgeladen kan de spanningskwaliteit (power quality) op het elektriciteitsnet afnemen. Dit kan leiden tot slijtage of zelfs uitval van elektrische apparaten die aangesloten zijn op het net. Om verminderde power quality te voorkomen, is het van belang dat Nederland zich zowel op VN, Europees als nationaal niveau inzet voor strengere normen voor spanningskwaliteit bij elektrische voertuigen.

8. De RDW en haar Europese zusterorganisaties moeten elektrische auto's niet alleen op rijgedrag testen, maar ook of er veilig, slim en interoperabel geladen kan worden.

In de toekomst zullen de aantallen elektrische auto's de komende jaren toenemen. Zoals in de bovenstaande punten al is aangegeven, is het van belang dat deze elektrische auto's veilig, slim en interoperabel geladen kunnen worden. Om te garanderen dat alle auto's die de weg op gaan ook daadwerkelijk voldoen aan de juiste standaarden, zouden de RDW en haar Europese zusterorganisaties ook moeten testen op deze nieuwe aspecten van elektrische auto's.

Wij wensen u veel succes bij het uitvoeren van uw opdracht en geven u desgewenst graag nadere informatie.

Hoogachtend

Onopn Caron
Directeur ElaadNL

Over ElaadNL

Kennis- en innovatiecentrum ElaadNL test en onderzoekt het slim en duurzaam opladen van elektrische voertuigen. ElaadNL is een initiatief van de gezamenlijke Nederlandse netbeheerders.

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

ElaadNL
T.a.v. O. Caron
Postbus 882
6800 AW Arnhem

Kenmerk: 202500182

Den Haag, 21 november 2025

Geachte heer Caron,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hooftachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
T.a.v. de heer Buma (informatieur)
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

Utrecht, 18-11-2025

Onderwerp: De aanpak van gezondheidsverschillen begint bij eerlijk beleid

Geachte heer Buma,

Iedereen in Nederland zou gelijke kansen op een gezond leven moeten hebben, maar de werkelijkheid is anders. Factoren zoals inkomen, opleidingsniveau, taalvaardigheid, migratieachtergrond en sociale positie bepalen in sterke mate hoe gezond je bent en hoe oud je wordt. Zo leven mensen met weinig inkomen bijna 8 jaar korter dan mensen met een hoog inkomen en zelfs 21 jaar korter in goed ervaren gezondheid¹. Kinderen van ouders in een kwetsbare situatie² worden vaker te vroeg geboren, wat de kans op latere gezondheidsproblemen, leerachterstanden en verhoogd zorggebruik vergroot. Dit soort gezondheidsverschillen zijn diepgeworteld, hardnekkig en onrechtvaardig.

Structurele ongelijkheid vormt een belangrijke voedingsbodem voor gezondheidsverschillen. Want deze verschillen zijn niet het gevolg van individuele keuzes, maar van de omstandigheden waarin mensen leven, zoals een ongezonde leefomgeving of een gebrek aan bestaanszekerheid. Door gezondheid te erkennen als een brede, maatschappelijke verantwoordelijkheid kunnen we deze vicieuze cirkel doorbreken. Alleen zo verkleinen we gezondheidsverschillen en bouwen we aan een gezonder, veerkrachtiger, en eerlijker Nederland.

Pharos zet zich als kennispartner al dertig jaar in voor gelijke kansen op gezondheid in Nederland. Vanuit die kennis reikt Pharos het nieuwe kabinet graag vijf oplossingsroutes aan om structurele ongelijkheid aan te pakken en gezondheidsverschillen te verkleinen.

Integreer gezondheidsverschillen in elk relevant beleid: *health equity in all policies*

Het effectief terugdringen van gezondheidsverschillen vraagt om consistent beleid, financiering en brede samenwerking. Gezondheid wordt voor een groot deel bepaald buiten de zorg, door factoren als werk, onderwijs en leefomgeving. Onderken dit en besteed aandacht aan gezondheid in beleidsterreinen buiten de zorg.

Onze aanbevelingen:

- Geef prioriteit aan de agenda *Gezondheid in alle beleidsdomeinen* (GIAB) van het ministerie van VWS. Kijk bij elke beleidskeuze actief naar de impact op gezondheid én gezondheidsverschillen. Zowel binnen als buiten de zorg, op terreinen zoals onderwijs, bestaanszekerheid, werk, wonen en

¹ CBS Statline, 'Gezonde levensverwachting; inkomen en welvaart', Centraal Bureau voor de Statistiek: Den Haag/Heerlen/Bonaire/Utrecht. Beschikbaar op: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/85445NED/table?ts=1731331961622>

² Mensen in een kwetsbare positie zijn personen die door een combinatie van oorzaken, zoals bestaansonzekerheid, beperkte middelen of netwerken en gezondheidsproblemen, meer moeite hebben om volwaardig mee te doen in de samenleving en daardoor een verhoogd risico lopen op gezondheidsachterstanden.

ruimtelijke ordening. Ministeries kunnen dit actief toetsen en opnemen als randvoorwaarde in opdrachtgeverschap en subsidieverlening.

- Gelijke gezondheidsuitkomsten vragen om ongelijke investeringen: juist mensen in een kwetsbare positie hebben vaak extra ondersteuning en voorzieningen nodig om een gelijke gezondheid te bereiken.

Een gezonde start is de beste preventie

Het terugdringen van gezondheidsverschillen vraagt om structurele investeringen in preventie, vanaf het prille begin én gedurende het hele leven. Een gezonde start is daarbij essentieel: goede en gelijkwaardige geboortezorg voorkomt gezondheidsverschillen al vóór de geboorte, en in de eerste 1.000 dagen van een kind wordt de basis gelegd voor een gezonde fysieke en mentale ontwikkeling. Zo worden latere gezondheidsachterstanden voorkomen.

Onze aanbevelingen:

- Investeer structureel in lokale en regionale Kansrijke Start coalities zodat deze vitaal blijven en hun inzet voor gezinnen in kwetsbare posities verstevigen. Faciliteer gemeenten en GGD's hiertoe via de basisfunctionaliteiten van het AZWA en benut de opgebouwde leerinfrastructuur van Pharos en andere kennispartners om coalities inhoudelijk te voeden, inspireren en ondersteunen.
- Blijf inzetten op tijdige, passende en inclusieve zorg rondom zwangerschap en geboorte, met specifieke aandacht voor stressreductie en brede ondersteuning van ouders in kwetsbare omstandigheden. Hoe vroeger in het leven we investeren hoe groter de gezondheidswinst in het latere leven.

Zet in op toegankelijke digitalisering als basis voor gelijke kansen

Digitalisering biedt grote kansen om de zorg toekomstbestendig te maken. Pharos maakt zich echter zorgen over mensen die niet vanzelfsprekend meekomen in deze ontwikkelingen, zoals de miljoenen Nederlanders die moeite hebben met taal of technologie. Toegankelijke en betrouwbare informatie is immers essentieel om volwaardig mee te kunnen doen. Digitale zorgtoepassingen werken dus alleen als ze begrijpelijk, betaalbaar en gebruiksvriendelijk zijn voor iedereen; anders dreigen bestaande gezondheidsverschillen te worden vergroot.

Onze aanbevelingen:

- Besteed bij beleidsontwikkeling rondom (digitale) zorg systematisch aandacht aan gebruiksvriendelijkheid, betaalbaarheid en toegankelijkheid, en steun initiatieven die digitale zorg laagdrempelig maken. Neem daarbij heldere toegangscriteria op in landelijke programma's rond hybride zorg, AI-toepassingen en eHealth.
- Ontwikkel digitale zorg altijd samen met de gebruiker.
- Ondersteun zorgorganisaties bij het trainen van personeel in begrijpelijke communicatie en bieden van digitale toegankelijkheid.

Versterk de wijk als fundament voor gezondheid

Een sterke sociale omgeving draagt direct bij aan de gezondheid van mensen: in buurten waar mensen zich gezien en verbonden voelen en samen met professionals oplossingen zoeken, is er minder stress en eenzaamheid, meer vertrouwen in voorzieningen en minder zorggebruik. Het versterken van sociale cohesie is daarmee een krachtige vorm van preventie. En dat lukt alleen als bewoners mee kunnen doen in het ontwikkelen en uitvoeren van de plannen in hun wijk.

Onze aanbevelingen:

- Zorg voor duurzame investeringen in het sociaal domein en informele netwerken.

- Laat gemeenten de vrijheid om samen met inwoners lokaal maatwerk te leveren, juist in die wijken en dorpen waar de nood het hoogst is. Alleen door deze samenwerking – mét de mensen om wie het gaat – kan de transitie van zorg naar gezondheid echt slagen.

Maak de zorg bewust van verschillen

Nederland is een divers land, met verschillen in bijvoorbeeld achtergrond, leeftijd, cultuur en inkomen. Door de zorg af te stemmen op deze verschillen, krijgt iedereen een eerlijke kans op passende zorg. Dat vraagt om zorgprofessionals - bestuurders én medewerkers - die zich bewust van zijn van deze diversiteit en weten hoe ze hier het beste mee om kunnen gaan.

Onze aanbevelingen:

- Versterk medische opleidingen en bijscholing voor meer kennis over de impact van diversiteit en discriminatie in de gezondheidszorg, om professionals beter uit te rusten voor inclusieve zorg.
- Zorg voor een representatieve werkvloer, met selectieprocedures waarbij aandacht is voor bias en ongelijke kansen.

Tot slot

Het verkleinen van gezondheidsverschillen is een noodzaak. Deze verschillen zijn oneerlijk en kosten de samenleving heel veel geld. Door gericht beleid, bouwen we aan een sterkere samenleving waarin gezondheid niet afhangt van afkomst of inkomen. Naast de gezondheidswinst verlaagt dit ook de druk op de zorgsector en de arbeidsmarkt. Hopelijk bieden bovenstaande denkrichtingen concrete handvatten voor toekomstig beleid om gezondheidsverschillen daadwerkelijk terug te dringen.

Wij denken graag mee over de verdere uitwerking en zijn vanzelfsprekend bereid tot nadere toelichting.

Vriendelijke groet,

Wendela Hingst
Directeur-bestuurder a.i. Pharos

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Pharos Expertisecentrum gezondheidsverschillen
T.a.v. mevrouw W. Hingst
Postbus 13318
3507 LH UTRECHT

Kenmerk: 202500185

Den Haag, 24 november 2025

Geachte mevrouw Hingst,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Hoogachtend,

Sybrand Buma
Informatieur

2025001086

E-mail

Doorkiesnummer

(06) 12 44 2222

Datum

19 november 2025

Ons kenmerk

25.5649.onw

Onderwerp

Investeer in het hbo, voor de toekomst van
Nederland

De Tweede Kamer der Staten-Generaal
Bureau Woordvoering Kabinetsformatie
T.a.v. de informateur mr. Sybrand van Haersma Buma
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Geachte heer mr. Sybrand van Haersma Buma,

Nu u de belangrijke taak heeft een coalitie te helpen smeden, en Nederland voor de komende jaren perspectief te bieden op waardevol beleid, informeert de Vereniging Hogescholen u graag over wat het hbo daarbij kan betekenen, en welke beleidsdoelen het hbo helpen om zijn rol te vervullen.

Graag vertellen we u meer over het hbo, op welke wijze het hbo kan bijdragen aan Nederland én doen we voorstellen over beleid dat positief kan bijdragen aan het hbo. We waarderen het zeer als u dit meeneemt in de gesprekken met de partijen.

Over het hbo

De Vereniging Hogescholen vertegenwoordigt de 36 publiek gefinancierde hogescholen met in totaal circa 325 unieke opleidingen, die samen zo'n 450.000 (studiejaar 2024/2025) studenten hebben. Deze studenten volgen een associate degree, een bachelor of een master, in zo'n 40 plaatsen verspreid over alle regio's van Nederland. Hogescholen doen ook praktijkgericht onderzoek, dat bij uitstek gericht is op het maken van bruikbare toepassingen. Of dat nu is voor maatschappelijke organisaties, in bijvoorbeeld de zorg en het onderwijs, of voor bedrijven. De meer dan 750 lectoraten werken daarom samen met 15.000 maatschappelijke organisaties en bedrijven. Zij ontwikkelen slimme nieuwe werkwijzen, en innovatieve diensten en producten.

De nieuwe kennis die dat onderzoek oplevert, wordt ook meteen meegenomen in het onderwijs. Zo komen studenten goed beslagen op de werkvloer, met de nieuwste inzichten uit de beroepspraktijk. Dat is effectief - voor werkgevers, en voor afgestudeerden. Hbo-alumni vinden razendsnel werk. Meteen na hun afstuderen heeft 88% al werk. Drie kwart van de afgestudeerden blijft wonen en werken binnen een straal van 50 kilometer van hun hogeschool. Er is een nauwe samenhang tussen onderwijs, onderzoek, werkveld én regio. De aanwezigheid van een hogeschool draagt bij aan de vitaliteit en economie van dat gebied.

Hogescholen willen graag bijdragen aan de uitdagingen van Nederland. Dit gaat allemaal niet vanzelf. Door demografische krimp zijn de studentenaantallen sinds 2022 aanzienlijk gedaald, van 476.000 naar 450.000 studenten. En die krimp zet door - in 2030 verwacht het ministerie van OCW nog maar 415.000 hbo-studenten. Hierdoor wordt het hbo minder krachtig, en kunnen kleinere opleidingen onder druk komen te staan. Dat dreigt ertoe te leiden dat een regio bijvoorbeeld zonder de opleiding tot leraar wiskunde of Duits komt te zitten, of dat daar voor andere belangrijke beroepen onvoldoende mensen worden opgeleid.

Zoals eerder gezegd willen hogescholen bijdragen aan de uitdagingen voor Nederland. Dat vraagt wel om maatregelen van een nieuwe coalitie.

Praktijkgericht onderzoek als motor van vernieuwing

Deze vorm van onderzoek houdt het hbo-onderwijs actueel en zorgt ervoor dat het onderwijs goed aansluit op de arbeidsmarkt. Tevens levert dit type onderzoek onze partners de innovaties die nu nodig zijn op het gebied van defensie, energie, digitalisering, gezondheidszorg, klimaat en het verhogen van de arbeidsproductiviteit in alle sectoren. Investerings in kennis, innovatie en vaardigheden zijn noodzakelijk, zoals ook aangegeven in de rapporten van Draghi, Letta en Heitor. Praktijkgericht onderzoek door hogescholen is hierbij essentieel. Het wordt samen met professionals, studenten en docenten uitgevoerd en levert direct bruikbare innovaties op voor het regionale bedrijfsleven, maatschappelijke organisaties en publieke instellingen. Ook draagt het bij aan oplossingen voor maatschappelijke uitdagingen, het verkleinen van de kloof tussen wetenschap en samenleving, en het versterken van brede welvaart en economische kracht in Nederland. *Een investering van 250 miljoen euro in het praktijkgericht onderzoek stelt hogescholen in staat om de bovenstaande rol goed in te vullen.*

Wettelijke opdracht voor om- en bijscholing

Nederland moet meer dan negen miljoen werkenden om- en bijscholen om de vernieuwing van kennis en techniek bij te houden, om de arbeidsmarkttekorten op te lossen en om maatschappelijke uitdagingen te kunnen aangaan. *Veranker een 'leven lang ontwikkelen' als wettelijke taak van hogescholen in de Wet hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.* Dit vereenvoudigt het om gedegen om- en bijscholing aan te bieden overal in Nederland. Dat helpt de arbeidsproductiviteit te verhogen, en draagt bij aan het concurrentievermogen van Nederland. *Regel wettelijke verankering van 'microcredentials': digitale certificaten die leerresultaten aantonen van korte, gerichte onderwijseenheden, zoals cursussen of modules.*

Dekkend opleidingsaanbod gericht op regionale behoeften

Maar liefst 75% van de hbo-afgestudeerden blijft werken in de regio waar zij zijn opgeleid. Daarom is noodzakelijk dat er een regionaal dekkend aanbod van hbo-onderwijs is, dat aansluit op de regionale arbeidsmarkt. *Hogescholen willen hiervoor hun regionale rol versterken en uitbouwen. Dit vergt een investering van 195 miljoen euro per jaar.* Met deze middelen kunnen hogescholen hun regionale spilfunctie in het kennis- en innovatie-ecosysteem verder uitbouwen. En het stelt hen in staat om voor alle regio's onmisbare onderwijs- en onderzoeksaanbod te kunnen blijven bieden. Het behoud van de huidige kleine opleidingen is daarnaast een extra structurele investering voor nodig.

Investeren in de weerbaarheid van hogescholen

De huidige tijd vraagt ook van hogescholen om weerbaar te zijn op het gebied van kennis-, cyber-, fysieke en sociale veiligheid. Om te kunnen voldoen aan regelgeving (NIS2, screeningswet, zorgplicht veiligheid) en aan de eisen voor fysieke veiligheid, hebben hogescholen extra middelen nodig. *Hiervoor is enerzijds incidenteel geld nodig om een inhaalslag te maken, anderzijds ook structureel 90 miljoen per jaar. Dit helpt Nederland kennis te beveiligen, wat tegelijk bijdraagt aan strategische autonomie.*

Investeer in het opleiden én behouden van leraren

Het hbo leidt 85% van de leraren op voor het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het mbo. Het hbo wil graag bijdragen aan het verkleinen van het lerarentekort, en aan het verbeteren van de taal- en rekenvaardigheden. Dat is vooral een kwestie van het beroep zelf zo aantrekkelijk mogelijk maken, zodat er meer mensen leraar willen worden, én meer mensen leraar willen blijven. Naast een goed salaris is het essentieel ook de professionaliseringsmogelijkheden te vergroten. Lerarenopleidingen dragen daaraan bij door startende leraren te begeleiden en door nascholing aan te bieden. Dat gebeurt nog niet overal. Om het lerarentekort tegen te gaan, is het volgende belangrijk:

- *Begeleid startende leraren de eerste drie jaar dat ze werken.* Dit gebeurt nu al veel in samenwerking met lerarenopleidingen, maar nog niet overal. Bovendien met tijdelijk geld uit het Groeifonds (Nationale Aanpak Professionalisering Leraren). Maak dit geld structureel.
- *Stimuleer bijscholing.* Hogescholen willen graag bijdragen aan die bijscholing, om betere en blijvende leraren te krijgen. Zij hebben daarvoor de kennis en voorzieningen immers al in huis.
- *Splits de pabo niet:* maak geen splitsing tussen de bevoegdheid om het jongere kind (onderbouw basisschool) en het oudere kind (bovenbouw basisschool) op te leiden. Zo'n splitsing belemmert leraren in hun carrièrekeuzes en belemmert het leren over de hele ontwikkeling van kinderen. En zo'n splitsing kan het lerarentekort juist vergroten. Die bemoeilijkt vervanging van docenten. Hogescholen willen graag blijven bijdragen aan de toekomst van Nederland.

We hopen daarom van harte dat u deze informatie wilt meenemen bij de totstandkoming van het coalitieakkoord. Vanzelfsprekend ben ik graag bereid u van meer informatie te voorzien.

Hoogachtend,

Maandag 10 oktober 2017, 10:08
voorzitter

Bijlagen:

Verkiezingsmanifest van de Vereniging Hogescholen (bijlage)

Folder Hbo in vogelvlucht 2025, met de belangrijkste statistieken over het hbo (bijlage)

Kernpunten

Nederland staat op een kruispunt. Geopolitieke spanningen, een tekort aan vakbekwame professionals, achterblijvend innovatievermogen en grote maatschappelijke transitie op het gebied van defensie, digitalisering, klimaat, zorg en welzijn vereisen daadkracht en investeringen. Hogescholen staan klaar om te leveren – met concrete oplossingen voor vandaag én morgen. Een nieuw kabinet moet nú keuzes maken.

Hogescholen willen graag meer hun verantwoordelijkheid kunnen nemen voor de grote uitdagingen van Nederland. Daarom willen zij hun inspanningen voor om- en bijscholing van de beroepsbevolking drastisch vergroten. Dit betekent dat investeringen in het praktijkgericht onderzoek nodig zijn voor een blijvende optimale aansluiting van het onderwijs van hogescholen op de arbeidsmarkt. Daarnaast levert praktijkgericht onderzoek de broodnodige slimme oplossingen en innovaties in de beroepspraktijk van zowel groot- als kleinbedrijf en maatschappelijke organisaties. Tevens willen hogescholen de veerkracht en arbeidsmarkt van alle regio's blijvend kunnen versterken en bijdragen aan de nationale opgave op het gebied van weerbaarheid.

Daarom pleiten hogescholen voor de volgende maatregelen:

- 1** Veranker een Leven Lang Ontwikkelen als opdracht voor het hbo in de wet. Via om- en bijscholing kan het hbo een grotere rol spelen in het oplossen van huidige en toekomstige knelpunten op de arbeidsmarkt.
- 2** Investeer in praktijkgericht onderzoek. Dit versterkt de Nederlandse economie én het verbetert de aansluiting tussen het hbo en de arbeidsmarkt. Zo kunnen bedrijven, overheden en professionals innovaties sneller toepassen en sneller naar de markt brengen.
- 3** Veranker de regiorol van hogescholen wettelijk en stel hiervoor passende bekostiging beschikbaar, want hogescholen zijn met hun onderwijs en onderzoek een spil in de regio.
- 4** Draag bij aan een weerbaar hbo. Er is geld nodig om kennisveiligheid en cybersecurity te versterken.

De benodigde investeringen voor de impuls voor praktijkgericht onderzoek, de regiorol van hogescholen en een weerbaar hbo, tellen op tot in totaal structureel 535 miljoen euro.

De rol van hogescholen in maatschappelijke uitdagingen

Hogescholen nemen verantwoordelijkheid voor de uitdagingen van Nederland

Nederland heeft daadkracht nodig voor de aanpak van de grote vraagstukken van nu. Onze positie in de wereld, achterblijvend innovatievermogen (zoals benadrukt in de rapporten van Draghi, Letta en Heitor), langdurige arbeidsmarkttekorten, beroepen die razendsnel veranderen, grote maatschappelijke veranderingen op onder meer het gebied van defensie, stikstof, AI en vergrijzing – allemaal onderwerpen die vragen om oplossingen en gerichte investeringen. Het hbo neemt graag zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid om daarin een sleutelrol te spelen.

Tegelijkertijd staat het hbo zelf onder grote druk

Door lagere geboortecijfers lopen de studentenaantallen tussen nu en 2031 in het hbo met circa 10% terug. Daardoor dalen ook de inkomsten van hogescholen fors. Daarbovenop heeft het huidige kabinet in 2024-2025 op het hbo bezuinigd. Tegelijkertijd krijgt het hbo extra taken zonder bijbehorende financiering. Voorbeelden zijn de

wettelijke verplichtingen in het kader van cybersecurity (voortvloeiend uit NIS-2) en de screeningswet, maar ook nieuwe extra verantwoordingsverplichtingen met betrekking tot publiek-privaat. Tel daarbij op de vele onderzoeken die OCW in de sector uitvoert (meer dan één per week) en de vele kleine pilots waar politiek om wordt gevraagd die veel regeldruk veroorzaken, en het is duidelijk dat dit veel vraagt van hogescholen.

Minder inkomsten en hogere lasten maken het steeds moeilijker om overall in Nederland de opleidingen te blijven verzorgen die daar nodig zijn. Verschillende kleine opleidingen komen in het nauw – denk aan opleidingen tot leraar Duits, natuur- en scheikunde, maar ook kleine kwetsbare opleidingen in de techniek, zoals civiele techniek en elektrotechniek. Als die opleidingen verdwijnen is de regio die studenten én toekomstige werknemers ook kwijt. Want 75% van de hbo-studenten blijft wonen in de regio waar ze hebben gestudeerd.

Onderwijs als investering

Alleen met consequente keuzes en investeringen, in lijn met de Lissabondoelstelling van 3% van het bbp, bouwen we samen aan de toekomst van Nederland. Daarom pleiten wij voor een leven lang ontwikkelen als wettelijke taak, versterking van de rol van hogescholen in en voor de regio, investeringen in veiligheid en uitbouw van het praktijkgericht onderzoek, zodat hogescholen kunnen bijdragen aan de toekomstige arbeidsmarkt, hun regio's en de opleiding van weerbare professionals.

Hogescholen als aanjager van een weerbare en veerkrachtige arbeidsmarkt

Onderwijs en onderzoek voor meer concurrentiekracht en een hogere arbeidsproductiviteit

Door geopolitieke verschuivingen is Nederland meer aangewezen op Europa en op zichzelf. Dat geldt zowel voor het versterken van het innovatie- en concurrentievermogen als voor het waarborgen van de veiligheid en weerbaarheid van de samenleving en ons onderwijs en onderzoek. Dit vraagt om gerichte investeringen in het hbo. Met een focus op de beroepspraktijk zijn hogescholen leverancier van talent, onderzoek en daarmee innovatie voor iedere regio. Hogescholen zijn een belangrijke motor van de Nederlandse economie en maatschappij.

Hogescholen werken in hun directe omgeving samen met ca. 15.000 bedrijven (van mkb tot grootbedrijf en publieke instellingen), doen onderzoek naar actuele vragen vanuit de beroepspraktijk en ontwikkelen daarvoor direct bruikbare oplossingen. Praktijkgericht onderzoek levert onze partners de innovaties die nú nodig zijn op het gebied van defensie, energie, gezondheidszorg en het verhogen van de arbeidsproductiviteit in alle sectoren. De opgedane kennis stroomt direct terug naar het onderwijs, waardoor onze studenten toegang krijgen tot de nieuwste inzichten en tools.

Voor een innovatiever Nederland is het nodig dat meer studenten en werkenden de kans krijgen zich verder te scholen via een master in het hbo, of via de nieuw ontwikkelde professional doctorate-graad. Zo kunnen zij zich verder specialiseren tot hooggekwalificeerde professionals die leren in te grijpen in complexe praktijken en deze te verbeteren. Hogescholen slaan zo een brug tussen onderwijs, onderzoek en (beroeps)praktijk en leiden innovatieve professionals op die bijdragen aan de maatschappelijke vraagstukken waar Nederland voor staat.

Om te blijven werken aan een weerbare en veerkrachtige arbeidsmarkt vragen hogescholen van een nieuw kabinet

■ **Investeer structureel in praktijkgericht onderzoek (ca. 250 mln p/jaar extra)**

Met deze middelen kunnen hogescholen hun maatschappelijke verantwoordelijkheid nemen op belangrijke transitiegebieden als veiligheid, zorg en duurzaamheid. Praktijkgericht onderzoek is vraaggestuurd, kortcyclisch en voegt direct waarde toe. Met praktijkgericht onderzoek en valorisatie sluiten hogescholen aan op belangrijke agenda's, zoals het missiegedreven innovatiebeleid en de Nationale Technologiestrategie. Mede in dit licht vragen wij van een nieuw kabinet om de ingezette koers voor de wettelijke verankering van onze professional doctorate-graden door te zetten.

■ **Investeer in de weerbaarheid van hogescholen (structureel 90 mln p/jaar)**

De huidige tijd vraagt ook van hogescholen om weerbaar te zijn op het gebied van kennis-, cyber-, fysieke en sociale veiligheid. Om te kunnen voldoen aan regelgeving (NIS2, screeningswet, zorgplicht) en aan de eisen voor fysieke veiligheid hebben hogescholen extra middelen nodig. Er is structureel 90 miljoen nodig, maar de komende jaren incidenteel waarschijnlijk meer om de inhaalslag te maken.

■ **Stel het hbo in staat adequaat in te spelen op de Defensieagenda**

Hogescholen dragen graag bij, nationaal en regionaal, aan de weerbaarheids- en veiligheidsagenda. Op dit gebied kunnen zij onderwijs aanbieden (zoals minoren) en onderzoek en

innovatieprojecten verzorgen. Voor onderzoek kan het hbo een belangrijke rol spelen bij innovatiegebieden waar de Nederlandse defensie zich op richt, zoals kwantum, sensoren, Intelligente Systemen, ruimtetechnologie en slimme materialen.

■ **Steun de bewezen aanpak van zelfregie op internationalisering**

Hogescholen hebben in maart 2024 verantwoordelijkheid genomen door bindende afspraken te maken ten aanzien van internationalisering aan hogescholen. Daarbij horen onder andere een plafond op het aantal studenten dat een anderstalige economische studie doet en extra taallessen om hun Nederlands te verbeteren. Zo leiden hogescholen nadrukkelijker op voor de Nederlandse arbeidsmarkt. Overigens komt slechts 8% van de hbo-studenten uit het buitenland en daalt deze instroom in de bachelor.

■ **Zorg voor meer hbo-mastergeschoolden**

Of het nu het onderwijs is, de zorg, AI of techniek: in steeds meer vakgebieden en beroepen vraagt de arbeidsmarkt om professionals die na het halen van hun bachelor zich doorontwikkelen met een masteropleiding gericht op de praktijk. Stimuleer daarom de kans op toegang tot hbo-masteropleidingen en steun de totstandkoming van nieuw masteraanbod dat hogescholen gezamenlijk ontwikkelen.

Hogescholen als aanjager van een leefbare, weerbare en werkbare regio

Een dekkend opleidingsaanbod gericht op regionale behoeften

Hogescholen fungeren als spil voor leren, werken en innoveren in hun regio. Ze leveren een groot deel van de professionals die lokaal en regionaal aan de slag gaan: maar liefst 75% van de afgestudeerden van het hbo blijft werken in de regio waar zij zijn opgeleid. Een aanbod van associate degrees, bachelors en masters dat aansluit op de regionale arbeidsmarkt is daarom noodzakelijk. Hogescholen stemmen dit aanbod onderling af en zorgen voor een landelijk of regionaal dekkend opleidingsaanbod, zowel voor studenten als voor werkenden. Soms betekent dit dat klein en kwetsbaar onderwijsaanbod dat eigenlijk niet rendabel is, zoals tweedegraadslerarenopleidingen of opleidingen in techniek en zorg, behouden moet blijven ondanks beperkte studentenaantallen. Met de eerder toegekende tijdelijke krimpmiddelen is door hogescholen gewerkt aan het in stand houden van kleine opleidingen die last hebben van de demografische krimp. Hogescholen willen hun regionale rol borgen, versterken en uitbouwen, of het nu een metropool- of grensregio betreft. Daarvoor is een stabiele bekostiging nodig, zodat zij schommelingen in studentenaantallen kunnen opvangen en hun maatschappelijke opdracht kunnen blijven vervullen.

Om te blijven werken aan een leefbare, weerbare en werkbare regio vragen hogescholen van een nieuw kabinet

■ Veranker de regiorol van hogescholen in de wet en bekostig deze (structureel 195 mln p/jaar)

Met formele erkenning en verankering van hun rol in de regio kunnen hogescholen hun regionale spilfunctie in het kennis- en innovatie-ecosysteem verder uitbouwen (dit kost 120 mln p/jaar). Stel hen in staat om het voor alle regio's onmisbare onderwijs- en onderzoeks-aanbod te kunnen blijven bieden. Voor de huidige kleine opleidingen is daar een extra structurele investering voor nodig (van ten minste 75 mln p/jaar). Daarnaast is het belangrijk om het hbo toegang te geven tot grote regionale overheidsprogramma's waaronder 'Elke regio telt' en diverse andere programma's.

■ Zorg voor stabiele bekostiging

Met stabielere bekostiging kunnen hogescholen hun regiorol duurzaam vervullen. Daarvoor is onder andere nodig om het budget voor praktijkgericht onderzoek aan de vaste voet van de bekostiging toe te voegen. Ook de extra bekostiging van de regiorol zou in de vaste voet moeten landen.

■ Steun de samenwerking tussen hogescholen bij de coördinatie van het opleidingsaanbod

De geschetste maatschappelijke uitdagingen vragen om onderlinge samenwerking tussen hogescholen om te komen tot een dekkend onderwijsaanbod in iedere regio. Daar werken zij momenteel hard aan. Daarvoor is nodig dat zij in het landelijk beleid de ruimte krijgen.

Hogescholen voor weerbare en veerkrachtige professionals

Studenten en professionals begeleiden in hun loopbaan

Er ligt een enorme maatschappelijke opgave om meer dan negen miljoen werkenden om- en bij te scholen. Alleen zo kunnen professionals de vernieuwing van kennis en techniek bijhouden en kunnen ze bijdragen aan de grote maatschappelijke uitdagingen waar ons land voor staat. Omgekeerd geldt dat alleen door voortdurende ontwikkeling van kennis en kunde van onze professionals actuele en toekomstige tekorten op de arbeidsmarkt kunnen worden opgevangen.

De arbeidsproductiviteit van onze beroepsbevolking zal continu moeten blijven groeien willen we de krapte op de arbeidsmarkt de baas kunnen zijn, innovatief blijven en het verdienvermogen van ons land in stand houden dan wel laten groeien. Dat vraagt van hogescholen dat zij zich in toenemende mate richten op de werkende Nederlander die vraagt naar om- of bijscholing. Daartoe investeren hogescholen dan ook in maatwerk, in de vorm van microcredentials, omscholingsprogramma's zoals FastSwitch en korte cursussen en trainingen. Zo leiden hogescholen op tot weerbare en veerkrachtige professionals die probleemoplossend aan de slag kunnen met vraagstukken op hun terrein.

Om de toekomstige professionals op te leiden tot weerbare en veerkrachtige beroepsbeoefenaren is het belangrijk om aandacht te blijven geven aan het welzijn van onze studenten.

Om optimaal te blijven werken aan weerbare en veerkrachtige professionals, vragen hogescholen van een nieuw kabinet

■ Geef hogescholen wettelijke opdracht voor om- en bijscholing

Hogescholen helpen Nederland graag vooruit met gerichte om- en bijscholing. Voor een optimaal en flexibel aanbod, waarmee hogescholen ook maatwerk kunnen bieden, hebben hogescholen van de overheid daarvoor nodig dat het gebruik van microcredentials wettelijk verankerd wordt. Veranker daarnaast het leven lang ontwikkelen als publieke opdracht van hogescholen in de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.

■ Investeer in het opleiden én behouden van leraren

Maak toegankelijke en aantrekkelijke loopbaanroutes in het onderwijs mogelijk. Een aantrekkelijke loopbaan helpt leraren voor het vak te behouden. Dat is hard nodig - het tekort aan onderwijspersoneel is nog nooit zo groot geweest. Het hbo leidt 95% van de leraren op voor het basisonderwijs, het voortgezet onderwijs en het mbo. Daarnaast zijn hogescholen een belangrijke partner voor scholen voor onderwijsontwikkeling en professionalisering van leraren. Hogescholen willen hun aanbod in afstemming met scholen en leraren verder ontwikkelen, waarbij het verbeteren van de basisvaardigheden (met name rekenen en taal) prioriteit heeft.

■ Steun het Landelijk Kader Studentenwelzijn

Voor het welzijn van studenten is blijvende aandacht nodig. Hogescholen en studenten werken aan het verbeteren van het studentenwelzijn in het Landelijk Kader Studentenwelzijn. Continuering van deze lange lijnen en dit kader is van belang voor het opleiden van weerbare en veerkrachtige professionals.

Vereniging Hogescholen
Prinsessegracht 21
2514 AP Den Haag
Telefoon (070) 312 21 21
vereniginghogescholen.nl

 [linkedin.com/company/vereniginghogescholen](https://www.linkedin.com/company/vereniginghogescholen)

 [@ver-hogescholen.bsky.social](https://bsky.app/profile/ver-hogescholen.bsky.social)

 [@vereniginghogescholen](https://www.instagram.com/vereniginghogescholen)

Hbo in vogelvlucht

Vereniging Hogescholen

Kerncijfers hbo 2025

Momenteel studeren aan de 36 door de overheid bekostigde hogescholen in Nederland ruim 450.000 studenten. Het merendeel (57%) van de studenten in het hoger onderwijs volgt een hogere beroepsopleiding (hbo).

36

hogescholen

450.869

Studenten

108.525

Instroom

83.960

Diploma's

-8%

(-36.400) studenten in 2031
verwacht t.o.v. 2024

Ten opzichte van 2021 (492.463 studenten)
betreft de verwachte krimp zelfs 16%

90%

Vindt binnen drie maanden een baan

70%

Heeft een vaste aanstelling
binnen 1,5 jaar

37.947

Diploma's binnen tekortsectoren
(techniek, zorg, onderwijs)

75%

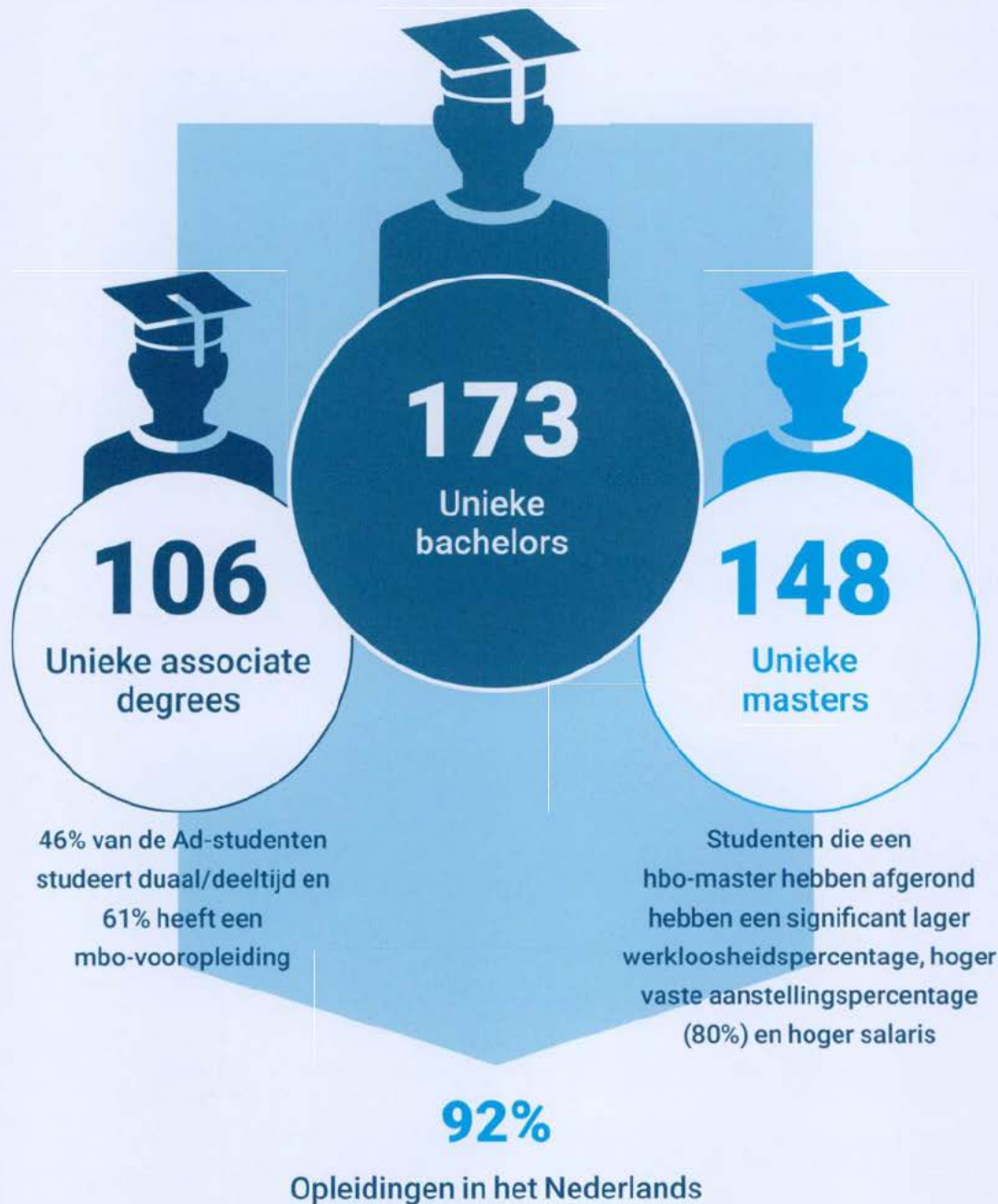
Blijft werken in de regio waar opgeleid

8%

Internationale studenten

Kerncijfers hbo 2025

Hogescholen werken aan een compleet aanbod van professionele opleidingen van associate degrees, bachelors, masters en professional doctorates.

Professional Doctorate

Omdat er behoefte is aan hoogopgeleide professionals die complexe beroepsgerichte vraagstukken kunnen aanpakken, zijn de hogescholen in 2023 gestart met de pilot voor een eigen doctoraatstraject: de professional doctorate (PD). Het is een vierjarig onderzoeksintensief leertraject, begeleid door minimaal twee lectoren en twee werkveldbegeleiders. De kandidaten doen kennis en ervaring op waarmee ze effectief kunnen interveniëren in complexe vraagstukken in de praktijk.

Pilot PD sinds 2023 met 26 hogescholen binnen 7 domeinen

164 kandidaten starten tot 2027 met hun PD-traject

Leven Lang Ontwikkelen (LLO)

Er ligt een enorme opgave om bijna 10 miljoen werkenden om- en bij te scholen. Alleen zo kunnen professionals de vernieuwing van kennis en techniek bijhouden en kunnen ze bijdragen aan de grote maatschappelijke uitdagingen waar ons land voor staat. Dit draagt tevens bij aan arbeidsproductiviteitsgroei in ons land. Hogescholen investeren steeds meer in maatwerk, bijvoorbeeld in de vorm van omscholingsprogramma's zoals FastSwitch en korte cursussen en trainingen. Zo leiden hogescholen duizenden professionals op die aan de slag kunnen in tekortsectoren als de zorg, welzijn, ict, techniek en onderwijs.

72.061 deeltijd- en duaalstudenten

12% groei deeltijd/duaal studenten t.o.v. 2019

Bronnen: <https://www.professionaldoctorate.nl> en VH Feiten en cijfers 2024

De feiten en cijfers in deze uitgave zijn afkomstig uit:

- VH Feiten en cijfers 2024
- Factsheet HBO-Monitor 2024
- Referentieraming onderwijs 2025 | OCW in cijfers
- Brief VH Zelfregie hbo internationalisering aan Minister van OCW
- Factsheet hbo Nationale Studenten Enquête 2025
- Rathenau Instituut – Monitor praktijkgericht onderzoek 2023
- Position paper doorwerken_aan_kennis_en_impact_voor_de_regio_-_Vereniging_Hogescholen_mei_2023.pdf
- www.professionaldoctorate.nl

Dieper in de cijfers duiken? Ga naar:

www.vereniginghogescholen.nl/sectordashboard

Inhoudelijke vragen? Mail of bel naar

Janneke Visser: visser@vh.nl / 06 - 82 04 17 32.

Meer weten over de standpunten van de VH?

November 2025, Vereniging Hogescholen

Prinsessegracht 21, Postbus 123, 2501 CC Den Haag

T 070 312 2121, www.vereniginghogescholen.nl

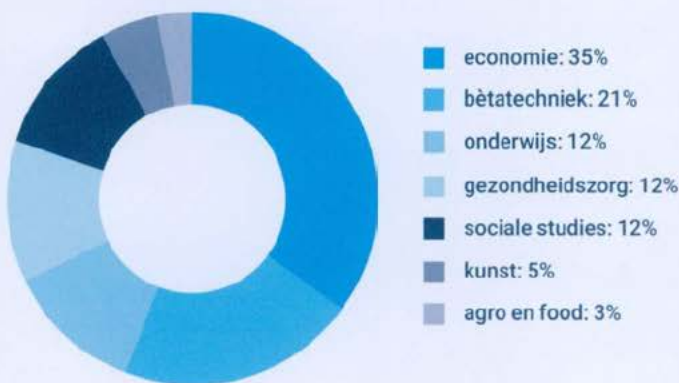
Studentenwelzijn en gelijke kansen

Om toekomstige professionals op te leiden tot weerbare en veerkrachtige beroepsbeoefenaren is het belangrijk om aandacht te blijven geven aan het welzijn van onze studenten. Hogescholen en studentenorganisaties werken aan het verbeteren van het studentenwelzijn (in het Landelijk Kader Studentenwelzijn) en nemen deel aan de 'Veerkrachtcoalitie' die zich inzet voor een mentaal gezonde generatie. Hogescholen zetten zich in samenwerking in voor een omgeving waarin studenten zich goed kunnen ontwikkelen.

Instream naar vooropleiding

Aantal studenten per sector

4.1 / 5

Tevredenheid over sfeer
op de opleiding

4,1 / 5

Voelt zich veilig om
zichzelf te zijn op de
hogeschool

78%

Tevreden over aansluiting
opleiding met functie

Onderzoek met impact

Hogescholen werken in hun directe omgeving samen met ruim 7000 bedrijven en 8000 maatschappelijke organisaties, doen onderzoek naar actuele vragen vanuit de beroepspraktijk en ontwikkelen daarvoor direct bruikbare oplossingen. Praktijkgericht onderzoek levert onze partners de innovaties die nú nodig zijn, bijvoorbeeld voor defensie, energie en gezondheidszorg. Het onderzoek speelt daarin een steeds grotere rol voor de aansluiting van het hbo op de arbeidsmarkt die door technologische innovaties zoals artificiële intelligentie razendsnel verandert. De opgedane kennis zorgt ervoor dat onze studenten worden geschoold met de nieuwste inzichten.

447 mln.

aan financiering voor praktijkgericht onderzoek

eerste geldstroom
264 mln.

gerealiseerde uitgaven
(rijksbijdrage)

tweede geldstroom
148 mln.

onderzoeksfinitanciering
in competitie (publiek)

derde geldstroom
30 mln.

extern gefinancierd op
contractbasis (privaat)

772

Lectoren (41% vrouw)

5.485

Docent-onderzoekers

Circa **50**

Centers of Expertise werken
aan maatschappelijke uitdagingen
en transities

Samenwerking met
naar schatting

15.000

(werk)veldpartners

Bureau Kabinetsformatie
Postbus 20018
2500 EA DEN HAAG

Vereniging Hogescholen
T.a.v. de heer M. Limmen
Postbus 123
2501 CC DEN HAAG

Kenmerk: 202500187

Den Haag, 24 november 2025

Geachte heer Limmen,

Bertie Maurice,

Dank voor de brief die ik van u mocht ontvangen.

In het kader van mijn werkzaamheden ontvang ik veel brieven, nota's en verzoeken. Ik verricht mijn werkzaamheden op basis van een door de Tweede Kamer geformuleerde opdracht en de daarvoor gestelde termijn. Dat maakt dat ik helaas niet zelf inhoudelijk op uw schrijven kan reageren. Ik vraag hiervoor uw begrip.

Uw brief zal ook in de volgende fase van de kabinetsformatie beschikbaar blijven voor degenen die daarbij zijn betrokken.

Houdachtend. *Sybrand*

Sybrand Buma
Informatieur